

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Historie

Pavel Smrž

Livonský stát a Moskevská Rus na přelomu 15. a 16. století

Rigorózní práce

Vedoucí rigorózní práce: Doc. PhDr. Dana Picková, CSc.

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně, pouze na základě uvedených pramenů a literatury.

Pavel Šimůň.....

PODĚKOVÁNÍ

Mé poděkování za ochotnou pomoc, cenné a podnětné rady, věnovaný čas i odborné vedení patří především vedoucí mé rigorózní práce doc. D. Pickové.

OBSAH

Úvod.....	4
I. Livonsko a ruské země – nástin historického vývoje.....	9
II. Konec samostatnosti Velikého Novgorodu a jeho vliv na rusko-livonské vztahy (1471-1481).....	37
III. Klidná léta (1481-1493).....	67
IV. Aktivizace ruské zahraniční politiky v Pobaltí a rusko-livonská válka (1493-1505).....	90
Závěr.....	127
Seznam pramenů a literatury.....	131
Resumé.....	138

ÚVOD

Na počátku 13. století se v severovýchodním Pobaltí začal rodit stát, který do dějin vstoupil pod názvem Livonsko. Díky systematickému dobývání, christianizaci a osídlování země se v průběhu několika desítek let vytvořil svěbytný státní útvar, jenž se skládal z držav řádových rytířů, duchovenstva a bohatých hanzovních měst. Od prvních let se západní křesťané střetávali při podmaňování Pobaltí s ruskými mluvícím pravoslavným obyvatelstvem a Livonsko se na dlouhou dobu stalo nejvýchodněji položenou výspou latinského Západu, která bezprostředně sousedila s ruskými zeměmi. Po dobu několika století, od zrodu livonského státu až do jeho zániku na počátku livonské války, udržovalo Livonsko čilé kontakty s ruskými zeměmi, které reprezentovala města Veliký Novgorod a Pskov. V mírových dobách byla tato města jeho hlavními diplomatickými a obchodními partnery a ve válečných konfliktech se stávala cílem útoků řádového vojska.

Tématem rigorózní práce *Livonský stát a Moskevská Rus na přelomu 15. a 16. století* jsou diplomatické vztahy mezi Livonskem a ruskými zeměmi v letech 1471 až 1505. Jejím cílem je zachytit zásadní kvalitativní změnu rusko-livonských vztahů, ke které došlo v období dokončování procesu nazývaného ruskou historiografií „*sobiranije russkich zemel*“. Na vrcholu tohoto procesu stál moskevský veliký kníže Ivan III. (1462-1505), jenž byl definitivním podmaněním Velikého Novgorodu v roce 1478 a nabytím značného vlivu v dosud formálně samostatném Pskově nevyhnutelně zatažen do problematiky diplomatických a obchodních vztahů v baltském prostoru. Sílící ruský stát, jehož zrod je ruskou historiografií kladen do roku 1478, se stal bezprostředním sousedem Livonska, což se nemohlo neprojevit na charakteru rusko-livonských vztahů. Cílem práce je postihnout hlavní rysy Ivanovy baltské politiky, priority, které v ní sledoval, a prostředky, jimiž dosahoval svoje politické cíle. Zároveň jsem se snažil zachytit postoj představitelů livonského řádu, duchovenstva a měst k procesu, který probíhal na východ od livonské hranice, a jejich politiku vůči ruským zemím, jež byla ovlivňována komplikovanou situací uvnitř livonského státu. Rusko-livonské vztahy byly pojednány v širším rámci mezinárodních vztahů soudobé severovýchodní Evropy s přihlédnutím k politice významných mocenských faktorů, jaké představovala soudobá Litva, Polsko, Dánsko a Švédsko, a také ke vztahu, jaký k Livonsku zaujímala Hanza, papežská kurie a císař.

Ve snaze dostat vytýčenému úkolu jsem zvolil interpretaci a členění práce především v chronologickém sledu a rozdělil ji do čtyř kapitol. V první kapitole (*Livonsko a ruské země: nástin historického vývoje*) jsem pojednal o historickém vývoji Livonska a ruských zemí, jenž jsou v této práci reprezentovány Velikým Novgorodem, Pskovem a Moskvou, do roku 1471. Dějiny livonského státu jsou vylíčeny od jeho zrodu na počátku 13. století se zřetelem na mocenský zápas mezi řádovými rytíři, livonským duchovenstvem a městem Rigou. V části věnované dějinám Velikého Novgorodu a Pskova byl hlavní důraz kladen na jejich sociálně politickou strukturu, která je výrazně odlišovala od ostatních ruských zemí, a jejich význam v obchodu se západní Evropou. Při pojednání o dějinách moskevského státu jsem se pokusil nastínit hlavní etapy vývoje moskevských panovníků od postavení drobných úředních knížat na počátku 14. století až k nejsilnějším představitelům ruských zemí, které bylo dosaženo za vlády Ivana III. Ve druhé kapitole (*Konec samostatnosti Velikého Novgorodu a jeho vliv na rusko-livonské vztahy*), která zahrnuje období let 1471-1481, jsou zachyceny hlavní změny v rusko-livonských vztazích. Tyto změny se projevily především v diplomatických smlouvách z let 1474 a 1481. Třetí kapitola (*Klidná léta*) pojednává o období let 1481-1493, které je charakterizováno relativně poklidnými vztahy mezi Livonskem a ruskými zeměmi. Nicméně právě v této době se začínají rodit procesy, které měly v následujícím období za následek zintenzívnění rusko-livonských vztahů. Čtvrtá kapitola (*Aktivizace ruské zahraniční politiky v Pobaltí a rusko-livonská válka*) je věnována letům 1493-1505, kdy byly rusko-livonské vztahy silně ovlivňovány dvěma charismatickými osobnostmi: moskevským velkým knížetem Ivanem III. a livonským mistrem Wolterem von Plettenberg (1494-1535). Hlavní pozornost byla věnována ruské politice livonského mistra, příčinám a diplomatickým přípravám na válku s moskevským velkým knížetem a dopad jejího výsledku na rusko-livonské vztahy do roku 1505, kdy zemřel Ivan III.

Základním přístupem ke zpracování zvoleného tématu se stala analýza a kritika pramenů diplomatické povahy, korespondence livonských mistrů s velmistry řádu německých rytířů v Prusích, Hanzou a livonskými městy a pramenů narativní povahy, především ruských letopisů. Takto dosažené poznatky byly konfrontovány s dosavadními hypotézami a výsledky bádání zejména ruských a německých historiků.

Nejdůležitější pramenný materiál diplomatické povahy, vztahující se k dějinám Livonska, byl publikován v edici *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*.¹ Edice obsahuje vedle diplomatických smluv také korespondenci livonských mistrů s velmistry řádu německých rytířů v Prusích, livonskými městy a Hanzou. Součástí edice je rovněž korespondence mezi livonskými městy, představiteli livonského řádu a duchovenstva. Tuto edici doplňují prameny sebrané K. E. Napierskim v archivech v Pobaltí a v Königsbergu.² K. E. Napierski se rovněž podílel na přípravě edice, která měla být reprezentativním výběrem dokumentů, týkajících se vztahů Livonska a Hanzy k ruským zemím a Litvě.³ Časově zahrnuje období od 12. do 17. století. Podobné zaměření, ale s větším objemem dokumentů, má edice *Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossii*.⁴ Rusko-livonské vztahy na přelomu 15. a 16. století se promítly i v prvním svazku edice *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rossii s dëržavami inostrannymi*, jež je věnován rusko-habsburským kontaktům v letech 1488-1594.⁵ Pasáže, týkající se jednání císařských vyslanců v Moskvě na přelomu 15. a 16. století, během nichž se také jednalo o Livonsku, byly vydány S. Mathauserovou v českém překladu.⁶ Důležité dokumenty byly také publikovány v edici *Sobranije gosudarstvennych gramot i dogovorov*.⁷

Diplomatické vztahy Velikého Novgorodu a Pskova s Livonskem v době jejich samostatnosti prezentuje výběr dokumentů v edici *Gramoty Velikogo Novgoroda i Pskova*.⁸ Kritérium samostatnosti obou měst je příčinou zúženého výběru dokumentů. Poslední diplomatická smlouva Velikého Novgorodu je datována rokem 1474 a v případě Pskova rokem 1503. Vztahy obou měst s Livonskem a Hanzou doplňuje

---

¹ Pro období let 1471-1505 mají hlavní význam tyto svazky edice: *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, Abt. 1, Bd. XII (1460-1471), ed. Bunge, F. von, Riga-Moskau 1910 (dále jen LECUB 1, Bd. XII); Abt. 2, Bd. I (1494 Ende Mai-1500), ed. Arbusow, L., Riga-Moskau 1900 (dále jen LECUB 2, Bd. I); Abt. 2, Bd. II (1501-1505), ed. Arbusow, L., Riga-Moskau 1905 (dále jen LECUB 2, Bd. II).

² *Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae*, tom. II (1450-1535), ed. Napierski, K. E., Riga 1835 (dále jen *Index corporis*).

³ *Russisch-livländische Urkunden*, ed. Napierski, K. E., Sankt-Petěrburg 1868.

⁴ *Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossii, sobrannyje i izdannyje Archeografičeskoju kommissijeju*, tom. I (1340-1506), Sankt-Petěrburg 1846.

⁵ *Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rossii s dëržavami inostrannymi. Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s Rimskoju imperijeju*, tom. I (1488-1594), Sankt-Petěrburg 1851 (dále jen *Pamjatniki*).

⁶ *Poselství carských a císařských kurýřů. Řezno-Praha-Vídeň-Moskva. 15.-17. století*, ed. Mathauserová, S., Praha 2000.

⁷ *Sobranije gosudarstvennych gramot i dogovorov, chraňjaščichsja v Gosudarstvennoj kollegii inostrannych děl*, ed. Bjuler, F., Moskva 1894 (dále jen SGGD).

⁸ *Gramoty Velikogo Novgoroda i Pskova*, ed. Valk, S. N., Moskva-Leningrad 1949 (dále jen GVNP).

edice *Hansisches Urkundenbuch*, která je především hlavním zdrojem pramenů pro dějiny Hanzy v Pobaltí.⁹

Cenné informace o rusko-livonských vztazích přinášejí narativní prameny ruské provenience. Bohatstvím informací se vyznačují především *Pskovskije letopisi*.¹⁰ Letopisy se zmiňují o rusko-livonských jednáních v letech 1472-1474, obsahují část textu nedochované smlouvy mezi Pskovem a livonským řádem z roku 1474, popisují rusko-livonskou válku v letech 1480-1481, stavbu ivangorodské pevnosti v roce 1492 a její dobytí Švédy v roce 1496, příčiny a průběh rusko-livonské války let 1501-1503. Dodatky k těmto závažným momentům rusko-livonských vztahů přinášejí letopisy novgorodské,¹¹ moskevské,¹² rostovské¹³ a letopisy ze severoruských oblastí.¹⁴

Dějínám Livonska a rusko-livonským vztahům byla věnována v české historiografii jen malá pozornost. Doposud nejobsáhlejší vylíčení dějin Livonska lze nalézt v kolektivní práci autorů *Luboše Švece, Vladimíra Macury, Pavla Štola*, která vyšla v nakladatelství *Lidové noviny* v edici *Dějiny států*.¹⁵ Problematiky rusko-livonských vztahů se dotkla ve své práci *Dana Picková*, byť pouze pro dokreslení všech aspektů rusko-habsburských kontaktů na přelomu 15. a 16. století.¹⁶

Nejobsáhleji se rusko-livonskými vztahy zabývali ruští a němečtí historikové. V ruské historiografii je zásadním dílem v tomto směru práce *Natalije Aleksandrovny Kazakovové Russko-livonskije i russko-ganzejskije otnošenija. Koněc XIV-načalo XVI v.*¹⁷ Nejnověji se zaměřil na baltskou politiku Ivana III. ve své studii *Jurij*

---

⁹ *Hansisches Urkundenbuch*, Bd. XI (1486-1500), hrsg. vom Verein für Hansische Geschichte, München-Leipzig 1916 (dále jen HUB, Bd. XI).

¹⁰ *Pskovskije letopisi I*, ed. Nasonov, A. A., Moskva-Leningrad 1941 (dále jen *Pskovskaja 1-ja letopis*); *II*, ed. Nasonov, A. A., Moskva-Leningrad 1955. Druhý svazek edice obsahuje Druhý pskovský letopis (dále jen *Pskovskaja 2-ja letopis*) a Třetí pskovský letopis (dále jen *Pskovskaja 3-ja letopis*).

¹¹ *Sofijskaja 1-ja letopis (Polnoje sobranije russkich letopisej, t. VI)*, ed. Byčkov, A. F., Sankt-Petěrburg 1853; *Voskresenskaja letopis (Polnoje sobranije russkich letopisej, t. VIII)*, ed. Byčkov, A. F., Sankt-Petěrburg 1859.

¹² *Patriaršaja ili Nikonovskaja letopis (Polnoje sobranije russkich letopisej, t. XII)*, ed. Platonov, S. F., Sankt-Petěrburg 1901; *Moskovskij letopisnyj svod konca XV veka (Polnoje sobranije russkich letopisej, t. XXV)*, ed. Tichomirov, M. N., Moskva-Leningrad 1949.

¹³ *Tipografskaja letopis (Polnoje sobranije russkich letopisej, t. XXIV)*, ed. Přesňjakova, A. Je., Petrograd 1921.

¹⁴ *Vologodsko-permskaja letopis (Polnoje sobranije russkich letopisej, t. XXVI)*, ed. Tichomirov, M. N., Moskva-Leningrad 1959.

¹⁵ ŠVEC, L.-MACURA, V.-ŠTOL, P.: *Dějiny pobaltských zemí*, Praha 1996.

¹⁶ PICKOVÁ, D.: *Habsburkové a Rurikovci na prahu novověku. Příspěvek k dějinám rusko-habsburských vztahů na přelomu 15. a 16. století*, Praha 2002.

¹⁷ KAZAKOVA, N. A.: *Russko-livonskije i russko-ganzejskije otnošeinija. Koněc XIV-načalo XVI v.*, Leningrad 1975.

Georgevič Aleksejev.¹⁸ Rusko-livonské vztahy jsou rovněž předmětem zájmu v rámci studia komplexu mezinárodně politických vazeb moskevského státu za vlády Ivana III. a jeho syna Vasilije III. (1505-1533). Stěžejní význam mají v tomto směru práce *Konstantina Vasiljeviče Bazileviče*¹⁹ a *Anny Leonidovny Choroškevičové*.²⁰ Osobností moskevského velikého knížete Ivana III., který se výraznou měrou zasloužil o počátky ruské zahraniční politiky na Baltu, se zabývali anglický historik *John Fennell*²¹ a nejnověji ruští historici *Jurij Georgevič Aleksejev*²² a *Nikolaj Sergejevič Borisov*.²³

Z německých historiků věnoval velkou pozornost rusko-livonským vztahům v letech 1471-1494 ve svých obsáhlých studiích *Harald Cosack*.²⁴ Podrobně v nich zachytil zahraniční politiku tří livonských mistrů: Johanna Wolthuse von Herse (1470-1471), Bernda von der Borch (1471-1483) a Johanna Freitag von Loringhofen (1483-1494). Ruskou politikou významného představitele livonského řádu Woltera von Plettenberg se zabývali *Siegfried von Vegesack*,²⁵ *Wilhelm Lenz*²⁶ a *Elke Wimmerová*.²⁷

---

¹⁸ ALEKSEJEV, J. G.: Na puti k morju (Pervyje šagi baltijskoj politiki Ivana III.), in: Petěrburgskije čtěníja-95. Matěrialy naučnoj konferencii. 22.-26.5. 1995, Sankt-Petěrburg 1995, s. 51-55.

¹⁹ BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika ruskogo centralizovannogo gosudarstva. Vtoraja polovina XV veka, Moskva 1952.

²⁰ CHOROŠKEVIČ, A. L.: Russkoje gosudarstvo v sistěme meždunarodnyh otnošenij konca XV-načala XVI v, Moskva 1980.

²¹ FENNEL, J. L. I.: Ivan the Great of Moscow, London 1961.

²² ALEKSEJEV, J. G.: Gosudar vseja Rusi, Novosibirsk 1991.

²³ BORISOV, N. S.: Ivan III., 2-vyd., Moskva 2003.

²⁴ COSACK, H.: Zur auswärtigen Politik des Ordensmeisters Wolthus von Herse, in: Hansische Geschichtsblätter, Jg. 42, 1915, s. 99-118; týž: Livland und Russland zur Zeit des Ordensmeisters Johann Freitag, in: Hansische Geschichtsblätter, Jg. 48, 1923, s. 1-60; Jg. 51, 1926, s. 72-115; Jg. 52, 1927, s. 81-121.

²⁵ VEGESACK, S. von: Die Gesandtschaften Wolther von Plettenbergs an den Grossfürsten von Moskau in den Jahren 1494-1497, in: Baltische Monatsschrift, 75, 1913, s. 315-340.

²⁶ LENZ, W.: Die auswärtige Politik des livländischen Ordensmeisters Walter von Plettenberg bis 1510, Riga 1928.

²⁷ WIMMER, E.: Die Russlandpolitik Wolters von Plettenberg, in: Wolter von Plettenberg. Der grösste Ordensmeisters Livlands, hrsg. von Angermann, N., Lüneburg 1985, s. 71-99.

I. LIVONSKO A RUSKÉ ZEMĚ – NÁSTIN HISTORICKÉHO VÝVOJE

Livonsko

Latinský Západ se o země, ležící na severovýchodním pobřeží Baltského moře, začal intenzivněji zajímat v poslední třetině 12. století. Inspirátory křížových výprav do Pobaltí byli kupci z ostrova Gotland, kteří ze své obchodní osady Visby podnikali odvážné výpravy do východních oblastí. Tyto oblasti obývaly baltské kmeny Kurů, Latgalů, Zemgalů, Sélů, Litevců a ugrofinské kmeny Livů a Estů. Pahorkatá krajina, v níž vrcholky kopců zřídka přesahují nadmořskou výšku 300 metrů, protkaná četnými říčními toky, pokrytá hustými lesy a zrádnými močály, se pro gotlandské kupce stala bohatým zdrojem přírodních produktů. Od místních kmenů získávali med, vosk, kožešiny a již ve starověku tolik ceněný jantar. Své zboží pak nabízeli na trzích ve Skandinávii a v severoněmeckých městech a díky nim se dostaly do širšího povědomí zprávy o divoké krajině, ležící daleko na východě, a jejích pohanských obyvatelích. Obchodníci a misionáři tuto zemi pojmenovali Livonsko¹ podle kmene Livů, který sídlil na březích řeky Daugavy při jejím ústí do Rižského zálivu, s nímž se na svých výpravách setkali nejdříve.²

První pokus o christianizaci pobaltských kmenů podnikl holštýnský augustinián Meinhard (1186-1196), jenž v roce 1184 vybudoval kostel v Ikškile³ a o dva roky později byl jmenován prvním livonským biskupem.⁴ Po Meinhardově smrti se jeho nástupcem stal Bertold (1196-1198), který však záhy padl v boji s Livy. Navzdory podpoře ze strany římské kurie, která proti pobaltským kmenům dvakrát vyhlásila křížové tažení, se nesetkalo úsilí obou biskupů s výraznějším úspěchem. Ukázalo se, že bez širší podpory světské a duchovní moci, zajištěného zázemí

---

¹ Historický název Livonsko původně zahrnoval území, rozprostírající se na východ od Rižského zálivu podél řeky Daugavy (rusky Západní Dvina) až po její střední tok a oblastmi, které ležely od této řeky na sever. Dnes lze toto území zhruba vymezit severní částí Lotyšské republiky a jihem Estonské republiky. V pozdějších dobách se v souvislosti s rozšiřováním řádového panství Livonskem nazývalo Kuronsko (východ Lotyšské republiky) a celé Estonsko.

² O podílu kupců na objevování Pobaltí viz ARBUZOV, L.: Očerki istorii Lifljandii, Estljandii i Kurlandii, Sankt-Petěrburg 1912, s. 15; ŠVEC, P.-MACURA, V.-ŠTOL, P.: Dějiny pobaltských zemí, s. 23; DOLLINGER, P.: Dzieje Hanzy (XII-XVII wiek), Gdańsk 1975, s. 38-40; ZIMÁK, A.: Hanza. Obrazy z dějin severského námořního obchodu, Praha 2002, s. 32-34.

³ Německy Uexküll.

⁴ V literatuře je nejčastěji užíván titul livonský biskup. Rovněž správná je titulatura: uexküllský (ikškilský) biskup nebo rižský biskup. Od roku 1253, kdy bylo rižské biskupství povýšeno na arcibiskupství, se běžně používá titul rižský arcibiskup. ARBUZOV, L.: Očerki istorii Lifljandii, přílohy s. 284-293.

v dobytých oblastech a propracovanějšího systému křesťanských misí, je každá další výprava předurčena k nezdaru.

Kýženého úspěchu dosáhla teprve třetí křížová výprava, kterou vedl biskup Albert von Buxhoeveden⁵ (1198-1229). Biskup Albert zapojil do přípravy křížového tažení vedle papežské kurie, u které dosáhl zasvěcení celé oblasti Panně Marii a zrovnoprávnění jejího významu se Svatou zemí, také římského krále Filipa Švábského (1198-1208) a dánského krále Knuta IV. (1182-1202). Pro německou a švédskou šlechtu se tažení proti pobaltským kmenům stalo náhradou za strastiplnou cestu do Svaté země.⁶

Na jaře roku 1200 se účastníci výpravy vylodili v ústí řeky Daugavy, odrazili všechny útoky Livů a podařilo se jim přečkat první těžké měsíce. Jejich základnou byla obchodní stanice gotlandských kupců v Ikškile. Biskup Albert ji však považoval za nevhodnou k trvalému užívání, a proto v následujícím roce založil na soutoku říčky Rigy a Daugavy pevnost Rigu. V představách zakladatele měla být Riga především biskupskou rezidencí a odrazovým můstkem pro christianizaci Pobaltí.⁷

Zdárný průběh christianizace znehodnocovala dosavadní praxe, kdy křížáci ze západoevropských zemí pobývali v Livonsku pouze od jara do podzimu a poté se vraceli do svých domovů.⁸ Aby bylo odstraněno každoroční nákladné verbování rytířů, zajištěna celoroční vojenská kontrola nad dobytým územím a průběhem christianizace místního obyvatelstva, přistoupil biskup Albert v roce 1202 k založení řádu mečových rytířů.⁹ Rytíři se řídili regulemi řádu templářů a byli podřízeni řížskému biskupovi.¹⁰ V jejich čele stál livonský mistr.¹¹ Jeho členové se dělili do tří skupin: první tvořili bratři-rytíři, kteří měli právo vybírat ze svého středu řádového mistra, druhou skupinu

---

⁵ Uvádí se také Albert z Appeldernu. ADAM, P.: Němečtí rytíři, Svitavy 1998, s. 26.

⁶ ŠVEC, P.-MACURA, V.-ŠTOL, P.: Dějiny pobaltských zemí, s. 25. Zrovnoprávnění Livonska s Palestinou mělo zřejmě přilákat na Albertovu křížovou výpravu více účastníků, neboť v době nejvypjatějších bojů s pobaltskými kmeny žil latinský Západ křížovými výpravami do Svaté země: 3. křížová výprava (1189-1193) a 4. křížová výprava (1202-1204).

⁷ Riga: Očerki po istorii goroda, ed. Stepermanis, M., Riga 1967, s. 26.

⁸ Riga: Očerki po istorii goroda, s. 27.

⁹ Oficiální název zněl *Fratres militiae Christi* (též *Milites Christi de Livonia*). V historické literatuře je používán název řád mečových rytířů, který se odvozuje od řádových insignií – na bílém plášti byl na levé straně našit červený tlapatý kříž, pod jehož spodním ramenem byl meč stejné barvy. Po roce 1237 zněl oficiální název *Fratres de domo sanctae Mariae Theutonicorum Jerusalemimana per Livoniam*. Pro zjednodušení budou v dalším textu používány názvy livonský řád a livonští rytíři.

¹⁰ K dějinám řádu mečových rytířů viz BUNGE, F. G. von: *Der Orden der Schwertbrüder. Dessen Stiftung, Verfassung und Auflösung*, Leipzig 1875; BENNINGHOVEN, F.: *Der Orden der Schwertbrüder. Fratres militie Christi de Livonia*, Köln-Graz 1965.

¹¹ Prvním livonským mistrem byl Winnie von Rohrbach (1204-1209). Po roce 1237 oficiální titul zněl *magister provincialis*, užívalo se rovněž označení řádový mistr. Pro zjednodušení bude v dalším textu používáno označení livonský mistr.

tvořili bratři-kaplani, plnící duchovní službu, a ve třetí skupině byli bratři-pomocníci, kteří vykonávali pomocné práce, sloužili v řádovém vojsku jako pěšáci, nebo zastávali nižší administrativní funkce v řádové správě.¹²

Řád mečových rytířů od svého vzniku do spojení s řádem německých rytířů (1202-1237) dosáhl řady vojenských úspěchů, díky kterým se podařilo vybudovat a christianizovat jádro livonského státu. Toto období lze rozdělit na tři fáze. První fáze zahrnuje léta 1202 až 1208 a je charakterizována budováním řádové struktury, která byla doprovázena boji s Livy a Latgaly. V průběhu druhé fáze, vymezené léty 1208 až 1224, podnikali řádoví rytíři pustošivé nájezdy na území Estů, během nichž se jim postupně dařilo prosazovat nadvládu nad jižním Estonskem. Ve třetí fázi, zahrnující léta 1224 až 1237, dosáhl řád vrcholu svého mocenského a vojenského vzestupu, který ukončila krvavá bitva s Litevci na řece Saule.¹³

Vítězný postup řádových rytířů nebyl zdaleka tak jednoduchý, jak by se mohlo na první pohled zdát. Do roku 1207 se jim podařilo obsadit území podél řeky Daugavy až po její střední tok. Vojenská převaha řádu přiměla Latgaly přejít na stranu řádových rytířů, kteří s jejich pomocí posunuli svůj vliv na území Estů.¹⁴ Estonské kmeny se ukázaly být houževnatým soupeřem. Na jejich straně se do bojů nejednou zapojily spojenecké oddíly z Velikého Novgorodu a ze Pskova. Mezníkem při dobývání Estonska se stala bitva na řece Pale, ke které došlo 21. září 1217. Estonské kmeny v ní utrpěly těžkou porážku, díky níž se celé jižní Estonsko ocitlo pod kontrolou řádu. Kmeny, žijící na severu země, kladly nadále tuhý odpor, který řádoví rytíři nebyli schopni vlastními silami zlomit. Biskup Albert proto přizval na pomoc dánského krále Valdemara II. (1202-1241), jehož oddíly se v létě 1219 vylodily na estonském pobřeží nedaleko hradiště Estů, na jehož místě byl později Dány založen Reval.¹⁵

Dánům se sice podařilo v poměrně krátké době obsadit severní Estonsko, ale nedokázali zcela potlačit odpor místních kmenů. Estům navíc dodalo sebevědomí

---

¹² LEWANDOWSKI, J.: *Historia Estonii*, Wroclaw 2002, s. 27. F.G. von Bunge uvádí ještě čtvrtou skupinu tzv. řádových spolubratřů. Většinou se jednalo již o ženaté muže bez ohledu na jejich sociální postavení. Řádoví spolubratři měli právo účasti na řádových bohoslužbách, mohli být pohřbeni na řádových hřbitovech a v řádových kostelech za ně mohly být slouženy zádušní mše. BUNGE, F. G. von: *Der Orden der Schwertbrüder*, s. 33.

¹³ KONOPLENKO, A. A.: *Orděn mečenoscev v političeskoj istorii Livonii*, Saratov 2005, s. 15-16.

¹⁴ J. Lewandowski dělí válku řádu mečových rytířů s Esty do tří fází: 1. fáze (1208-1212), 2. fáze (1215-1221), 3. fáze (1222-1227). Podrobněji k chronologii bojů s estonskými kmeny viz LEWANDOWSKI, J.: *Historia Estonii*, s. 27-35.

¹⁵ ŠVEC, P.-MACURA, V.-ŠTOL, P.: *Dějiny pobaltských zemí*, s. 25-27. Reval je německý název pro dnešní hlavní město Estonské republiky Tallin. V dolnoněmčině se rovněž užívaly názvy Rewel, Raevel, Raevelburgh. V ruských pramenech je toto město nazýváno Kolyvan. Více k názvu města viz *Istoriya Tallina (do 60-ich godov XIX veka)*, ed. Pullat, R., Tallin 1983, s. 51-55.

vítězství nad Švédy, kteří se v létě roku 1220 vylodili na ostrově Lihula¹⁶ pod vedením krále Jana (1216-1222). Po jeho odjezdu byla posádka obklíčena estonskými válečnickými z ostrova Ösel¹⁷ a pobita do posledního muže. Toto vítězství se stalo signálem k velkému povstání Estů. Dánové velice rychle ztratili kontrolu nad většinou severního Estonska a jejich jediným opěrným bodem, který se jim s velkým vypětím sil dařilo bránit, zůstal Reval. Na pomoc řádových rytířů se spoléhat nemohli, neboť hlavní řádové síly byly zaměstnány bojem se vzbouřenými kmeny na jihu Estonska.¹⁸

Na jihu Estonska dobyli vzbouřenci několik opěrných bodů, z nichž nejvýznamnější byly Fellin¹⁹ a Dorpat.²⁰ V roce 1222 uzavřeli spojenectví s Velikým Novgorodem a se Pskovem a na konci roku 1223 vstoupil do Dorpatu kníže Vjačko²¹ s ruským oddílem o síle dvou set mužů. Vjačko získal příslib novgorodského knížete, že Dorpat a všechna území, která se mu podaří dobýt, zůstanou pod jeho vládou. Nehledě na ruskou podporu se řádovým rytířům dařilo postupně vytlačovat Esty z dobytých pozic a v létě 1224 přistoupili k obléhání Dorpatu. První dva pokusy skončily nezdarem, teprve třetí v srpnu 1224 vedl k dobytí pevnosti, za jejíž hradbami se rozpoutala krvavá řež. Rytíři ponechali na živu pouze jedenáct ruských bojovníků, aby mohli ve Velikém Novgorodě podat zprávu o pádu Dorpatu.²²

Po tomto vítězství se většina sil řádu soustředila na potlačení povstání na severu Estonska, s nímž si Dánové nedokázali poradit. Urputné boje trvaly až do února 1227, kdy se řádovému vojsku, posílenému o oddíly Livů a Latgalů podařilo přejít přes zamrzlou úžinu na ostrov Ösel a zničit zde poslední ohnisko estonského odporu. Tím se však postup řádových rytířů v severním Estonsku nezastavil. Mezi řádovými rytíři a Dány již od prvních měsíců roku 1219, kdy se Dánové vylodili v Pobaltí, nepanovaly dobré vztahy. Řádovým rytířům vadila jak samotná dánská přítomnost v Pobaltí, tak i jejich christianizační úsilí. V letech 1219 a 1220 podnikli několik nájezdů na území obsazená Dány, na kterých znovu pokřtili část místního obyvatelstva. Spory mezi řádem a Dány měl vyřešit papežský legát Vilém z Modeny,²³ který v roce 1225 přijel do Livonska. Podle jeho návrhu měl vzniknout mezi řádovými

---

¹⁶ Lihula (Estonská republika), jeden z malých ostrovů v úžině mezi kontinentální pevninou a ostrovem Saaremaa.

¹⁷ Ösel, dnes Saaremaa (Estonská republika).

¹⁸ LEWANDOWSKI, J.: *Historia Estonii*, s. 31-32.

¹⁹ Fellin, dnes Viljandi (Estonská republika).

²⁰ Dorpat, německý název Tartu (Estonská republika). V ruských pramenech je město nazýváno Jurjev.

²¹ Vjačko (+1224), místní kmenový kníže, který se dal do služeb novgorodského knížete.

²² PULLAT, R.-TARVEL, E.: *Istorija goroda Tartu*, Tallin 1980, s. 14.

²³ Vilém z Modeny (+1251), papežský legát v Livonsku (1225/1226 a 1234/1235).

a dánskými državami nárazníkový stát, který by byl přímo podřízen římské kurii. Toto řešení se řádovým rytířů nezamlouvalo a po vítězství nad Esty na ostrově Ösel se pustili do dobývání severního Estonska. V průběhu roku 1227 se jim podařilo Dány vytlačit a dobýt jejich hlavní opěrný bod Reval. Severní Estonsko se tak na plných deset let ocitlo pod nadvládou řádu mečových rytířů.²⁴

Mocenský vzestup řádu mečových rytířů, podpořený vojenskými úspěchy, se zdál být nezadržitelný. Po porážce posledních vzbouřenců na ostrově Ösel a vytlačení Dánů ze severního Estonska se řádová expanze obrátila na jihozápad od řeky Daugavy do oblastí, ve kterých sídlily kmeny Kurů a Zemgalů, a do litevské Žmudi (Žemaitsko). Navzdory tomu, že Kurové platili za obávané mořské lupiče, prokázali svoje schopnosti i v pozemním boji a společně se Zemgaly kladli řádovému vojsku tuhý odpor. Pro livonského mistra Volkwina von Winterstädt (1209-1236) byl tento vývoj nepříjemný hned z několika důvodů. Za prvé se mu nedařilo dostat pod kontrolu řádu nové území a christianizovat jeho obyvatelstvo. Za druhé se snažil navázat pozemní spojení s řádem německých rytířů v Prusích, s jehož představiteli zahájil jednání již ve dvacátých letech 13. století s cílem získat jejich vojenskou pomoc. V neposlední řadě hledal livonský mistr, nespokojený s rozhodnutím papežského legáta, proti rižskému biskupovi vhodného spojence, kterého spatřoval právě v německých rytířích.²⁵ V dosud krátkých dějinách livonského státu to nebyl první případ rozporů řádových rytířů s rižským biskupem.

Založení řádu mečových rytířů bylo zcela v souladu s plány biskupa Alberta na zdokonalení organizace křesťanských misí. Jeho cílem bylo vytvořit v Livonsku biskupské území, které by se podobalo svou strukturou biskupstvím v říši. Během svého působení v Livonsku založil další biskupství: sélsko-zemgalské,²⁶ öselské²⁷ a dorpatské.²⁸ Řádoví rytíři měli v jeho plánech postavení biskupových vazalů a jejich hlavní poslání spočívalo v ochraně poutníků, misionářů, čerstvě pokřtěného místního obyvatelstva a v neposlední řadě samotného biskupa a jeho sídla. Řád mečových rytířů

---

²⁴ LEWANDOWSKI, J.: *Historia Estonii*, s. 34-35.

²⁵ ARBUZOV, L.: *Očerki istorii Lifljandii*, s. 37. Podle P. Adama nehledal livonský mistr u řádu německých rytířů pomoc proti biskupovi, ale proti dosud nepodmaněným kmenům, Dánům a Rusům. ADAM, P.: *Němečtí rytíři*, s. 27.

²⁶ Sélsko-zemgalské biskupství, založeno roku 1218, od roku 1251 podřízeno biskupstvím kuronskému.

²⁷ Öselské biskupství, založeno 1228. Zahrnovalo ostrovy Ösel a Dago, které dnes nesou názvy Saaremaa a Läänemaa (Estonská republika).

²⁸ Dorpatské biskupství, založeno 1211. V severním Estonsku bylo Dány založeno biskupství revalské (1219). Z nařízení římské kurie podléhal revalský biskup arcibiskupovi z Lundu. Římská kurie tímto rozhodnutím zřejmě chtěla eliminovat ambice biskupa Alberta. ŠVEC, P.-MACURA, V.-ŠTOL. P.: *Dějiny pobaltských zemí*, s. 30.

proto nikdy neměl spojovat svoje uznání papežem s přímým podřízením římské kurii.²⁹

Albertovy představy o úloze řádových rytířů ztroskotaly na jejich vojenských úspěších. Když se řádu podařilo do roku 1207 obsadit území až po střední tok řeky Daugavy, vzrostlo sebevědomí jeho představitelů natolik, že začali po biskupovi požadovat, aby jim byla svěřena část dobyté země do vlastní správy. V případě, že by biskup jejich požadavky odmítl, hrozili, že se obrátí přímo k římské kurii. Biskup Albert byl pod velkým tlakem, a proto přistoupil k dělení země, které potvrdil papež Innocenc III. (1198-1216) bulou z 28. října 1210. Řád mečových rytířů byl nadále podřízen řížskému biskupovi, ale na svých doménách se řídil vlastním právem a jeho rytíři si mohli svobodně volit livonského mistra.

Vynucené dělení Livonska zaseló sémě budoucích nespárů mezi řížskými biskupy, respektive arcibiskupy, a řádovými rytíři. Biskup Albert považoval vzniklou situaci za protiprávní a po celý zbytek svého života usiloval o její změnu a o omezení moci řádových rytířů. Mimořádná příležitost k dosažení tohoto cíle se naskytlá po bitvě na řece Pale (1217), ve které estonské kmény utrpěly těžkou porážku, v jejímž důsledku řádoví rytíři získali kontrolu nad jižním Estonskem. Kmény, žijící v severním Estonsku, však nadále kladly houževnatý odpor, který řád nedokázal vlastními silami zlomit, a proto biskup Albert přizval na pomoc dánského krále Valdemara II. Biskupova výzva k dánskému králi byla souvisela s jeho snahou omezit moc řádu a obnovit nad ním svůj vliv. Mezi Dány a řádovými rytíři záhy propukly nespáry o prvenství při obsazování a christianizaci severního Estonska, jež vedly k těžké krizi, kterou musela řešit římská kurie.³⁰

Z jejího pověření přijel do Livonska v roce 1225 papežský legát Vilém z Modeny, jenž měl zažehnat spory mezi znesvářenými stranami a stanovit pravidla vzájemného spolupůsobení, jehož cílem bylo pokračovat v misijní činnosti. Podle představ papežského legáta měly být spory řádových rytířů s Dány vyřešeny vytvořením nárazníkového státu, který by byl podřízen přímo římské kurii. S pokračující expanzí se stávala stále ožehavější otázka dělení dobytého území. Vilém z Modeny rozhodl, že řížskému biskupovi, řádu a městu Rize má připadnout po jedné třetině dobyté země, a toto rozhodnutí se vztahovalo i na ty oblasti, které ještě nebyly

---

²⁹ HELLMANN, M.: Der deutsche Orden im politischen Gefüge Altlivlands, in: Zeitschrift für Ostforschung, Jg. 40, H. 4, 1991, s. 482-483.

³⁰ LEWANDOWSKI, J.: Historia Estonii, s. 34.

obsazeny a pokřtěny. Současně usiloval o povýšení rižského biskupství na arcibiskupství, neboť se domníval, že jen autorita vysokého církevního hodnostáře zajistí do budoucna účinnou spolupráci mezi duchovenstvem, řádovými rytíři a městem Rigou. V tomto směru se však jeho úsilí minulo účinkem.³¹

Rozhodnutí Viléma z Modeny zásadně ovlivnilo vnitřní vývoj Livonska. Na rozdíl od roku 1207, kdy byl biskup Albert přinucen dělit zemi mezi řádové rytíře a duchovenstvo, se na politickém kolbišti objevilo město Riga. Nepochybně to byl doklad, že si Riga v průběhu dvaceti let vydobyla významné postavení nejen jako sídelní město biskupa a livonského mistra, ale stala se také významným přístavním městem v Pobaltí. Rok 1225 se stal mezníkem ve vzniku mocenského trojúhelníku, tvořeného řádem, duchovenstvem a městem Rigou. Jejich vzájemné neshody se pak táhly jako červená nit dějinami středověkého Livonska.³²

Biskup Albert zřejmě nebyl příliš spokojen s rozhodnutím papežského legáta, neboť jen částečně odpovídalo jeho úsilí vybudovat v Livonsku biskupský stát. Ještě před svou smrtí se stal svědkem zjevného porušení Vilémova řešení ze strany řádu, jehož oddíly obsadily území, na kterém měl vzniknout nárazníkový stát, a vytlačily Dány ze severního Estonska. Nemohl s tím však již nic udělat, neboť zemřel 17. srpna 1229 uprostřed války se Zemgaly. Za třicet let působení v Livonsku se důsledně snažil naplňovat myšlenku šíření křesťanství, ale současně stál u zrodu budoucích vnitřních problémů země.³³

Nový směr řádové expanze směřující do oblastí, ležících na jihozápad od řeky Daugavy, byl pro řád mečových rytířů a pro celé Livonsko v mnoha směrech osudový. Livonský mistr Volkwin von Winterstädt chtěl dalšími vojenskými úspěchy posílit svoji pozici vůči rižskému biskupovi a probojovat si pozemní cestu, která by spojovala Livonsko s državami řádu německých rytířů v Prusích. Z tohoto důvodu byla na rok 1236 připravena mohutná ofenzíva na Žmuď. Zemgalové, na jejichž stranu se přidali také Litevci, se dlouho vyhýbali otevřenému střetu a teprve při návratu řádového vojska znenadání zaútočili v bažinaté krajině na řece Saule, kde jejich protivník nemohl využít převahu své obrněné jízdy. V bitvě padlo 48 rytířů včetně s livonským mistrem Volkwinem a dva tisíce ozbrojenců. Pro řád mečových rytířů to byla těžká

---

³¹ HELLMANN, M.: *Der Deutsche Orden im politischen Gefüge Altlivlands*, s. 488.

³² ŠVEC, L.-MACURA, V.-ŠTOL, P.: *Dějiny pobaltských zemí*, s. 30.

³³ BENNINGHOVEN, F.: *Der Orden der Schwertbrüder*, s. 238-239.

porážka, z níž se již nevzpamatoval. Nad dalším osudem Livonska visel poté veliký otazník.³⁴

Porážka na řece Saule vyvolala na většině livonského území povstání podrobených kmenů a návrat k pohanství. Zbylí rytíři neměli dostatek sil, aby se postavili vzbouřencům na odpor, a proto se jevila možnost spojení s řádem německých rytířů jako jediné řešení kritické situace. Tuto variantu horlivě podporovalo také livonské duchovenstvo, které usilovalo o souhlas se sjednocením obou řádů u papeže Řehoře IX. (1227-1241) a především velmistra řádu německých rytířů Hermanna von Salza (1209-1239). Velmistr po jistém váhání dal svůj souhlas a 13. května 1237 byla ve Viterbu uzavřena smlouva, na jejímž základě se zbytky řádu mečových rytířů spojily s řádem německých rytířů a Livonsko se stalo součástí nového správního celku, který zahrnoval Prusy, Chelminsko, Chelmino (Kulmland) a Kuronsko. Livonští rytíři byli vyňati z pravomoci řížského biskupa a podřízeni velmistroví. V rámci řádu si uhájili jistou autonomii, vyjádřenou právem volby livonského mistra z vlastních řad, kterou velmistr pouze potvrzoval. Navenek se změna projevila přijetím insignií řádu německých rytířů. Smlouva rovněž upravovala postavení řížského biskupa, jenž byl dán pod přímou pravomoc římské kurie.³⁵

Pro livonský řád neznamenal viterbská smlouva zásadní změnu v jeho poslání. Velmistr vyslal do Livonska oddíl šedesáti rytířů pod velením Hermanna Balke,³⁶ jehož prvořadým úkolem bylo potlačit povstání vzbouřených kmenů. Livonští rytíři však nemohli počítat s obnovením kontroly nad celým územím, neboť zoufalé situace v Livonsku využil dánský král, který vznesl požadavek na navrácení severního Estonska. 7. června 1238 uzavřel livonský mistr s dánským králem ve Stensby dohodu, na jejímž základě přešlo severní Estonsko do rukou Dánů. Ztráta části území umožnila řádovým rytířům soustředit síly proti vzbouřencům. Do roku 1240 se jim podařilo zlomit veškerý odpor.

Uklidnění situace v Livonsku dovolilo řádovým rytířům zahájit ve spolupráci se Švédy tažení proti ruským zemím. Zatímco Švédové byli již v roce 1240 poraženi novgorodským knížetem Alexandrem Jaroslavičem³⁷ při ústí řeky Ižory do Něvy, dosáhli rytíři na počátku tažení nemalých úspěchů, když se jim podařilo obsadit

---

³⁴ BENNINGHOVEN, F.: Der Orden der Schwertbrüder, s. 272.

³⁵ ARBUZOV, L.: Očerki istorii Lifljandii, s. 37-38.

³⁶ Hermann Balke (1237-1239), první livonský mistr po sjednocení obou řádů.

³⁷ Alexandr Jaroslavovič Něvský, novgorodský kníže (1236-1251), vladimirský veliký kníže (1252-1263).

votskou zemi a v září 1240 dobyt Pskov. Ruská odpověď na sebe nenechala dlouho čekat. Na podzim 1241 kníže Alexandr, zvaný na počest vítězství Něvský, vytlačil v čele novgorodského vojska řádové rytíře ze všech obsazených území a dobyl Pskov. K rozhodujícímu střetu došlo na zamrzlé hladině Čudského jezera 5. dubna 1242. Řádoví rytíři v něm utrpěli těžkou porážku. Bitva na Čudském jezeře zastavila řádovou expanzi na východ a na hranici mezi Livonskem a ruskými zeměmi zavládlo více než dvoustleté období relativního klidu.³⁸

Krach východního tažení obrátil pozornost řádových rytířů k územím obývaným Kury a Zemgaly. Tento obrat byl do jisté míry motivován dominantním postavením pruské větve řádu německých rytířů a na politice velmistřů, která směřovala k propojení obou částí řádového panství pozemní cestou přes Žmuď.³⁹ Boje s Kury a Zemgaly, v nichž řád utrpěl nejednu porážku, se táhly dlouhá desetiletí a teprve v roce 1290, kdy padl poslední opěrný bod Zemgalů, se řádu podařilo získat kontrolu nad západními oblastmi Livonska. V průběhu těchto bojů vyvstal před řádovými rytíři nový nebezpečný protivník – Litevci. S Litevci se řádoví rytíři setkali již v osudové bitvě na řece Saule, ale od poloviny 13. století nabývaly tyto střety na intenzitě. Sjednotitel litevských kmenů Mindaugas (1251-1263) se v roce 1251 obrátil k livonskému mistrovi v obavě ze svých odpůrců, především Jatvingů a dosud nepodrobených žmuďských knížat, a požádal ho o křest.⁴⁰ Pokřtění a královská korunovace litevského knížete byly doprovázeny uzavřením spojení, v jehož rámci Mindaugas předal do držení řádu žmuďské oblasti, ležící na západ od Litvy. Brzy se však ukázalo, že přijetí křtu bylo pouze formální, a již v roce 1261 podnikl Mindaugas společně s knížetem Alexandrem Něvským pustošivý nájezd na Livonsko.⁴¹ Litevské vpády, během kterých se litevským válečníkům nezdálo se pronikat do hloubi Livonska, pokračovaly s větší či menší intenzitou i v následujících desetiletích. Od konce 13. století se staly součástí vnitropolitického zápasu mezi livonským řádem na jedné straně a rižským arcibiskupem a městem Rigou na straně druhé, kteří se nejednou spoléhali v bojích s řádovými rytíři na pomoc Litevců.⁴²

---

³⁸ Bitva na Čudském jezeře má v ruské historické literatuře, pojednávající o dějinách středověku, významné místo a je prezentována jako první velké ruské vítězství nad německou intervencí. Více viz TICHOMIROV, M. N.: *Drevňaja Rus*, Moskva 1975, s. 145-147.

³⁹ BISKUP, M.-LABUDA, G.: *Dzieje Zakonu Krzyzaciego w Prusach*, Gdaňsk 1986, s. 128.

⁴⁰ K vládě prvního a jediného litevského krále Mindaugase více viz LATKOWSKI, J.: *Mendog krol litewski*, Krakow 1892.

⁴¹ OCHMANSKI, J.: *Historia Litwy*, Wroclaw 1967, s. 49-50.

⁴² ARBUZOV, L.: *Očerki istorii Litfljandii*, s. 42-43.

V Livonsku se v průběhu 13. století formoval mocenský trojblok, který sestával z řádových rytířů, livonského duchovenstva, v jehož čele stál od roku 1253 rižský arcibiskup, a livonských měst, mezi kterými měla přední místo Riga. Řečeno dnešní terminologií, Livonsko se utvářelo jako konfederace nezávislých panství. Jejich představitelé vedli samostatnou a mnohdy protichůdnou vnitřní i zahraniční politiku, která byla v následujících dvou stoletích příčinou zápasu o politickou svrchovanost v zemi. Tyto rozbroje, které často přerůstaly v otevřené válečné střety, doprovázené zásahy zvenčí, byly vedeny ve dvou rovinách. Hlavní soupeři, livonský řád a rižský arcibiskup, se snažili dosáhnout kontroly nad Rigou a získat politické prvenství v rámci celého Livonska.⁴³

Řád německých rytířů v Livonsku byl v tomto mocenském trojúhelníku nejsilnější jak vojenskou silou tak i rozlohou svých držav. V zápase o politické prvenství v zemi, jehož začátek je kladen do roku 1296, využíval vojenských, diplomatických i ekonomických prostředků. V sérii těžkých bojů, které probíhaly v letech 1298-1313 a 1322-1330, se řádoví rytíři museli vypořádat s koalicí tvořenou Rižany, rižským arcibiskupem a litevskými knížaty. V březnu 1330 se Riga vzdala po šestiměsíčním obléhání, měšťané museli uznat svrchovanost řádu, zaručit řádovému komturovi⁴⁴ účast na zasedání městské rady, postoupit mu část soudních pravomocí a poskytnout řádu místo pro výstavbu nového hradu.⁴⁵

Ačkoli vítězství nad Rigou v roce 1330 potvrdilo vojenskou převahu řádu, mocenský zápas s livonským duchovenstvem se pro řádové rytíře nevyvíjel podle jejich představ. Řádoví rytíři se v něm museli v mnohem větší míře spoléhat na diplomatické a ekonomické prostředky. Jeho představitelé vyhledávali mezi vazaly rižského arcibiskupa a livonských biskupů nespokojence, kteří by byli ochotní přejít do služeb řádu výměnou za výhodné finanční půjčky. Hlavní pozornost řádových rytířů se však soustřeďovala na obsazování míst v kolegiu rižské kapituly, která volila rižského arcibiskupa, a na obsazování biskupských úřadů. Na členy kapituly stejně jako na biskupy byl vyvíjen nátlak, který je měl přimět ke vstupu do řádu. V tomto zápase se řádoví rytíři spoléhali na podporu papežské kurie. V roce 1393 římský papež Bonifác IX. (1389-1404) souhlasil, aby se rižským arcibiskupem stal příslušník řádového duchovenstva Johann von Wallenrode (1393-1418). Zároveň nařídil, že se

---

⁴³ Istorija Latvijas SSR, ed. Strazdin, S. K., Riga 1955, s. 48.

⁴⁴ Komtur – vysoký řádový hodnostář, který stál v čele správy určité oblasti (komturství) řádového státu.

⁴⁵ ARBUZOV, L.: Očerki istorii Lifljandii, s. 54-55.

nikdo nesmí stát členem řížské kapituly bez předchozího vstupu do řádu, a vazaly livonských biskupů a řížského arcibiskupa zavázal povinností služby v řádovém vojsku. Pro řádové rytíře to byl velkolepý diplomatický úspěch, který z nich učinil takřka pány celého Livonska. Nicméně ani důrazná politika řádu, ani členství v řádu nezaručovali řádovým rytířům loajalitu duchovenstva, a proto se mocenský zápas vlekl dál po většinu 15. století.⁴⁶

Druhou část mocenského trojúhelníku představovalo livonské duchovenstvo v čele s řížským arcibiskupem. Počátky jeho mocenského boje s livonským řádem spadají již do doby působení prvního řížského biskupa Alberta. Řádu se již v roce 1268 podařilo vojensky pokořit prvního řížského arcibiskupa Alberta Suerbeera (1255-1273).⁴⁷ Naplno se nepřítelství projevilo od roku 1296, kdy se řížský arcibiskup Johann III. (1294-1300) postavil na stranu Rižanů v jejich zápase s řádem. Ačkoli řížští arcibiskupové stáli na straně Rigy a nejednou se jejím jménem obraceli k Dánům, Litevcům a v 15. století ke Švédům se žádostmi o vojenskou pomoc, vystupovali rovněž jako prostředníci mírových jednání. Rivalita s livonským řádem způsobila řížským arcibiskupům značné škody, jejichž nápravu se snažili dosáhnout u papežské kurie v Avignonu. Řížský arcibiskup Friedrich von Pernstein (1304-1341) přesídlil krátce po svém jmenování do Avignonu.⁴⁸ V průběhu 14. století následovali jeho příklad další řížští arcibiskupové.⁴⁹ Jejich prosby, žádosti a stížnosti, předkládané v Avignonu, měly jen minimální dopad v Livonsku. Několik desetiletí trvající nepřítomnost řížských arcibiskupů v podstatě posílila postavení řádových rytířů v Livonsku, kterým se v roce 1393 podařilo prosadit na tento post příslušníka řádového duchovenstva. Johann von Wallenrode se však záhy dostal do sporů s řádem a na kostnickém koncilu (1414-1418), kde působil jako jeden ze soudců v Husově procesu, se účastnil jednání s bývalými členy řížské kapituly. Ti uprchli z Livonska společně s jeho předchůdcem a požadovali navrácení ztracených postů a odškodnění. Vyřešení tohoto sporu zamezily důležitější úkoly, které se projednávaly na koncilu, a odvolání Johanna von Wallenrode z postu řížského arcibiskupa, k němuž došlo na jeho vlastní žádost. Ani jeho nástupci nechovali k řádu velké sympatie a nehdrali se podřizovat jeho požadavkům, ačkoli řížský arcibiskup Henning Schaffenberg

⁴⁶ ARBUZOV, L.: Očerki istorii Lifljandii, s. 63-65.

⁴⁷ ŠVEC, L.-MACURA, V.-ŠTOL, P.: Dějiny pobaltských zemí, s. 44.

⁴⁸ O osobě řížského arcibiskupa, jeho původu a boji s řádem více viz NOVOTNY, S.: Friedrich von Pernstein, Erzbischof von Riga, im Kampf mit dem Deutschen Orden, Münster 1966.

⁴⁹ Engelbert von Dolen (1341-1347), Fromhold von Fünfhausen (1348-1369), Siegfried Blomberg (1370-1374), Johann von Sinten (1374-1393).

(1424-1448) se pokusil učinit vážný krok k urovnání sporů s řádem a napravit škody na církevní správě a majetku. Neadekvátní reakce řádových rytířů však vedla k dalšímu zhoršení vztahů s arcibiskupem. K dočasnému uklidnění napjaté situace přispěla smlouva mezi řádem a rižským arcibiskupem, uzavřená v listopadu 1431, podle které nástupci rižského arcibiskupa a všichni noví členové rižské kapituly museli být příslušníky řádu.⁵⁰

V souladu s touto dohodou byl zvolen rižským arcibiskupem Silvestr Stodewescher (1448-1479). Arcibiskup vedl v prvních letech vůči řádu neobyčejně vstřícnou politiku a ve spolupráci s ním se snažil zamezit šíření neklidu, který na přelomu čtyřicátých a padesátých let 15. století zachvátil Livonsko po vzniku pruského svazu.⁵¹ Společně s řádovými rytíři chtěl podřídit Rigu, nejdůležitější livonské město, větší kontrole a výsledkem tohoto úsilí byla Kircholmská dohoda, uzavřená 30. listopadu 1452. Na jejím základě si rižský arcibiskup a livonský řád rozdělili správu nad městem a řádoví rytíři prosadili do městské rady a soudu po jednom příslušníkovi řádu.⁵² Dohoda však nepřinesla uklidnění situace, neboť mezi oběma stranami od počátku panovala nedůvěra. Arcibiskup se snažil získat převahu podněcováním měšťanů proti řádovým rytířům a jeho agitace vedla v červenci 1454 k šestidenním bojům ve městě. Rytířů se sice podařilo rozvášněné měšťany uklidnit, ale jejich vztahy k arcibiskupovi se nadále zhoršovaly. V sedmdesátých letech 15. století vyústily v krvavé boje, během kterých byl Silvestr uvězněn a ve vězení zemřel.⁵³

Stejně jako se livonský řád snažil kontrolovat složení kolegia rižské kapituly a volbu rižských arcibiskupů, nezůstávala stranou jeho zájmu ani další livonská biskupství. Již ve 13. století se pod kontrolu řádu dostalo kuronské biskupství a brzy po něm také öselské biskupství. Nicméně dosazování řádových kandidátů neprobíhalo vždy pokojnou cestou. Pouze dorpatští biskupové si zachovávali nezávislost a snažili se aktivně bránit požadavkům řádových rytířů. Když byl v roce 1392 zvolen rižským arcibiskupem Johann von Wallenrode, odmítl se mu dorpatský biskup Dietrich III. Damerow (1378-1400) podřídit. Díky svým rozsáhlým diplomatickým kontaktům se pokusil uskutečnit plán, jenž měl dorpatské biskupství uchránit před nátlakem

---

⁵⁰ ARBUZOW, L.: Očerki istorii Lifljandii, s. 95-97.

⁵¹ Pruský svaz – společenství pruské šlechty a měst, jehož členové se společnými silami snažili bránit proti vojenským a finančním požadavkům řádu německých rytířů. Založen v roce 1444.

⁵² ARBUZOW, L.: Očerki istorii Lifljandii, s. 105.

⁵³ ARBUZOW, L.: Očerki istorii Lifljandii, s. 109-110.

řádových rytířů: Dietrich chtěl dorpatské biskupství podřídit anglickému králi a získal pro svůj plán podporu meklenburských knížat a litevského velikého knížete Vitolda (1392-1430). Válku s livonským řádem, která trvala od července 1396 do února 1397, však vedl v podstatě sám a jeho oddíly byly řádovým vojskem brzy poraženy. Navzdory této porážce si dorpatský biskup zachoval svoji nezávislost na řádových rytířích. K novému vyostření vztahů došlo až v sedmdesátých letech 15. století v souvislosti se zápasem livonského řádu s arcibiskupem Silvestrem.⁵⁴

Třetím vrcholem mocenského trojúhelníku byla livonská města. K tomuto postavení jim dopomohla jejich ekonomická síla, která byla založena na tranzitním obchodu mezi západní Evropou, Pobaltím a ruskými zeměmi. Do poloviny 15. století se součástí Hanzy, svazu severoněmeckých obchodních měst, stalo dvanáct livonských měst.⁵⁵ Hlavní zásluhu na tom měli přistěhovalci z německých zemí, kteří se v přístavních městech od počátku specializovali na dálkový obchod. V malých vnitrozemských městech ovládali především místní trh a teprve později se zapojovali do dálkového obchodu.⁵⁶ V průběhu následujících dvou století význam livonských hanzovních měst v obchodu s ruskými zeměmi vzrostl natolik, že se jim podařilo vybudovat si v této oblasti v rámci Hanzy monopolní postavení.⁵⁷ Livonská hanzovní města si žárlivě střežila svoje obchodní zájmy a na rozdíl od hanzovních měst v Prusích, jejichž silným obchodním konkurentem byl řád německých rytířů, si je dokázala uhájit před obchodními aktivitami livonského řádu.⁵⁸ Názorným příkladem může posloužit Reval. Bohatství tohoto přístavního města bylo založeno na dovozu soli z Francie a Portugalska a jejím dalším prodeji do Velikého Novgorodu a Pskova. Obchod solí byl natolik výnosný, že Reval měl vždy dostatečné finanční prostředky, aby mohl vyvíjet ekonomický a politický nátlak na livonský řád.⁵⁹

Přední místo mezi livonskými hanzovními městy zaujímala Riga, která byla od roku 1282 členem Hanzy. V následujících dvou stoletích si kupci z Rigy vybudovali

---

⁵⁴ LEWANDOWSKI, J.: *Historia Estonii*, s. 53.

⁵⁵ Livonská hanzovní města: Dorpat, Goldingen (Kuldīga, Lotyšská republika), Kokenhausen (Kokenese, Lotyšská republika), Lemsal (Limbaži, Lotyšská republika), Pernau (Pärnu, Estonská republika), Reval, Roop (Straupe, Lotyšská republika), Riga, Wolmar (Valmiera, Lotyšská republika), Fellin (Viljandi, Estonská republika), Wenden (Césis, Lotyšská republika), Windau (Valka, Lotyšská republika)

⁵⁶ MISÁNS, I.: *Die späten Anfänge städtischer Zusammenarbeit in Alt-Livland*, in: *Zwischen Lübeck und Novgorod. Wirtschaft, Politik und Kultur im Ostseeraum vom frühen Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert*. Norbert Angermann zum 60. Geburtstag, hrsg. Pelc, O.- Pickhan, G., Lüneburg 1996, s. 93.

⁵⁷ A. Zimák je přesvědčen, že na obchodování s Velikým Novgorodem byl do značné míry založen blahobyť Hanzy. ZIMÁK, A.: *Hanza*, s. 139.

⁵⁸ STEIN, W.: *Die Hansestädte*, in: *Hansische Geshichtsblätter*, Jg. 51, 1926, s. 163.

⁵⁹ *Istorija Tallina*, s. 90.

dominantní postavení v Polocku, s nímž Rigu spojovala přímá vodní trasa po řece Daugavě, a čilé obchodní kontakty udržovali také se Smolenskem.⁶⁰ V podstatě monopolní postavení Rigy v obchodu s východní Evropou přimělo ostatní členy Hanzy, především severoněmecká města, aby proti ní zavedly opatření, která by omezila její vliv. Nicméně všechna se minula účinkem a naopak Riga profitovala z pozvolného úpadku Hanzy, jenž nastal v 15. století.⁶¹

Riga byla sídelním městem arcibiskupů a livonských mistrů, kteří se snažili získat kontrolu nad bohatým městem. Naplno se boje rozhořely v roce 1297, kdy měšťané dobyli a zničili řížský řádový hrad. Srážky trvaly s přestávkami až do roku 1330, kdy se Riga po šestiměsíčním obléhání vzdala a řížští měšťané museli uznat svrchovanost livonského řádu. Tím však zápas o Rigu mezi arcibiskupy a řádem zdaleka neskončil, pouze se přenesl na diplomatické pole. Obě znesvářené strany se snažily prosadit svoje nároky na kontrolu nad Rigou u papežské kurie. V roce 1452 si livonský řád a řížský arcibiskup Silvestr rozdělili vládu nad městem, ale ani to nezabránilo novým nepokojům, které vypukly na počátku osmdesátých let 15. století. V nich utrpělo řádové vojsko zpočátku několik porážek od městských oddílů a livonský mistr byl nucen hledat smír diplomatickými prostředky. Přestávku v bojích využil k mobilizaci řádových sil a od září 1489, kdy livonský řád vyhlásil Rize válku, přešla iniciativa do jeho rukou. V roce 1491 byl odpor městských oddílů definitivně zlomen a Riga musela uznat svrchovanost řádu. Tím byl ukončen bezmála dvousetletý zápas o ovládnutí města a mezi livonským mistrem, arcibiskupem a Rigou byly nastoleny takové vztahy, které prakticky beze změny přetrvaly do vypuknutí livonské války a zániku řádu.⁶²

Hned za Rigou stála svým významem v obchodu s ruskými zeměmi města Reval a Dorpat. Reval byl založen Dány v roce 1219 na místě hradiště Estů. Jeho počátky jako významného obchodního centra byly však spojeny s dočasnou vládou řádu mečových rytířů v letech 1227-1238. V roce 1230 přesídlil řád do Revalu okolo dvou set kupců z Visby za příslib výhodných finančních podmínek. Většinou šlo o německé kupce, kteří se v novém prostředí rychle zadaptovali a zůstali zde i po předání města

---

⁶⁰ Riga uzavřela již v roce 1210 obchodní smlouvu s Polockem, na které se nepochybně podíleli i kupci ze Smolenska. Se Smolenskem byla první obchodní smlouva uzavřena v roce 1229. USAČEV, N. N.: K ocenke zapadnych vněšnětorgovych svjazej Smolenska v XII-XIV vv, in: *Meždunarodnyje svjazi Rossiji do XVII v.*, Sbornik statěj, ed. Zimin, A. A.- Pašuto, V. T., Moskva 1961, s. 204.

⁶¹ Riga. Očerki po istoriji goroda, s. 32.

⁶² Riga. Očerki po istorii goroda, s. 40-41.

do rukou Dánů.⁶³ Po roce 1346, kdy severní Estonsko přešlo do rukou livonského řádu, panovaly mezi městem a řádem korektní vztahy. V roce 1348 osvobodil řád revalské měšťany od povinnosti sloužit v řádovém vojsku v době války za poplatek dvou set stříbrných marek, určených na opravu řádového hradu. Město se rovněž muselo vzdát některých území ve prospěch řádu. Reval však nikdy nevystupoval v mocenském zápase v Livonsku v takové míře jako Riga.⁶⁴

Počátky města Dorpatu jsou spojeny s pronikáním ruského obyvatelstva do Pobaltí.⁶⁵ Město bylo založeno na místě hradiště Estů kyjevským knížetem Jaroslavem Moudrým (1016-1054) pod názvem Jurjev.⁶⁶ V roce 1224 ho dobyl řád mečových rytířů a přejmenoval na Dorpat. Město se stalo sídlem biskupa, jenž v mocenském zápase v zemi nezářil aktivně vystoupil na straně rižského arcibiskupa. Obzvláště aktivně si v tomto směru počínal biskup Dietrich III. Damerow. Dorpatští biskupové také zastupovali město ve vztazích s ruskými zeměmi. Tato jejich úloha vyplývala z těsné blízkosti hranice s pskovskou zemí a s obchodními zájmy dorpatských měšťanů. Právě tyto dva faktory hrály podstatnou roli v politice dorpatských biskupů, která se občas dostávala do rozporu s politickým kurzem livonského řádu.⁶⁷

Hlavními obchodními partnery revalských a dorpatských kupců byly Veliký Novgorod a Pskov.

Veliký Novgorod a Pskov

V době údělných knížectví od 12. do 15. století existovaly na Rusi svébytné státní útvary, v jejichž životě nehrála prvořadou roli knížata, nýbrž svobodná městská společenství. Takovými útvary byly Veliký Novgorod a Pskov.⁶⁸ Výjimečné postavení obou měst podtrhuje jejich charakteristika v historické literatuře, která pro ně užívá termíny „bojarské republiky“ nebo „věčové republiky“.⁶⁹

Veliký Novgorod leží na březích řeky Volchov, nedaleko od místa, kde vytéká z Il'menského jezera. Řeka rozděluje město na dvě poloviny. Na pravém, východním

---

⁶³ Istorija Tallina, s. 106.

⁶⁴ Istorija Tallina, s. 80-81.

⁶⁵ Nejnověji o kontaktech ruského obyvatelstva s Pobaltím viz MAMUZOVA, V. I.-NAZAROVA, E. L.: Krestonosci i Rus. Konec XII v.-1270 g., Moskva 2002.

⁶⁶ Jaroslav Moudrý přijal při křtu jméno Georgij (Jurij), odtud vychází název města. KARPOV, A. Ju.: Jaroslav Mudryj, 2. vyd, Moskva 2005, s. 253-255.

⁶⁷ RAUCH, G. von: Stadt und Bistum Dorpat zum Ende der Ordenszeit, Zeitschrift für Ostforschung, Jg. 24, H. 4, 1975, s. 583.

⁶⁸ KLJUČEVSKIJ, V. O.: Russkaja istorija. Polnyj kurs lekcij, tom. I, Moskva 2002, s. 406.

⁶⁹ Podle N. S. Borisova se může považovat novgorodské zřízení v porovnání s ostatními ruskými knížectvími za demokratické, ale stále je to demokracie jen pro aristokracii. BORISOV, N. S.: Ivan III, s. 200.

břehu se rozkládala Trhová strana, nazvaná podle toho, že zde byla hlavní městská tržnice. Na Trhové straně se rovněž nacházelo centrum hanzovních kupců, dvůr svatého Petra. Na levém, západním, břehu ležela Sofijská strana, pojmenovaná podle hlavního novgorodského chrámu, který byl sídlem arcibiskupa, hlavní městskou kancelář a archivem.

Osobitost Velikého Novgorodu spočívala v jeho politicko-sociálním systému. K jeho zrodu přispěly vnitropolitické poměry na Rusi, příznivá mezinárodní situace a geografická poloha města. Veliký Novgorod, ležící na severozápadním okraji ruských zemí, byl sice součástí Kyjevské Rusi, ale vnitřní rozpory mezi knížaty vedly k poklesu jejich zájmu o město. V důsledku toho se začal rodit v první polovině 12. století „republikový“ systém, jehož utváření neohrozili ani západní křesťané, kteří začínali své pozice v Pobaltí v masovém měřítku dobývat od počátku 13. století, ani litevský veliký kníže, jehož vliv se v ruských zemích začal šířit až v následujícím století.⁷⁰ Ve Velikém Novgorodu vznikly dvě instituce, které měly mimořádný význam pro zajištění nezávislosti města. Šlo o volitelnost vysokých světských i duchovních představitelů města a tak zvaný *rjad*, tj. dohoda města s knížetem.⁷¹

Volitelnost představitelů města se plně prosadila v polovině 12. století.⁷² Velmi významným volitelným úřadem byl post arcibiskupa, jenž byl vybírán z řad novgorodského duchovenstva. Moskevský metropolita jeho volbu pouze potvrzoval. V životě města hrál důležitou roli, neboť byl nejen jeho nejvyšší duchovní autoritou, ale velice často také zasahoval do světských záležitostí. Arcibiskup býval jedním ze zástupců města při jednáních se zahraničními poselstvy, měl právo účasti na *věče*, a býval rovněž poslední autoritou, která osobním zásahem dokázala uklidnit vnitřní nesváry ve městě, na které jsou dějiny Velikého Novgorodu tak bohaté.⁷³

K vysokým volitelným představitelům světské moci patřili posadníci, kteří byli trvalými zástupci města a tvořili jakousi protiváhu knížecí moci. Na správě města se podíleli tzv. *posadniki stěpennyje*⁷⁴ a *posadniki staryje*.⁷⁵ Prvořadým úkolem posadníka bylo spravovat město v době, kdy v jeho čele nestál kníže, nebo po dobu jeho nepřítomnosti. Vybraní posadníci zastupovali knížete na soudu, kde hájili jeho

---

⁷⁰ KLUČEVSKIJ, V. O.: *Russkaja istorija*, s. 411.

⁷¹ KLUČEVSKIJ, V. O.: *Russkaja istorija*, s. 412-414.

⁷² JANIN, V. L.: *Novgorodskije posadniki*, Moskva 1962, s. 70.

⁷³ JANIN, V. L.: *Novgorodskije posadniki*, s. 82.

⁷⁴ *Posadnik stěpennyj*, městskou obcí zvolený představitel města, který právě zastával úřad posadníka po dobu jednoho roku. *Stěpennyj* od slova *stěpeň* (stupeň) pocházelo z faktu, že při zasedání věče stál na stupni a vedl jednání.

⁷⁵ *Posadnik staryj*, bývalý *posadnik stěpennyj*, jehož roční funkční období skončilo.

zájmy, ale sám kníže nemohl v jejich nepřítomnosti soudit a vynášet rozsudky. Posadníci byli voleni z členů zámožných novgorodských bojarských rodin a některé úřady, které zastávali, byly již od 12. století dědičné.⁷⁶ Vedle posadníků se na správě města podíleli na nižších volitelných funkcích *tysjackije*, starostové *konců* a *sotní*.

Kníže měl v novgorodském politicko-sociálním systému postavení nejvyššího světského představitele města, ale jeho reálná moc byla ryze nominální. Každý kníže, který v průběhu 13. až 15. století stanul v čele města, musel s jeho zástupci uzavřít dohodu, tak zvaný *rjad*, která přesně vymezovala jeho práva. Kníže směl vykonávat správní a soudní pravomoci pouze se souhlasem *posadnika* a v souladu s místními zvyky a zákony. Výše finančních prostředků na uspokojování potřeb knížete a jeho dvora byla přísně vymezena dohodou. Tyto prostředky, které se v pramenech nazývají *dari*, tvořily vždy menší část z celkové sumy vybrané berně. Vedle darů měl kníže právo pobírat poplatky soudní, z rybolovu, sběru medu, senoseče a honitby.⁷⁷ Novgorodci platili svému knížeti rovněž tribut, určený tatarskému chánovi, zvaný *čornyj bor*.⁷⁸

Ačkoli knížecí práva byla ve smlouvách dosti přesně vymezena, povinnosti se pohybovaly spíše na hranici předpokladů. Novgorodský kníže měl být garantem bezpečnosti obchodu a obchodních zájmů města, neboť to byl hlavní zdroj bohatství Velikého Novgorodu. V představách Novgorodců měl kníže stát v čele své družiny a městského vojska při obraně města a jeho držav.

Reálnou moc nad městem a jeho záležitostmi měla panská rada, tzv. *sovět gospod*. Stálým členem rady byl novgorodský arcibiskup, v jehož domě se rada scházela. Vedle něho tvořili panskou radu zástupce knížete, *stěpennyje* a *staryje posadniki*, *stěpennyje* a *staryje tysjackije*, starostové *konců* a *sotní*. V 15. století, v předvečer konce novgorodské samostatnosti, rada čítala padesát členů a všichni byli nazýváni bojary. Na jejich zasedáních se řešily závažné problémy vnitřní a zahraniční politiky, projednávalo se přijímání či odvolání knížete a zákonodárné záležitosti. Panskou radou projednaná témata se pak v konečné podobě předkládala ke schválení shromáždění obyvatel města, tzv. *věči*.⁷⁹

---

⁷⁶ JANIN, V. L.: U istokov novgorodskoj gosudarstvennosti, Veliký Novgorod 2001, s. 14.

⁷⁷ Omezenost knížecích pravomocí byla příčinou neoblíbenosti postu novgorodského knížete. JANIN, V. L.: U istokov novgorodskoj gosudarstvennosti, s. 12-13.

⁷⁸ K původu a výběru této daně více viz JANIN, V. L.: Sredněvekovyj Novgorod. Očerki archeologii i istorii, Moskva 2004, s. 216-225.

⁷⁹ KLJUČEVSKIJ, V. O.: Russkaja istorija, s. 424-425.

Věčový systém byl jednou z nejpozoruhodnějších stránek svébytnosti Velikého Novgorodu v rámci ruských zemí. Jeho zrod a počátky se nelišily od vývoje podobných shromáždění v dalších městech Rusi, v jejichž životě se *věče* v 11. a 12. století stalo neoddelitelnou součástí správy oblastí, měst a osad. Novgorodský věčový systém se stal významným centrem politického života města díky slabé ústřední moci, kterou reprezentoval kníže.⁸⁰

Věče bylo svoláváno nepravidelně buď z iniciativy knížete nebo představitelů města. Jeho účastníci se za vyzvánění věčového zvonu scházeli na prostranství u Jaroslavova dvora na Trhové straně. *Věče* nemělo přesně vymezený sociální status pro účastníky. Jak píše V. O. Ključevskij, na jednání „běžel každý, kdo se pokládal za plnoprávného občana.“⁸¹ Odtud však pramenila jeho archaičnost a do jisté míry i manipulovatelnost účastníky. *Věče* jako místo kolektivního projednávání závažných otázek se v podstatě vyjadřovalo pouze ke konečnému řešení problému, který na jeho shromáždění předkládala panská rada. Účastníci *věče* většinou dávali najevo svůj souhlas či nesouhlas s předloženým návrhem spíše silou hlasů a někdy i pěstí než řádným hlasováním. Navzdory těmto nedostatkům si *věče* podrželo svůj význam v životě Velikého Novgorodu až do konce jeho samostatnosti.⁸²

Správa města a jeho držav se vyznačovala značnou komplikovaností a mnohými osobitostmi. Veliký Novgorod byl rozdělen řekou Volchov na Trhovou stranu a Sofijskou stranu, které se skládaly z tak zvaných *konců*. Součástí Sofijské strany byl *dětinec*, opevněná část uvnitř města, ve které stál hlavní městský chrám svaté Sofie. *Konce* se skládaly ze *sotní* a *sotně z ulic*. V *sotních* a *koncích* se scházela vlastní *věče*, v jejichž čele stáli volení starostové. *Sotně* se někdy skládaly do *tisicki*, kterou vedl *tysjackij*. *Tisicki* neměly přímý vztah ke správě města, ale byly vytvořeny k uspokojení jeho vojenských potřeb.⁸³

Veliký Novgorod spravoval rozsáhlé území, které se na jihu rozkládalo v povodí řek Luga, Šelona a Msta, na severovýchodě se táhlo po obou březích Oněžského jezera a k Finskému zálivu na severozápadě až k Bílému moři. Na

---

⁸⁰ MAJOROV, V. A.: O sostave učastnikov drevněruskovo veča (po matěrialam Novgoroda i drugich zemel Drevněj Rusi), in: Petěrburgskije čtěníja-95, Matěrialy naučnoj konferencii 22.-26.5. 1995, Sankt-Petěrburg 1995, s. 326.

⁸¹ KLJUČEVSKIJ, V. O.: Russkaja istorija, s. 420.

⁸² KLJUČEVSKIJ, V. O.: Russkaja istorija, s. 421. Podobný průběh mívalo shromáždění věče v Pskově. ARAKČEJEV, V. A.: Sredněvekovij Pskov: vlasť, obščestvo, povsedněvnaja žizň v XV-XVII vekach, Pskov 2004, s. 53.

⁸³ BUROV, V. A.: Očerki istorii i archeologii sredněvekovovo Novgoroda, Moskva 1994, s. 153-154. *Tisicki* vznikly zřejmě v polovině 13. století po vzoru organizace tatarských oddílů.

cylyndrech a březových listinách, nalezených v devadesátých letech 20. století během archeologického průzkumu ve Velikém Novgorodu, jsou zaznamenány výběry daní, které dokazují, že již na konci 11. století Novgorodci kontrolovali osady vzdálené více než osm set kilometrů na sever od města. Tyto vzdálené oblasti byly v podstatě koloniemi Velikého Novgorodu, do kterých se vypravovaly skupiny ozbrojených lovců a vybírali zde od místního obyvatelstva daně, zakládali nové osady a věnovali se lovu kožešinové zvěře.⁸⁴ Novgorodské državy byly rozděleny na *pětiny* a *volosti*. Zvláštností pětinného systému bylo, že čtyři z pěti *pětin* začínaly u samotného města a směrem do vnitrozemí se vějířovitě rozšiřovaly. Pouze Běžecká pětina ležela daleko na východ, oddělena od Velikého Novgorodu Oboněžskou a Děrevskou pětinou.⁸⁵

Volosti nebyly součástí *pětin* a o jejich správu se Novgorodci dělili se sousedními knížaty: s vladimírským, později moskevským, knížetem společně spravovali Volok Lamskij,⁸⁶ Běžice a Toržok, se smolenským a později s velikým knížetem litevským Ržev a Velikije Luki.⁸⁷

Tato rozsáhlá území s drsnými klimatickými podmínkami a s půdou nevhodnou pro rozsáhlou zemědělskou činnost se stala doslova nevyčerpatelným zdrojem přírodních produktů. Jejich export na západoevropské trhy, vedoucí přes Livonsko, a do Byzance a arabského světa přes vnitroruská knížectví byl základem bohatství, výstavnosti a věhlasu Velikého Novgorodu.

Podobnou politicko-sociální strukturu, jaká se vytvořila ve Velikém Novgorodu, si až do začátku 16. století zachoval Pskov. Tento vývoj lze nepochybně přičíst na vrub silných politických a ekonomických vazeb mezi oběma městy. Ve 12. století se Pskov pokládal za město podřízené Velikému Novgorodu (tak zvaný *prigorod*) a zachovával si v rámci novgorodských držav mimořádné postavení. Navzdory úzkému propojení obou měst se pskovský politický a správní systém vyznačoval některými odlišnostmi.

Pskov leží jižně od Čudského jezera na soutoku řek Pskova a Velikaja, nad nímž se tyčí Krom (Kreml), který byl ve středověku jádrem města. Za jeho stěnami stál hlavní městský chrám svaté Trojice a bylo zde prostranství, na kterém se konalo pskovské *věče*. Krom byl vlastnictvím obyvatel města a církve. Z jihu ke Kremlu

---

⁸⁴ JANIN, V. L.: U istokov novgorodskoj gosudarstvennosti, s. 67.

⁸⁵ Přesné rozdělení novgorodské země do pětin bylo provedeno až po definitivním připojení Velikého Novgorodu k moskevskému státu. BUROV, V. A.: Očerki istorii i archeologii sredněvekovovo Novgoroda, s. 95.

⁸⁶ Volok Lamskij, dnes Volokolamsk.

⁸⁷ KLJUČEVSKIJ, V. O.: Russkaja istorija, s. 409.

přiléhalo Dovmontovo město, které bylo vybudováno ve druhé polovině 13. století. Na protějším, západním břehu řeky Velikaja se naproti Kremlu nalézala osada hanzovních kupců, a proto se této oblasti také někdy říkalo „německý břeh“. Podobně jako Veliký Novgorod byl Pskov rozdělen na *konce*. Ve druhé polovině 15. století jich bylo šest a tvořily je nižší správní jednotky, zvané *ulice*. Na rozdíl od Velikého Novgorodu se v Pskově nevytvořil systém *tisicki*. Administrativními centry *konců* byly kostely, v nichž se nalézal archiv, pokladna a místnost pro společné oslavy (tak zvané *bratščiny*).⁸⁸

Nejvyšší světskou autoritou byl kníže, kterého si Pskované vybírali sami. V průběhu let 1399 až 1510 se v Pskově vystřídalo 26 knížat z dynastie Rurikovců a Gediminovců.⁸⁹ V pskovském politicko-sociálním systému neměl kníže výrazné postavení. Výběr knížete závisel na jeho vojenské slávě a početnosti družiny. Pskovský kníže byl pověřen především obranou města nebo velel pskovským oddílům v době válečných tažení. Kníže mohl vykonávat svoje správní a soudní pravomoci pouze ve spolupráci se zástupci městské obce – posadniky.

Do funkce posadnika byli voleni kandidáti jednotlivých *konců*, kteří se tešili největší podpoře místních předáků. Do dvacátých let 15. století stál v čele města jeden posadnik, poté dva. Značný vliv na jejich volbu měla bojarská rada, která se zformovala na přelomu 14. a 15. století. Jejimi členy byli příslušníci předních bojarských rodin, mezi něž se v průběhu 15. století dostávali i pskovští obchodníci. Na rozdíl od velikého Novgorodu se v Pskově nikdy neustavila hodnost *tysjackého*.⁹⁰

Institucí kolektivního rozhodování bylo *věče*, jehož účastníci se scházeli u chrámu svaté Trojice v Kremlu. Pskovské prameny dokládají existenci *věče* až na počátku 14. století. Podobně jako ve Velikém Novgorodě mělo pskovské *věče* ryze formální charakter a jeho účastníci pouze omezené možnosti při výběru řešení různých problémů. Navzdory tomu, že pskovské *věče* se stalo ve druhé polovině 15. století dějištěm závažných událostí v životě města, zůstávala reálná moc v rukách posadníků a bojarů.⁹¹

Rozlohou se pskovské državy nemohly srovnávat s novgorodskými. Ve 12. až 15. století se pskovské teritorium z jihu na sever podél řek Velikaja a Narva. Jeho

---

⁸⁸ Pskov. Očerki istorii, ed. Ivanov, S. A., 2. vyd., Leningrad 1990, s. 48-49.

⁸⁹ BOROVİK, T. L.: Pskovskije kňjazja XV-načala XVI v, in: Archeologija i istorija Pskova i Pskovskoj zemli, vyp. 6, Pskov 1986, s. 68.

⁹⁰ KLJUČEVSKIJ, V. O.: Russkaja istorija, s. 448-449.

⁹¹ ARAKČEJEV, V. A.: Sredněvekovyj Pskov, s. 59-60.

délka činila tři sta kilometrů, šířka méně než sto kilometrů. Kontrolu nad svými državami si Pskované zajišťovali zakládáním měst a hradišť. Mimořádný význam měl Izborsk, ležící jižně od Čudského jezera na vysokém vrchu nad ústím říčky Smolki do Smolinského jezera,⁹² který byl nejzápadněji položenou výspou pskovské obrany. Tudy směřoval každý útok z Livonska do hloubi pskovských zemí. Ve 14. století se pouze Izborsk a Ostrov mohli pochlubit kamennými hradbami.⁹³

Bohatství Pskova bylo stejně jako v případě Velikého Novgorodu založeno na obchodu. Pskov udržoval čilé obchodní kontakty s livonskými městy, především s Dorpatem a Narvou. Do města se dováželo zboží z vnitroruských zemí, a proto měl Pskov významné postavení jako tranzitní obchodní místo. Pskovany spojovaly s Velikým Novgorodem těsné obchodní kontakty, které byly částečně vynuceny závislostí jednoho města na druhém. Rozlohou nesrovnatelně mnohem menší pskovské državy měly daleko příhodnější podmínky pro zemědělskou výrobu a v dobách neúrody v sousedních zemích bývaly často hlavním dodavatelem obilí. Veliký Novgorod byl díky svým přírodním podmínkám nucen nakupovat obilí a chléb ve Pskově. Naopak Pskov byl z velké části odkázán na dodávky soli z Velikého Novgorodu. Je nasnadě, že v případě krizí se tyto obchodní komodity stávaly prostředkem ekonomického a politického nátlaku.⁹⁴

Moskevský stát

Ačkoli se první písemná zmínka o Moskvě vztahuje k roku 1147, trvalo ještě více než tři a půl století, než se z malé osady na břehu řeky Moskvy stalo sídelní město velikých knížat, pánů vší Rusi. V tomto dlouhém období, vyplněném krvavými zápasy moskevských panovníků se sousedními ruskými knížaty, nesváry uvnitř velkoknížecí rodiny o nástupnictví, vpády vojenských oddílů Zlaté Hordy a od počátku 14. století sílící Litvy, se rozhodovalo o tom, zda Moskva stane v čele sjednocovacího procesu ruských zemí. Samotný sjednocovací proces trval okolo dvou set let a v ruské historické literatuře se dělí do tří etap: první etapa zahrnuje období od konce 13. století do osmdesátých let 14. století; druhá etapa je vymezena osmdesátými léty 14. století

---

⁹² Smolinské jezero, dnes Gorodiščenské jezero.

⁹³ ARAKČEJEV, V. A.: Sredněvekovyj Pskov, s. 15-17.

⁹⁴ Pskov. Očerki istorii, 40-41.

až rokem 1462; kdy na moskevský velkoknížecí stolec dosedl Ivan III., třetí etapa se kryje s dobou vlády Ivana III. (1462-1505) a jeho syna Vasilije III. (1505-1533).⁹⁵

Moskevské knížectví získalo samostatné postavení za vlády knížete Daniela Alexandroviče (1276-1303), jenž byl nejmladším synem velikého knížete Alexandra Něvského. Podle M. N. Tichomirova teprve skolem Daniela Alexandroviče skončilo období skromné existence Moskvy jako druhořadého údělného města.⁹⁶ Jádro moskevského knížectví tvořily Moskva, Zvenigorod, Ruza a několik přilehlých oblastí. V roce 1301 vybojoval Daniel Alexandrovič na rjazaňském knížeti Kolomnu a v roce 1302 využil neshod, které panovaly mezi tverskými a perejaslavskými knížaty, a přemluvil perejaslavského knížete Dmitrije Alexandroviče,⁹⁷ aby své panství odkázal Moskvě.⁹⁸

Na počátku 14. století byla Moskva pouze jedním z více než sta více či méně nezávislých knížectví.⁹⁹ Přesto se její panovníci dokázali prosadit v komplikovaném mocenském boji mezi ruskými knížaty, do něhož zasahovali Mongolové a od poloviny 14. století Litva. Proč se právě Moskva stala centrem, z něhož vycházela idea procesu, jenž je v ruské historiografii tradičně nazýván „*sobiranije russkich zemel*“? V. O. Ključevskij viděl jeho kořeny v charakterových vlastnostech moskevských panovníků. Podle jeho názoru se vyznačovali mimořádnou průměrností, kterou zakrývali lpěním na tradicích. Každý z nich se při rozšiřování svých domén choval jako drobný dravec, využívající momentální situace.¹⁰⁰ Podle R. G. Skrynnikova byl mocenský vzestup Moskvy podpořen silou, která byla hlavním prostředkem moskevských panovníků, a pojem „*sobiranije russkich zemel*“ pouze zakrývá skutečnost, že Moskva postupně ovládla země, které jí nikdy nepatřily.¹⁰¹

Jestliže skolem Daniela Alexandroviče se Moskva zbavila postavení druhořadého údělného knížectví, pak s jeho synem Ivanem I. Kalitou (1325-1340) je spojován počátek mocenského vzestupu Moskvy.¹⁰² Ivan je charakterizován jako tvrdý panovník, schopný pragmatik, jenž mistrovsky uskutečňoval svoje dalekosáhlé

---

⁹⁵ Viz např. MORJAKOV, V. I.: Istorija Rossiji IX-XVIII vv., Moskva 2004, s. 108-109.

⁹⁶ TICHOMIROV, M. N.: Drevňaja Moskva XII-XV vv. Sredněvekovaja Rossija na meždunarodnyh puťjach, Moskva 1992, s. 22.

⁹⁷ Dmitrij Alexandrovič (* okolo 1250, +1294), novgorodský kníže (1257-1264), perejaslavský kníže (1264-1294), vladimírský veliký kníže (1276-1294).

⁹⁸ MORJAKOV, V. I.: Istorija Rossiji, s. 110.

⁹⁹ K feudální rozdrobenosti Rusi a jejím příčinám viz ALEKSANDROV, D. N.: Feodalnaja razdroblenost' Rusi, Moskva 2001.

¹⁰⁰ KLJUČEVSKIJ, V. O.: Russkaja istorija, s. 402-405.

¹⁰¹ SKRYNNIKOV, R. G.: Istorija rossijskaja IX-XVII vv., Moskva 1997, s. 151.

¹⁰² K vládě Ivana Kality více viz BORISOV, N. S.: Ivan Kalita, Moskva 1995.

politické plány. Uvědomoval si jakou zátěž pro ruské země představuje mongolská nadvláda spojená s častými nájezdy, ale pro její odstranění neměl dostatek sil. Jediné východisko spatřoval ve sjednocení ruských zemí pod vedením moskevského panovníka. Ivan tak chtěl dosáhnout koncentrace domácích zdrojů, s nimiž by se mohli jeho nástupci pustit do rozhodujícího boje se Zlatou Hordou.¹⁰³

Hlavním mocenským rivalem Moskvy za Ivanovy vlády bylo tverské knížectví.¹⁰⁴ Ivan I. využil povstání obyvatel Tveru proti mongolským oddílům a navrhl chánovi, že se postaví do čela vojska, které mělo ztrestat vzpurné město. Rovněž mu nabídnul, že bude odvádět pravidelnou daň za všechna ruská knížectví, pokud získá jarlyk na titul velikého knížete. Údajně ho k tomu vedla pragmatická úvaha, podle které byl výběr daně pro chána, prováděný moskevským knížetem, pro ruské země mnohem méně zatěžující než mongolské pustošivé nájezdy.¹⁰⁵ Tažení proti Tveru přineslo Ivanovi I. nebývalý vojenský a především politický úspěch, neboť se mu podařilo na čtyři desetiletí vyřadit hlavního mocenského rivala Moskvy.¹⁰⁶

Významným důsledkem mocenského zápasu s Tverem bylo přenesení sídla ruského metropolity z Vladimíru do Moskvy. V roce 1307 byl se souhlasem konstantinopolského patriarchy zvolen ruským metropolitou Petr (1307-1326). Když se v Tveru setkal s chladným přijetím a dokonce byl tverským knížetem obviněn ze simonie, postavil se na Petrovu stranu moskevský panovník. Obvinění se ukázala jako falešná a metropolita Petr Ivanovi přislíbil, že přesídlí do Moskvy, pokud tu pro něho bude vybudován důstojný chrám. Petr se již jeho dokončení nedožil, ale po své smrti byl pochován v Moskvě. Jeho nástupce Feognost (1328-1353) přešel v době tverského povstání otevřeně na stranu Moskvy.¹⁰⁷

Za vlády Ivana I. Kality nepoznalo moskevské knížectví hrůzy mongolských nájezdů a navíc se podařilo, a to se souhlasem chána, rozšířit jeho rozlohu o další země. V politice mírového soužití s Mongoly pokračovali i jeho dva synové, Semjon Hrdý (1340-1353) a Ivan II. Krásný (1353-1359). Toto dlouhé období míru, které již

---

¹⁰³ K období mongolské nadvlády na Rusi viz KRIVOŠEJEV, J. V.: Rus i mongoly: issledovaniye po istorii Severo-Vostočnoj Rusi XII-XIV vv., Sankt-Petěrburg 1999.

¹⁰⁴ K dějinám tverského knížectví viz KLUGE, E.: Kňjažestvo tverskoje (1247-1485), Tver 1994.

¹⁰⁵ TICHOMIROV, M. N.: Drevňaja Moskva, s. 30.

¹⁰⁶ MORJAKOV, V. I.: Istorija Rossiji, s. 112.

¹⁰⁷ K politickému a duchovnímu působení ruských metropolitů a jejich vztahům s moskevskými panovníky viz KRIČEVSKIJ, B. V.: Mitropoličija vlast' v sredněvekovoj Rusi (XIV vek), Sankt-Petěrburg 2003.

současníci označovali výrazem „*tišina*“, umožnilo dorůst generaci, která se v roce 1380 proslavila na Kulikovském poli.¹⁰⁸

Když v roce 1359 Ivan II. zemřel, bylo jeho synovi Dmitriji Ivanoviči (1359-1389) teprve devět let.¹⁰⁹ Umírající kníže pověřil metropolitu Alexeje (1354-1376) výchovou a dohledem nad mladým následníkem. Metropolita se měl o správu země dělit se skupinou předních bojarů až do plného převzetí vlády Dmitrijem. Fakticky však vláda byla v rukou bojarů, jejichž vliv v Moskvě rostl od dob Ivana Kality. Celá doba vlády Dmitrije Ivanoviče je nazývána „*zlatým věkem bojarů*“.¹¹⁰

Dmitrij Ivanovič patří k předním postavám ruského středověku a jeho jméno je nesmazatelně zapsáno do historie vítězstvím nad vojskem chána Mamaje, za které dostal hrdý přídomek Donský. Nicméně ještě před tímto velkým střetem se musel potýkat s novými ambicemi tverského knížete.

Tverské knížectví se ve druhé polovině šedesátých let 14. století vzpamatovalo z porážky, kterou mu v roce 1327 uštědřil Ivan Kalita. V zápase s Dmitrijem Ivanovičem hledal tverský kníže Michail Alexandrovič¹¹¹ pomoc u chána Zlaté Hordy a na Litvě. Společně s litevským velkým knížetem Olgerdem (1345-1377) podnikl proti Moskvě v letech 1368, 1370 a 1372 tři tažení. Během prvního tažení porazily litevské, tverské a smolenské oddíly předsunutý oddíl moskevského vojska na řece Trosně a poté tři dny obléhaly moskevský Kreml. Moskvu se jim sice dobýt nepodařilo, ale její okolí bylo silně zpusťeno. Při druhém tažení se Olgerd neúspěšně pokoušel dobýt Volokolamsk a znovu obléhal Moskvu. Osmidenní obléhání bylo ukončeno uzavřením příměří na půl roku. Na třetí tažení litevských a tverských oddílů se Dmitrij Ivanovič již stačil připravit a jeho vojsko se setkalo s nepřítelem nedaleko Ljubutska. Několik dní prostála vojska v nečinnosti, neboť ani jedna strana se neodhodlala k rozhodnému střetu. Nakonec bylo dosaženo mírového ujednání a Olgerdovy oddíly se vrátily na Litvu.¹¹²

Počínání tverského knížete Michaila Alexandroviče vyvolalo na Rusi velkou vlnu nevole. Mnozí mu měli za zlé, že jeho kontakty se Zlatou Hordou a Litvou ukončily dlouhé období míru a ruské země se opět staly dějištěm pustošivých válek. Popularita tverského knížete, které se těšil především na severní Rusi, upadla. Toho

¹⁰⁸ TICHOMIROV, M. N.: *Drevňaja Moskva*, s. 35.

¹⁰⁹ K vládě Dmitrije Ivanoviče Donského viz LOŠČIC, J. M.: *Dmitrij Donskoj*, Moskva 1989.

¹¹⁰ SKRYNNIKOV, R. G.: *Istorija Rossijskaja*, s. 152.

¹¹¹ Michail Alexandrovič, tverský kníže (1362-1399).

¹¹² SKRYNNIKOV, R. G.: *Istorija rossijskaja*, s. 153-154.

využil Dmitrij Ivanovič při svém tažení proti Tveru v roce 1375. K jeho vojsku se přidalo devatenáct ruských knížat, s jejichž pomocí se mu podařilo po měsíčním obléhání tverského knížete pokořit.¹¹³

Události na Rusi nemohly nechat v klidu náčelníka Zlaté Hordy Mamaje (1361-1380), jenž si nemohl přehlédnout rostoucí sílu moskevského knížete. V roce 1378 vojska moskevského a rjazaňského knížete porazila Mongoly v bitvě na řece Rože. Mamaj se s porážkou nehodlal smířit a na rok 1380 připravil velké tažení na Rus. Podařilo se mu získat spojence, litevského velikého knížete Jagella (1377-1392), jenž mu vytáhl v ústretu s litevsko-ruskými oddíly.¹¹⁴ Dmitrij Ivanovič se ocitl ve velmi nevýhodné situaci. Dřívější spojenectví s ruskými knížaty, s nimiž pokořil Tver, se rozpadlo a ve chvíli rozhodujícího střetu mu na pomoc poslali svoje oddíly pouze knížata rostovský a jaroslavský. 8. listopadu 1380 se moskevské vojsko přepravilo přes Don a zaujalo postavení mezi řekami Donem a Něprjadvou. Toto postavení sice chránilo křídla moskevského vojska proti rychlým útokům mongolské jízdy, ale znemožňovalo jakoukoli naději na ústup v případě porážky. Dmitrij Ivanovič se rozhodl riskovat a vydělil silný oddíl, který měl čekat ukrytý v nedalekém lese a na smluvený signál napadnout Mongoly ze zálohy. Početní převaha byla jednoznačně na straně Mamaje a moskevské oddíly se jen s vypětím všech sil a s velkými ztrátami odrazely útoky Polovců. Po třech hodinách zavelel Mamaj k rozhodujícímu útoku mongolské těžké jízdy a v tu chvíli se na útočící Mongoly vrhl ruský oddíl, který byl dosud ukryt v záloze. Mamajovo vojsko zachvátila panika, která se změnila, když Rusové přešli do protiútoků, v bezhlavý útěk.¹¹⁵

Porážka chána Mamaje ještě neznamenal konec mongolské nadvlády nad ruskými zeměmi. Již v roce 1382 Mongolové podnikli odvetný útok, při kterém se jim lší podařilo dobýt Moskvu. Nicméně Kulikovská bitva byla prvním velkým úspěchem moskevského knížete v boji s Mongoly a učinila z něho „národního“ vůdce v boji s vnějším nepřítelem.¹¹⁶

Dmitrijův syn Vasilij I. (1389-1425) se snažil udržovat se Zlatou Hordou korektní vztahy. V mládí prožil na chánově dvoře čtyři roky jako rukojmí a poté se mu podařilo uprchnout na Litvu, kde našel ochranu u knížete Vitolda (1392-1430). Vitold

---

¹¹³ KLJUČEVSKIJ, V. O.: Russkaja istorija, s. 376.

¹¹⁴ Litevské vojsko se nestihlo spojit s Mamajem a po obdržení zprávy, že Mamaj byl poražen, se vrátilo na Litvu.

¹¹⁵ Více o Kulikovské bitvě viz SKRYNNIKOV, R. G.: Kulikovskaja bitva. Problemy izučeniija.

Kulikovskaja bitva v istoriji i kulture našej Rodiny, Moskva 1985.

¹¹⁶ KLJUČEVSKIJ, V. O.: Russkaja istorija, s. 376.

využil Vasilijovy přítomnosti a hodlal ho oženit se svou dcerou Sofií,¹¹⁷ aby tak pozvedl svou prestiž při dobývání litevského velkoknížecího stolce.¹¹⁸ Moskevský kníže Dmitrij Ivanovič se postavil proti tomuto sňatku, a proto k jeho uzavření došlo až po jeho smrti. Díky němu se Moskva dostala do sféry litevského vlivu, který dosáhl vrcholu ve dvacátých letech 15. století. Vitold měl na Vasilije takový vliv, že ho kníže stanovil ve své závěti opatrovníkem svého syna Vasilije. Když Vasilij I. v roce 1425 zemřel, bylo jeho synovi pouhých deset let a jen Vitoldovo opatrovnictví dokázalo držet na uzdě mocenské ambice dalších členů moskevské velkoknížecí dynastie.¹¹⁹

Na základě Vasilijovy závěti se moskevským velikým knížetem stal jeho syn Vasilij II. (1425-1462). S jejím zněním však nesouhlasil bratr Vasilije I., úřední kníže Jurij Dmitrijevič Zvenigorodský,¹²⁰ který odmítl složit svému synovci slib věrnosti. Kníže Jurij Dmitrijevič odmítal těsné kontakty Moskvy s Litvou, ale otevřeně se proti novému panovníkovi postavit nemohl, neboť na jeho straně byl mocný ochránce, který byl v té době již litevským velikým knížetem. Teprve Vitoldova smrt v roce 1430 naplno rozpoutala nástupnické boje v Moskvě. Krizi v domě Rurikovců umocnila vrtkavá přízeň moskevských bojarů. Vasilij II. byl nucen několikrát uprchnout z Moskvy před svými nepřáteli opuštěn většinou svých stoupenců, aby se po určité době s jejich pomocí opět vrátil do sídelního města.

Nástupnické boje nepolevily ani po smrti knížete Jurije Dmitrijeviče Zvenigorodského v roce 1434. Vasilij II. musel čelit jeho synům Vasilijovi Kosému¹²¹ a Dmitrijovi Šemjakovi,¹²² kteří využili potíží velikého knížete ve válce s rjazaňským chánem. V roce 1445 porazil rjazaňský chán moskevské vojsko v bitvě u Suzdalu a Vasilije zajal. Vasilij byl propuštěn pouze za slib, že mu vyplatí výkupné v nevídané výši dvacet pět tisíc rublů. Neslýchaně vysoké výkupné však vyvolalo všeobecný odpor a nespokojenost obyvatelstva, kterého využil Vasilij Kosoj a nechal Vasilije uvěznit. Ve vězení byl Vasilij na příkaz Dmitrije Šemjaky oslepen (1446). Tento čin byl však považován za věrolomnost a Dmitrij začal postupně ztrácet podporu Moskanů. V roce 1449 byl nucen uprchnout do Velikého Novgorodu, jenž se stal

---

¹¹⁷ Sofie Vitoldovna (*1370, +1453), moskevská velká kněžna.

¹¹⁸ KOSMAN, M.: *Wielki Ksiąze Witold*, Warszawa 1967, s. 65.

¹¹⁹ SKRYNNIKOV, R. G.: *Istorija rossijskaja*, s. 164.

¹²⁰ Jurij Dmitrijevič Zvenigorodský (*1375, +1434), dmitrovský a haličský kníže.

¹²¹ Vasilij Kosoj (+ okolo roku 1450), dmitrovský a haličský kníže.

¹²² Dmitrij Šemjaka (+1453), dmitrovský a haličský kníže.

jeho posledním útočištěm v boji s Vasilijem.¹²³ Vasilij II. se znovu vrátil na velkoknížecí stolec a v roce 1452 zahájil tažení proti Dmitrijovi. Ačkoli Šemjaka utrpěl řadu porážek, stále se mohl spoléhat na pomoc Velikého Novgorodu. Vasilij proto sáhl k novým prostředkům boje, zřejmě na jeho příkaz byl Dmitrij Šemjaka v roce 1453 zavražděn.¹²⁴

Smrtí Dmitrije Šemjaky se Vasilij zbavil svého hlavního mocenského rivala. Nyní se jeho pozornost obrátila na Veliký Novgorod, který chtěl veliký kníže potrestat za to, že podporoval jeho protivníka. V lednu roku 1456 zahájilo moskevské vojsko tažení a u Staré Rusi, jižně od Ilmenského jezera, porazilo novgorodské oddíly. Koncem února přijelo novgorodské poselstvo k Vasilijovi do osady Jaželbici, kde byla s velikým knížetem uzavřena mírová smlouva.¹²⁵ Smlouva znamenala částečné omezení suverenity Velikého Novgorodu, neboť město se v ní zřeklo podpory všech nepřátel moskevského velikého knížete. Fakticky to znamenalo, že novgorodská zahraniční politika se dostala pod kontrolu Moskvy.¹²⁶ Moskevský veliký kníže však neměl v této době dostatek prostředků k tomu, aby tento bod smlouvy důsledně uplatnil v praxi. Záhy po uzavření smlouvy začaly ve Velikém Novgorodě narůstat protimoskevské nálady a Vasilij II. musel na počátku šedesátých let 15. století musel silnému litevskému vlivu ve městě. Na rok 1462 připravoval nové tažení proti Novgorodcům, ale v průběhu jeho příprav 17. března 1462 zemřel.¹²⁷

Vasilij II. je bezesporu zajímavou postavou ruských středověkých dějin. Názory historiků na jeho osobnost se však různí.¹²⁸ V. O. Ključeskij hodnotil jeho vládu pozitivně. Plných devatenáct let vedl Vasilij nesmiřitelný boj se svými protivníky, během kterého poznal hořkost porážek a zároveň získal zkušenosti, které mu dopomohly k vybudování pevné velkoknížecí vlády v moskevském státě.¹²⁹ J. G. Aleksejev mu připisuje zásluhu na vítězství v poslední feudální válce mezi příslušníky velkoknížecí dynastie v ruských středověkých dějinách. Příčinu dlouholetého trvání

---

¹²³ Veliký Novgorod se v závěrečné fázi války o moskevský velkoknížecí stolec přiklonil na stranu Dmitrije Šemjaky a uznával ho jako velikého knížete. BERNADSKIJ, V. N.: Novgorod i novgorodskaja zemlja v XV veke, Moskva-Leningrad 1961, s. 252-253.

¹²⁴ Vasilij II. vyslal do Velikého Novgorodu svého člověka, který s pomocí najatých vrahů Dmitrije otrávil. SKRYNNIKOV, R. G.: Istorija rossijskaja, s. 180.

¹²⁵ GVNP, dok. 22, s. 39-41, dok. 23, s. 41-43.

¹²⁶ BERNADSKIJ, V. N.: Novgorod i novgorodskaja zemlja, s. 259.

¹²⁷ BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 204.

¹²⁸ Dodnes neexistuje monografie věnovaná osobě Vasilije II. O jeho vládě se hovoří v syntetických pracích, věnovaných ruským dějinám 15. století a zejména zápasu o moskevský velkoknížecí stolec. Poměrně velkou část své biografie o Ivanovi III. věnoval N. S. Borisov Vasilijovi II., aby zdůraznil rozdílnost politických metod otce a syna. Viz BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 14-134.

¹²⁹ KLJUČEVSKIJ, V. O.: Russkaja istorija, s. 401.

konfliktu vidí v chybách velikého knížete, které plynuly z jeho nezkušenosti, a v možnostech, které mu skýtalo jeho okolí.¹³⁰ Podle A. A. Zimina byl Vasilij II. představitelem moskevského despotismu. Podle jeho názoru způsobila Vasilijova politická a vojenská neschopnost Rusi mnohá strádání.¹³¹ N. S. Borisov o Vasilijovi napsal: „*Otec Ivana Vasilij Temný byl hráč od přírody. Po nečekané smrti staršího bratra náhle vyhrál moskevský trůn. Pak usednuvše za jeden stůl s ještě většími hazardními hráči, haličskými knížaty, Vasilij dokázal všechno prohrát a poté výhodně získat zpět. Kolik však strádání stála tato šílená hra jeho, jeho rodinu a jeho zemi!*“¹³²

Je však nepochybné, že Vasilijova politika vůči Velikému Novgorodu v posledních letech jeho vlády připravila Ivanovi III. půdu pro začlenění města a jeho držav do moskevského státu. Když začal tento cíl v sedmdesátých letech 15. století uskutečňovat, odrazila se nově se rodící situace na Rusi také v sousedním Livonsku a rusko-livonské vztahy, které se po dobu více než dvou a půl století řídily neměnnými tradicemi, doznaly zásadní změny.

---

¹³⁰ ALEKSEJEV, J. G.: Pod znamenami Moskvy. Borba za jedinstvo Rusi, Moskva 1992, s. 121-122.

¹³¹ ZIMIN, A. A.: Vitjaz na rasput'je, Moskva 1991, s. 208-209.

¹³² BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 250-251.

II. KONEC SAMOSTATNOSTI VELIKÉHO NOVGORODU A JEHO VLIV NA RUSKO-LIVONSKÉ VZTAHY (1471-1481)

Rusko-livonská hranice, která se táhla od ústí řeky Narvy do Finského zálivu k Čudskému a Teplému jezeru a dále po západním břehu Pskovského jezera na jih k litevským hranicím, měřila více než pět set kilometrů. Z toho podstatnou část tvořila hranice mezi pskovskými zeměmi a državami livonského řádu, řížského arcibiskupa a dorpatského biskupa.¹ Již z tohoto důvodu hrály ruské země, reprezentované Velikým Novgorodem a Pskovem, významnou roli v zahraniční politice Livonska. V průběhu více než dvou set let vládl na rusko-livonské hranici relativní klid, neboť se livonský řád vzdal po porážce na Čudském jezeře (1242) masivní expanze do ruských zemí. Přesto rusko-livonské vztahy nebyly ušetřeny válečných konfliktů. V 15. století podnikl livonský řád tři tažení. V letech 1406-1409 vedl válku se Pskovem, v letech 1443-1448 s Velikým Novgorodem a v letech 1458-1462 opět se Pskovem.²

K zásadnímu obratu v rusko-livonských vztazích došlo v sedmdesátých letech 15. století, kdy moskevský veliký kníže Ivan III. (1462-1505) podnikl razantní kroky k definitivnímu podmanění Velikého Novgorodu. Z politické mapy východní Evropy zmizel svébytný útvar, který po několik století působil jako zprostředkovatel obchodních, politických a kulturních kontaktů mezi latinským Západem a ortodoxním Východem.³ V důsledku toho se moskevský panovník poprvé ve větší míře setkal s problematikou politických a obchodních vztahů na Baltu a jeho angažovanost v tomto prostoru se v následujících letech prohlubovala. Sjednocující se ruské země začaly vůči Livonsku vystupovat jako jediný mohutný stát, jehož panovník neváhal prosazovat svoji vůli vedle diplomatických prostředků také demonstrací vojenské síly.⁴

Ivan III. byl nepochybně velmi schopným diplomatem. Jako panovník projevoval rozvážnost a opatrnost, odmítal rázná řešení, která sice mohla přinést velká vítězství, ale stejně tak i těžké ztráty, vyznačoval se chladnokrevností a usilovností při

---

¹ Více než 480 kilometrů měřila hranice mezi Livonskem a pskovskými zeměmi. Zbytek připadal na novgorodské země, jejichž hranice byla vymezena úsekem od ústí řeky Narvy do Finského zálivu po soutok Narvy a Pljussy.

² KAZAKOVA, N. A.: *Rusko-livonskije otnošenija*, s. 27-28.

³ BORISOV, N. S.: *Ivan III.*, 2. vyd., Moskva 2003, s. 200.

⁴ CHOROŠKEVIČ, A. L.: *Ruskoje gosudarstvo v sisteme meždunarodnyh otnošenij*, s. 132

dokončování započatých věcí.⁵ Postup, který zvolil proti Velikému Novgorodu, názorně ilustruje, jak veliký kníže pečlivě posuzoval s ohledem na vnitřní a vnější situaci cíle své vlády a cestu k nim. Ivan III. dobře věděl, že vojenské obsazení nepředstavuje hlavní problém, mnohem složitější byla otázka, jak tento zisk natrvalo udržet.⁶ Cílem moskevského knížete byla úplná politická a vojenská izolace Velikého Novgorodu od jeho spojenců a v tomto směru se Ivanova pozornost zaměřila na Pskov.⁷ Využívaje letitých neshod mezi Velikým Novgorodem a Pskovem, vystupoval moskevský kníže v těchto sporech jako arbitr, čímž pomalu a postupně rozšiřoval svůj vliv v severozápadní Rusi a připravoval si půdu pro rozhodující zápas s Velikým Novgorodem.⁸

Na začátku sedmdesátých let 15. století se Veliký Novgorod ocitl ve značně choulostivé situaci. Ruský historik Solovjov ji charakterizoval takto: „*Novgorodci nemohli nechápat všechna nebezpečí svého postavení, nemohli nevidět, že proti Vasilijovu synovi se jím nedostane nijaké pomoci od knížat severní Rusi, a proto museli hledat pomoc z druhé strany.*“⁹ Jinými slovy řečeno: dokud probíhal mocenský zápas ruských knížat o moskevský velkoknížecí stolec, nemuselo se město strachovat o svoji samostatnou existenci, protože ani jedna ze soupeřících stran neměla dostatek sil k tomu, aby si město podmanila. Nyní, když si Ivan III. smluvně zajistil loajalitu moskevských úředních knížat, vystoupila na pořad dne otázka, zda-li se má Veliký Novgorod moskevskému vládcovi podrobit nebo bojovat za svoji samostatnost. Novgorodská společnost se rozdělila na dva znesvářené tábory, z nichž jeden prosazoval Ivanovu svrchovanost nad městem, zatímco druhý, vedený bojarskou rodinou Boreckých¹⁰, se snažil zachovat samostatnost města spoluprací s Litvou.¹¹

Ve městě se rozhořel politický zápas, během kterého stoupenci spolupráce s Litvou na jednání věci odmítali svrchovanost moskevského panovníka: „*Nechceme*

---

⁵ SOLOVJEV, S. M.: Sočiněnija. Kniga III. Istorija Rossii s drevnějšich vremen, tom. 5, Moskva 1989, s. 8-9.

⁶ Ještě za vlády Vasilije II. by taková akce byla těžko realizovatelná. Veliký Novgorod byl významným politickým činitelem v zápasu ruských knížat o moc. Jakýkoli pokus o podmanění města by vedl k narušení rovnováhy sil nejen v rámci ruských zemí, ale i celé východní Evropy. BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 202.

⁷ Rusko-livonská válka v letech 1458-1462 Ivanovi usnadnila volbu spojence v nadcházejícím zápase s Velikým Novgorodem. Již v roce 1460 požádal Pskov velikého knížete Vasilije II. o pomoc. Ten ji neodmítl, ale požadoval utužení pskovsko-moskevských kontaktů. V čele města proto stanul Vasilijův prvorozený syn Jurij a po něm zakrátko přijel jeho bratr Ivan (budoucí Ivan III.) KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 132.

⁸ BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 205.

⁹ SOLOVJOV, S. M.: Istorija Rossiji, s. 9.

¹⁰ V čele této skupiny stála novgorodská bojarka Marfa Isakovna Boreckaja.

¹¹ SOLOVJOV, S. M.: Istorija Rossiji, s. 12.

*k velikému knížeti moskevskému, ani se nechceme nazývati jeho otčinou. Jsme svobodní lidé Velikého Novgorodu a veliký kníže moskevský mnohé křivdy a nepravdy nám činí*¹² Nepochybně důraz na zachování novgorodské samostatnosti zajistil prolitevské straně převahu nad odpůrci a její představitelé si vyžádali od polského krále a velikého knížete litevského Kazimíra IV. (1447-1492) do čela města knížete Michaila Alexandroviče Olekoviče,¹³ který s velkými poctami přijel v listopadu 1470. Zástupci Velikého Novgorodu zároveň zahájili s Kazimírem jednání, ze kterého vzešel projekt smlouvy, která stanovila Kazimírovy povinnosti v případě ohrožení města a podmínky působení litevského knížete Michaila Alexandroviče v jeho čele.¹⁴ Hlavní politický smysl celého projektu smlouvy spočíval ve vojenské pomoci, kterou měl Kazimír poskytnout Velikému Novgorodu.¹⁵ Projekt smlouvy sice předpokládal, že se Kazimírovi podaří zprostředkovat mezi Velikým Novgorodem a moskevským panovníkem mír, ale pro případ nezdaru v dokumentu stálo: *„A půjde-li veliký kníže moskevský na Veliký Novgorod nebo jeho syn nebo jeho bratr nebo pozdvihne-li kteroukoliv zemi proti Velikému Novgorodu, pak ty, náš pane, čestný králi, vsedni na koně za Veliký Novgorod i se vši svou litevskou vojenskou silou proti velikému knížeti a braň Veliký Novgorod.“*¹⁶

Není pochyb o tom, že zástupci Velikého Novgorodu věděli o Ivanových vojenských přípravách, a proto se zaštitili spojenectvím s mocným panovníkem Polska a Litvy. Převládli v nich pocit bezpečí, který nenarušil ani příjezd pskovského poselstva na začátku roku 1471. Pskovští poslové sdělovali, že moskevský veliký kníže vybízí Pskov ke společnému tažení proti Velikému Novgorodu, ale že Pskované by rádi vyslali k velikému knížeti jménem Velikého Novgorodu svého posla, který by s ním vyjednal mírové podmínky. Novgorodské poselstvo, které záhy nato přijelo do Pskova s odpovědí, všechny pskovské návrhy odmítlo a sdělilo, že se město nehodlá poddat velikému knížeti.¹⁷ Novgorodští zástupci, ukolébáni spojenectvím s mocným

---

¹² Moskovskij letopisnyj svod konca XV veka, s.285-286.

¹³ Michail Alexandrovič Olekovič (+1481), novgorodský kníže (1470-1471).

¹⁴ GVNP, dok. 77, s. 129-132. Dokument není datován a jeho vznik je v edici obecně kladen do let 1470-1471. Skutečně lze mluvit pouze o projektu smlouvy, protože nečekaně rychlý postup moskevského vojska zabránil Novgorodcům dovést jednání do konce a král Kazimír smlouvu nepotvrdil. SKRYNNIKOV, R. G.: Istorija Rossijskaja IX-XVII vv., Moskva 1997, s. 186. Naproti tomu V. N. Bernadskij je přesvědčen, že smlouva byla potvrzena jak Kazimírem, tak i novgorodskými zástupci, tudíž se jedná o plnohodnotnou mezinárodní smlouvu. BERNADSKIJ, V. N.: Novgorod i novgorodskaja zemlja v XV veke, s. 270.

¹⁵ BERNADSKIJ, V. N.: Novgorod i novgorodskaja zemlja, s. 272.

¹⁶ GVNP, dok. 77, s. 130.

¹⁷ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 173-174.

sousedem, tak zavrhlí poslední možnost urovnání blížícího se konfliktu s velkým knížetem. Kazimírova zahraniční politika, do které polský král dovedně zahrnul dynastické zájmy, se právě v této době zaměřila na získání české a uherské koruny a vážala na sebe značné finanční a vojenské prostředky.¹⁸ Možnost, že by se polský král angažoval ve prospěch ohroženého města, se zmenšovala a poslední naděje na litevskou pomoc padla ve chvíli, kdy kníže Michail Alexandrovič náhle opustil město.¹⁹ Veliký Novgorod se tak ocitl zcela osamocen ve chvíli, kdy moskevské vojsko v létě 1471 zahájilo tažení.

*„Léta 6979. Veliký kníže Ivan Vasiljevič zavrhnuvše mír s Velikým Novgorodem začal požadovati na Novgorodcích země i vody i všechny platy, jež od pradávna měli jeho prarodiče tak, jak tomu bylo od velikého knížete Jaroslava Volodimiroviče, a chtěl se pomstíti Velikému Novgorodu za dřívější nečestnosti a mnohé hrubosti, jež byly učiněny od nich velikým knížatům“.*²⁰ Jedinou větou pskovský letopisec vyjádřil hlavní důvody Ivanova tažení proti nepoddajnému městu, které odmítalo uznat jeho svrchovanost. Moskevský veliký kníže si na ni dělal nárok jako na dědictví po předcích (na tzv. votčinu), kteří stáli v čele města. V průběhu staletí si novgorodští obyvatelé volili vládnoucího knížete z Kyjeva nebo Vladimíru. Když se Kyjevská Rus rozpadla a vladimírské knížectví přešlo pod svrchovanost Moskvy, přešlo právo volby na moskevského knížete.

Zápis letopisu naznačuje, že veliký kníže choval ve svém nitru obzvláštní zášť vůči Velikému Novgorodu. Mluví-li letopisec o dřívějších nečestnostech a mnohých hrubostech, má tím nepochybně na mysli novgorodskou politiku vůči moskevským panovníkům, kteří se již od dob Ivana I. Kality snažili posílit svůj vliv ve městě. Naproti tomu čelní představitelé města vždycky vyvíjeli značné úsilí zachovat

---

¹⁸ 22. března 1471 zemřel český král Jiří z Poděbrad a již za dva měsíce (27. května) český sněm v Kutné Hoře zvolil králem Kazimírova nejstaršího syna Vladislava. Tento úspěch povzbudil polského krále, který zahájil tajná jednání s opozicí v Uhrách proti Matyáši Korvínovi s cílem sesadit uherského krále a na jeho místo nastolit svého syna Kazimíra. Více viz GRODECKI, R.-ZACHOROWSKI, S.-DABROWSKI, J.: Dzieje Polski sredniowiecznej, tom. II. Krakow 1926 (reprint: Krakow 1995), s. 411-421.

¹⁹ Kníže opustil město 15. března 1471 a jeho odjezd měl ostudnou dohru. Podle zprávy letopisce nechal oloupit novgorodský doprovod, který s ním měl jet až na hranice, jeho lidé vyplenili město Rusa a pokračovali v řádění, dokud neopustili novgorodské državy. Viz Pskovskaja 3-ja letopis, s. 175.

²⁰ Pskovskaja 2-ja letopis, s. 54. Letopisec měl zřejmě na mysli kyjevského velikého knížete Jaroslava Vladimíroviče, který do historie vstoupil s přídomkem Moudrý (1019-1054). Před svým nástupem na kyjevský knížecí stolec stál v čele Velikého Novgorodu. Rok 6979 v pskovském letopisu označuje rok 1471. Ruské země přijaly byzantský letopočet, s nímž se poprvé setkaly v 10. století, který pocházel z „výpočtu“ dne, kdy byl stvořen svět. Stalo se tak 1. září 5509 př. n. l. V roce 1492 bylo oficiálně zavedeno počítání začátku roku od 1. září. Tento způsob datování byl sice znám od 12. století, ale převahu mělo datování, v němž rok začínal dne 1. března. BLÁHOVÁ, M.: Historická chronologie, Praha 2000, s. 323-324, 327.

novgorodskou samostatnost a vyhnout se jakémukoli válečnému konfliktu, který by mohl ohrozit hlavní zdroj jejich bohatství – obchod. Prostředkem k dosažení tohoto cíle bylo obratné diplomatické lavírování mezi moskevským a vilenským velkoknížecím dvorem. Na jaře 1471 však bylo zřejmé, že očekávat litevskou pomoc je zbytečné. Jaké možnosti ještě představitelům Velikého Novgorodu zbývaly?

Pomoc ze strany ruských úředních knížat se nedala očekávat, protože se nikdo neodvážil pozvednout zbraň proti moskevskému velikému knížeti. Naopak bylo v jejich zájmu účastnit se novgorodského tažení, neboť se před nimi rýsovala vidina štědré odměny v případě vítězství.²¹ V moskevském vojsku pochodovaly oddíly tverského knížete, jenž byl kdysi mocným a nebezpečným protivníkem Moskvy v zápase o svrchovanost na Rusi. Na Ivanově straně velmi aktivně vystoupil Pskov. Ještě po příjezdu velkoknížecího posla, který obyvatele města pobízel ke společnému tažení proti Velikému Novgorodu, se Pskované snažili zprostředkovat mezi Ivanem III. a Velikým Novgorodem mír.²² Lze se proto domnívat, že pskovské poselstvo vyjelo s mírovými návrhy s plným vědomím a souhlasem Ivana III. Jakmile byly všechny jejich návrhy odmítnuty, Pskované vypravili vojsko na pomoc velikému knížeti.²³

Pomoc se nedala očekávat ani ze strany Hanzy, ačkoliv Veliký Novgorod měl v jejím obchodu s východní Evropou mimořádně důležité postavení. Hanza nedisponovala stálým vojskem, které by bylo možné ihned nasadit na obranu ohroženého města, a kromě toho její sílu v průběhu 15. století oslabovala rostoucí konkurence nizozemských a anglických kupců a velmocenská politika dánských králů. Ani vztahy mezi ruskými kupci a livonskými hanzovními městy nebyly zcela ideální a v některých fázích přecházely až do vyhlášení obchodní blokády ruských zemí.²⁴ Podobná opatření však jen poukazovala na nejednotnost hanzovních měst, neboť některá z nich pokračovala i nadále v čilém obchodu s ruskými zeměmi.²⁵

---

²¹ Veliký kníže tradičně rozdělával dobytá území úředním knížatům jako odměnu za účast na válečném tažení. Ivan III. tuto tradici porušil, čímž si úřední knížata zneprátelil. SKRYNNIKOV, R. G.: *Istorija Rossijskaja*, s. 206.

²² Pskovskaja 3-ja letopis, s. 173.

²³ Podle V. N. Bernadského pskovské snahy o zprostředkování míru pouze zakrývaly nerozhodnost v účasti na Ivanově tažení. BERNADSKIJ, V. N.: *Novgorod i novgorodskaja zemlja*, s. 273.

²⁴ KAZAKOVA, N. A.: *Russko-livonskije otnošenija*, s. 33-35. Více o novgorodském obchodu viz CHOROŠKEVIČ, A. L.: *Torgovlja Velikogo Novgoroda*, Moskva 1967.

²⁵ V době války livonského řádu s Velikým Novgorodem (1443-1448) vyhlásila Hanza zákaz obchodu s Velikým Novgorodem. Přesto hanzovní města v Prusích dodávala svoje zboží přes Švédsko do Velikého Novgorodu. Riga a Dorpat s Velikým Novgorodem obchodovali prostřednictvím Polocka a Pskova. KAZAKOVA, N. A.: *Russko-livonskije otnošenija*, s. 123-128.

Poslední naděje novgorodských zástupců se tedy upínala k livonskému řádu, jenž disponoval vojenskou silou, která byla schopná ihned zasáhnout proti moskevskému panovníkovi a jeho spojencům. Naděje, že livonský řád poskytne Velikému Novgorodu pomoc, nebyla bezdůvodná, protože se mezi oběma stranami od ukončení války v roce 1448 rozvinuly velmi dobré vztahy.²⁶ Novgorodští představitelé si uvědomovali, že jakékoli rozpory s řádem ohrožují jejich obchodní kontakty s livonskými městy. Po více než dvě desetiletí proto nepodnikli nic, co by mohlo tyto vztahy poškodit, ačkoliv si tím vysloužili nepřátelství ze strany Pskova a moskevského velkého knížete Vasilije II. (1425-1462).²⁷

V létě 1471 přijela krátce po sobě na řádový hrad Felin,²⁸ sídlo livonského mistra, dvě novgorodská poselstva.²⁹ Livonský mistr Johann Wolthus von Herse (1470-1471) byl vyslanci informován o útlaku, kterým trpí obyvatelé města od „*moskevského krále a Pskovanů*.“³⁰ Současně vyslovili přání prodloužit dosud trvající mír mezi livonským řádem a Velikým Novgorodem o deset let nebo na dobu, kterou si určí livonský řád, za podmínky, že z nové dohody bude vyloučen Pskov.³¹ Jejich požadavky se setkaly s kladnou odezvou u livonského mistra, který byl ochoten okamžitě přispěchat na pomoc ohroženému městu. H. Cosack vyslovil domněnku, že livonský mistr byl připraven k zahájení vojenského tažení již v době příjezdu novgorodských vyslanců.³² Z čeho pramenilo jeho přesvědčení, že Veliký Novgorod se ocitl v nebezpečí a jeho zástupci budou žádat o pomoc? Jaké cíle sledoval přípravou vojenského tažení? Jaké byly jeho politické plány?

Johann Wolthus von Herse byl do čela Livonského řádu zvolen v lednu roku 1470. Byl to muž, jehož smělé a dalekosáhlé plány v oblasti vnitřní i zahraniční politiky daleko předběhly svou dobu a v konečném důsledku vedly k jeho násilnému sesazení v září 1471. Uvědomoval si, že vleklé spory mezi řádem, duchovenstvem a

---

²⁶ GVNP, dok. 73, s. 119-124. Mírová smlouva mezi livonským řádem a Velikým Novgorodem byla uzavřena v Narvě 25. července 1448 na dvacet pět let. Smlouva upravovala vztahy na hranicích (řečeno dnešní terminologií režim na hranicích), zajišťovala bezpečnost cestování pro německé kupce v novgorodských zemích a novgorodských kupců v Livonsku, řešila postavení německých kupců u soudu ve Velikém Novgorodu a novgorodských kupců u soudu v Livonsku a některé další obchodní otázky.

²⁷ V průběhu války Pskova s livonským řádem (1458-1462) zachovával Veliký Novgorod neutralitu, čímž donutil Pskovany, aby se obrátili s žádostí o pomoc na velkého knížete moskevského Vasilije II. KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 144.

²⁸ Felin, dnes Viljandi (Estonská republika).

²⁹ LECUB 1, Bd. XII, dok. 840, s. 478-480.

³⁰ LECUB 1, Bd. XII, dok. 840, s. 478.

³¹ LECUB 1, Bd. XII, dok. 840, s. 478-479.

³² COSACK, H.: Zur auswärtigen Politik des Ordensmeisters Wolthus von Herse, s. 117.

městy zemi pouze oslabují a snižují její obranyschopnost vůči mocným sousedům, především Moskevské Rusi a Litvě. Cestu k upevnění moci řádu viděl v jeho reorganizaci a rozšíření práv řádových vazalů, čímž je hodlal přivést k větší ochotě nést břemena případné války.³³ Přistoupil k rozsáhlé personální výměně na předních řádových postech, která byla doprovázena konfiskacemi majetku.³⁴ Ve snaze vyhnout se konfliktu s arcibiskupem Sylvestrem (1448-1479) se zřekl přísahy věrnosti řížských měšťanů, na kterou měl podle znění Kirchholmské dohody z roku 1452 nárok, a přesunul své sídlo z Rigy na hrad Fellin.³⁵

V oblasti zahraniční politiky se livonský mistr v první řadě zaměřil na urovnání sporů s Litvou, které se týkaly obchodních vztahů a společné hranice. Na jednání na hradě Trakai v únoru 1471 se mu podařilo dosáhnout dohody výhodné pro Livonsko.³⁶ Urovnání vztahů s Litvou mělo pro livonského mistra zásadní význam, neboť to byl první krok na cestě ke spojení s Litvou proti Moskevské Rusi a snaze Ivana III. podrobit si Veliký Novgorod. V zájmu Livonska bylo zachovat nezávislé postavení Velikého Novgorodu, neboť bránilo tomu, aby se Moskevská Rus stala bezprostředním sousedem livonského státu.³⁷ Snaha zabránit připojení Velikého Novgorodu k Moskvě nakonec vedla livonského mistra k tomu, že rezignoval na litevské spojení a jeho válečné přípravy vycházely z vlastní iniciativy.³⁸ Díky těmto plánům je Johann Wolthus von Herse označován jako stoupenec pokračování východní expanze.³⁹ Nicméně je třeba podotknout, že cílem této „expanze“ nebylo obsazení ruských zemí spojené s šířením křesťanství, jako tomu bylo ve 13. století, nýbrž vojenská pomoc ohroženému městu, které hájilo svoji nezávislost.

S ohledem na situaci, v níž se Veliký Novgorod v srpnu 1471 nalézal, byly požadavky novgorodských vyslanců až překvapivě mírné. Jeden z nich, prodloužení míru, který lze považovat za zajištění neutrality livonského řádu v probíhajícím konfliktu, byl sice z novgorodského pohledu důležitý, ale nijak neřešil kritickou situaci města. Pozoruhodný je fakt, že novgorodští vyslanci na rozdíl od projektu smlouvy s polským králem Kazimírem IV. nepožadovali vojenskou pomoc proti moskevskému velikému knížeti. Přitom jádro novgorodského vojska bylo 7. července

---

³³ COSACK, H.: *Livland und Russland* (I), s. 2.

³⁴ Zabavený majetek údajně soustřeďoval do svých rukou, což v řadách odpůrců vyvolávalo dojem, že usiluje o sekularizaci řádu. ARBUZOV, L.: *Očerki istoriji Lifljandii*, s. 109.

³⁵ ARBUZOV, L.: *Očerki istoriji Lifljandii*, s. 108.

³⁶ COSACK, H.: *Zur auswärtigen Politik des Ordensmeisters Wolthus von Herse*, s. 108.

³⁷ COSACK, H.: *Livland und Russland* (I), s. 2.

³⁸ COSACK, H.: *Zur auswärtigen Politik des Ordensmeisters Wolthus von Herse*, s. 115.

³⁹ KAZAKOVA, N. A.: *Rusko-livonskije otnošenija*, s. 145.

1471 zcela zničeno v bitvě na řece Šeloně a zbylé novgorodské oddíly se zdaleka nemohly rovnat silou a bojeschopností s vojsky Ivana III. Naproti tomu požadavek na eliminaci Pskova jako moskevského spojence je pochopitelný, neboť novgorodští představitelé velmi dobře věděli o rozmíškách Pskovanů s Livonskem, ať už s dorpatským biskupem nebo livonským řádem, o sporná pohraniční území a dokázali je v minulosti využít ve svůj prospěch.

Proč se ohrožené město nezajímalo o pomoc livonského řádu dříve? V literatuře, zabývající se problematikou Ivanova tažení proti Velikému Novgorodu, se píše o zápasu mezi stoupenci spolupráce s Moskvou nebo s Litvou, jenž rozdělil přední novgorodské bojarské a kupecké rodiny do dvou nesmiřitelných stran. Nikde není zmínka o nějaké třetí, tak zvané prolivonské, straně. Přitom právě Livonsko mělo eminentní zájem na zachování novgorodské samostatnosti, a to jak vůči Moskvě tak vůči Litvě. Livonský mistr Heidenreich Vincke von Overberch (1439-1450) vyhlásil v roce 1443 Velikému Novgorodu válku, aby oslabil pozici prolitevské strany, s jejíž pomocí chtěl litevský veliký kníže Kazimír využít zápasu o moskevský velkoknížecí stolec a připojit město k litevskému státu.⁴⁰ Válku ukončila mírová smlouva z Narvy, uzavřená 25. července 1448, jejíž platnost byla stanovena na dvacet pět let.⁴¹ V době platnosti smlouvy nepropukl mezi livonským řádem a Velikým Novgorodem jediný konflikt, který by přerostl v otevřenou válku. Představitelé Velikého Novgorodu se jakémukoliv válečnému střetu vyhýbali a v době války Pskova s dorpatským biskupstvím zachovali neutralitu.⁴² Po jejím skončení zřejmě pokračovaly na hranicích šarvátky, neboť si Pskované stěžovali, že jim Veliký Novgorod nechce přijít na pomoc proti Němcům a dokonce Novgorodce obviňovali, že se s nimi chtějí spojit proti Pskovu.⁴³

Livonský mistr se ukázal v kritické situaci roku 1471 jediným možným spojencem, který byl připraven poskytnout Velikému Novgorodu okamžitou pomoc. Brali novgorodští zástupci tento fakt vůbec do úvahy? Věděli, že livonský mistr je ochoten pozvednout zbraň proti Pskovu? Zaznamenali ve Velikém Novgorodu, že livonský mistr již učinil první diplomatické kroky vůči Pskovu?

---

⁴⁰ COSACK, H.: Zur auswärtigen Politik des Ordensmeisters Wolthus von Herse, s. 102.

⁴¹ GVNP, dok. 73, s. 119-124.

⁴² V této souvislosti je třeba upozornit, že Veliký Novgorod byl omezen v provádění samostatné zahraniční politiky Jáželbickou smlouvou s velikým knížetem Vasilijem II. z roku 1456. GVNP, dok. 22, s. 39-41, dok. 23, s. 41-43.

⁴³ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 69, 71-72, Pskovskaja 3-ja letopis, s. 158, 160.

Přípravy Ivana III. k rozhodujícímu tažení proti Velikému Novgorodu nemohly zůstat livonskému mistrovi utajeny. Pokusil se proto vyvinout nátlak na Pskov, hlavního spojence velikého knížete, aby řádu vydal sporná pohraniční území. 5. března 1471 přijelo do Pskova poselstvo livonské poselstvo a po úvodním sdělení, že livonský mistr přesídlil z Rigy do Felinu, vzneslo nároky na osadu Želački a území v okolí Krasneho Gorodku.⁴⁴ Pskované tento požadavek odmítli s odůvodněním, že zmíněná území jsou jejich dědictví po předcích.⁴⁵ Postup livonského mistra byl zcela v souladu s jeho válečnými plány, neboť řádové vojsko mělo v případě války směřovat proti Pskovu. Johann Wolthus von Herse tím sledoval dva cíle: zaprvé měl útok na Pskov vázat jeho vojenské síly, které by jinak postupovaly s velkoknížecím vojskem proti Velikému Novgorodu, za druhé si chtěl silou zbraní vynutit navrácení sporných území. Ještě v červenci vyzval zástupce Velikého Novgorodu, aby pokračovali ve válce s moskevským velikým knížetem.⁴⁶

Livonský mistr se jednoznačně přikláněl na stranu Velikého Novgorodu a ve svém dopise nabádal velmistra řádu v Prusích, aby mu poskytl vojenskou pomoc v síle tří až čtyř set jezdců a tolik pěších bojovníků, kolik jen bude schopen poslat. Zároveň ho informoval, že projedná novgorodské návrhy s rižským arcibiskupem, dorpatským a öselským biskupem a s řádovými rytíři v Harii a Wierlandu⁴⁷. Teprve s jejich souhlasem mohly být podniknuty další kroky směřující k válce. Argumentoval odkazem na nedávné rozpory se Pskovem, v nichž Veliký Novgorod zastával postoj příznivý pro Livonsko.⁴⁸ Své obavy o budoucnost řádového státu v Livonsku, podaří-li se Ivanovi III. pokořit Veliký Novgorod, vyjádřil slovy: *„Domníváme se, že pro blaho našeho řádu a Livonska se nesluší nechat je [Veliký Novgorod – pozn. P.S.] bez pomoci, neboť jestli bude Novgorod pokořen moskevským králem a Pskovany a bude pokořen takovým způsobem, že se moskevský král stane, chraň Bože, neomezeným pánem Novgorodu, pak panu rižskému arcibiskupovi, panu dorpatskému biskupovi i našemu řádu v Livonsku vody a země, které nám Pskovští vzali v době dobrého míru a*

---

⁴⁴ Želački – malá osada na ostrově Piirissaar na Čudském jezeře (dnes Estonská republika). Spor o tuto osadu byl příčinou války livonského řádu se Pskovem (1458-1462). Krasnyj Gorodok byly pevnost, kterou na sporném území postavili v roce 1464 Pskované. Její přesná lokalizace je dodnes předmětem dohadů, viz KAZAKOVA, N. A.: Rusko-livonskije otnošenija, pozn. 59, s. 146.

⁴⁵ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 174-175.

⁴⁶ COSACK, H.: Zur auswärtigen Politik des Ordensmeisters Wolthus von Herse, s. 116-117.

⁴⁷ Oblasti v severním Estonsku, které livonský řád odkoupil v polovině 14. století od dánského krále Waldemara IV.

⁴⁸ Livonský mistr zde měl na mysli události z let 1464-1465, kdy se Pskov snažil získat veliký Novgorod ke společnému tažení proti Livonsku. Pskovskaja 1-ja letopis, s. 69, 71-72, Pskovskaja 3-ja letopis, s. 158, 160.

*dosud drží ve své moci, nejenže nikdy nevrátí, ale můžeme očekávat všechny velké útoky a útlaky. Také se nám zdá, že jestli se oni tímto způsobem sjednotí, pak se my dostaneme do těžké situace a budeme muset s nimi uzavřít mír podle jejich vůle a budeme se muset vzdát všeho, co Pskované odebrali našemu řádu a jiným pánům, nebo budeme muset vést válku proti nim, což bude pro nás velmi těžké.“*⁴⁹

Z argumentů livonského mistra jednoznačně vyplývá obava ze silného moskevského státu, který by se stal bezprostředním sousedem Livonska.⁵⁰ Poprvé se zde objevuje myšlenka, že obsazení Velikého Novgorodu moskevským panovníkem je jen počátečním krokem k útoku na řádový stát v Livonsku. Livonského mistra k těmto pesimistickým úvahám opravňovala nezvykle vysoká koncentrace moskevských vojsk v relativní blízkosti livonských hranic a dohady o dalším Ivanově postupu. Nyní již nešlo jen o prosazení nároků na sporná pohraniční území, ale také o holou existenci. Livonsko se svojí rozlohou, ani lidskými a materiálními zdroji nemohlo rovnat Moskevské Rusi a navíc jej oslabovaly vnitřní spory mezi řádem a duchovenstvem. To všechno si zřejmě livonský mistr velmi dobře uvědomoval, když se snažil zapojit do akce proti Pskovu velmistra a představitele livonského duchovenstva. Snad předpokládal, že hrozba ruského útoku je semkne ke společné akci a dočasně ukončí vnitřní nespáry.

Jeho chmurné vize však nenalezly v Livonsku patřičný ohlas a lze se proto oprávněně domnívat, že většina členů livonského řádu tyto obavy nesdílela. Johann Wolthus von Herse během svého velmi krátkého působení ve funkci livonského mistra stihl realizovat pouze zlomek svých plánů, především urovnání vztahů s Litvou. Přístup, který zvolil k řešení těchto problémů, vyvolal odpor u některých členů řádu, kteří ho v září 1471 zatkli a uvěznilí na hradě Wenden.⁵¹

Novým livonským mistrem, jenž se násilím zmocnil tohoto úřadu, se stal dosavadní landmaršál Bernd von der Borch (1471-1485). Náhlou změnu ve vedení livonského řádu a oprávněnost svého zvolení vysvětlil v roce 1473 dopisem velmistroví, v němž napsal, že sesazení Johanna Wolthuse von Herse bylo spásou pro řád a celé Livonsko, neboť bývalý livonský mistr chtěl lehkomyšlně zahájit válku proti Moskvě, a tím uvrhnout zemi do velkého strádání. Současně sděloval, že livonští páni odmítali účast na tažení, protože nebylo jisté, jak se k němu postaví sousedé

---

⁴⁹ LECUB I, Bd. XII, dok. 840, s. 478-479.

⁵⁰ Livonský mistr s největší pravděpodobností nevěděl, když psal tento dopis, že porážka Velikého Novgorodu byla zpečetěna mírovou smlouvou z 11. srpna 1471. Jeho obava se stala realitou.

⁵¹ V létě následujícího roku byl bývalý livonský mistr v žaláři zabit.

Livonska.⁵² Rovněž se údajně obávali, že v případě litevsko-livonského spojení ve válce proti moskevskému státu, se Livonsko stane zcela závislé na svém mocnějším spojenci.⁵³

Bernd von der Borch se tímto dopisem stavěl do role mírotvorce a zachránce livonské samostatnosti. Ve světle dalšího vývoje rusko-livonských vztahů se však ukázalo, že myšlenka války s Ivanem III. nebyla ani tomuto livonskému mistrovi cizí, pouze ji odsunul na pozdější a pro livonský řád příhodnější dobu. V první řadě se snažil zastavit všechny reformní kroky svého předchůdce a vybojovat pro livonský řád svrchované postavení v zemi, které by ho opravňovalo, aby vystupoval na mezinárodním poli jako jediný zástupce Livonska, a to i za cenu ozbrojeného konfliktu s rižským arcibiskupem a městem Rigou. Do vyřešení vnitřních rozbrojů nebylo v jeho zájmu prohlubovat spory se Pskovem a jeho prostřednictvím také s moskevským panovníkem, které by vedly k válce. Přesto musel vzít v potaz, že po porážce Velikého Novgorodu a jeho těsnějším připojení k moskevskému státu se zásadně změnil poměr sil na rusko-livonské hranici v neprospěch Livonska. Nechtěl-li ohrozit svoje vnitropolitické záměry, musel hledat cestu k mírovému soužití s ruskými zeměmi na základě nově uzavřené smlouvy. K tomuto kroku ho nutila také ta skutečnost, že v roce 1473 měla vypršet platnost hned dvou rusko-livonských smluv: mírové smlouvy mezi livonským řádem a Velikým Novgorodem, uzavřená v Narvě 25. července 1448 na dobu dvaceti pěti let a mírová smlouva mezi Pskovem a dorpatským biskupem, uzavřená v roce 1463 na dobu deseti let.⁵⁴

Od léta 1472 do léta 1473 navštívili vyslanci livonského mistra ruské země celkem pětkrát.⁵⁵ Ačkoli jsou letopisné záznamy k jednotlivým návštěvám velice stručné, lze z nich usuzovat, že cesta k dohodě nebyla zdaleka jednoduchá a livonský mistr nejednal zpočátku jako představitel slabší strany. Rovněž je možné si učinit z nich představu o tématech rozhovorů. Když na podzim 1472 přijeli do Pskova vyslanci livonského mistra, autor letopisu poznamenal, že Pskované přijali livonské poselstvo za přítomnosti lidí, kteří utrpěli újmu.⁵⁶ Nepochybně šlo o ruské kupce, kteří v Livonsku přišli o své zboží nebo byli poškozeni svými hanzovními protějšky. Na

---

⁵² Zde měl nepochybně na mysli Litvu, protože Švédsko bylo v době příprav tažení proti Pskovu ve válce s Dánskem.

⁵³ Index corporis, dok. 2058, s. 650.

⁵⁴ Text samotné dohody z roku 1463 se nedochoval. Zmiňují se o ní pskovské letopisy. Pskovskaja 1-ja letopis, s. 67-68, Pskovskaja 2-ja letopis, s. 53, Pskovskaja 3-ja letopis, s. 155-156.

⁵⁵ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 188-194.

⁵⁶ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 192.

jaře 1473 se livonští vyslanci vrátili do Pskova a poškozeným lidem vyplatili 75 rublů ve stříbře a zároveň vedli jednání o sporných zemích a vodách a dalších otázkách, které zatěžovaly pskovsko-livonské vztahy. Jediným hmatatelným výsledkem bylo dojednání termínu nové schůzky, která se měla konat v červenci 1473 na řece Narvě nedaleko stejnojmenné řádové pevnosti. Letopisec dále sděluje, že termín schůzky byl stanoven na přání livonského mistra.⁵⁷ Zástupci obou stran se ve smluveném termínu setkali, ale týden trvající jednání skončila bezvýsledně.⁵⁸ Neúspěch přiměl livonského mistra k vyslání dalšího poselstva do Velikého Novgorodu. Jednání se účastnili rovněž pskovští vyslanci, ale ani po třech týdnech se nepodařilo dospět k uspokojivému závěru. Mimo to livonští vyslanci oznámili, že za této situace livonský mistr neuzavře novou mírovou smlouvu ani po vypršení platnosti té předcházející.⁵⁹

Záznamy letopisu dokazují, že na všech jednáních zastupovali Livonsko vyslanci livonského mistra, což plně odpovídalo jeho úsilí, aby vystupoval na mezinárodním poli jako jediný představitel země, řádu a stavů. Toto postavení si hodlal zajistit smlouvou s dorpatským biskupem Johannem II. Bertkowem (1473-1485), jejíž vznik je datován do roku 1473.⁶⁰ Livonský mistr a dorpatský biskup se v ní zavazovali ke společnému postupu na jednání v Pskově. Východiskem pro ně byla smlouva z Narvy z roku 1448, kterou chtěli prodloužit o dalších dvacet pět let. V Pskově měli livonští zástupci vznést požadavek na navrácení sporných území na rusko-livonské hranici, která byla příčinou války v letech 1458 až 1463. V případě, že by jednání s ruskou stranou nevedlo k uzavření nové smlouvy, byl livonský mistr připraven použít vojenskou sílu a dorpatský biskup se zavazoval poskytnout mu svoje oddíly, které měly dorazit na předem určená shromaždiště.⁶¹

Pokud by tato smlouva vešla v platnost, byl by to jednoznačný vnitropolitický úspěch livonského mistra. Posílila by se jeho pozice jediného zástupce Livonska na mezinárodním poli a podařilo by se mu sladit zahraniční politiku livonského řádu a dorpatského biskupa. Dorpatští biskupové, jejichž državy bezprostředně sousedily s pskovskými zeměmi, totiž nežádka vedli vůči ruským zemím zcela odlišnou politiku. Důvodem byla ta skutečnost, že v Dorpatu sídlila významná komunita kupců z ruských zemí a dorpatští měšťané, kteří udržovali korektní vztahy s biskupy, si válku

---

⁵⁷ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 192.

⁵⁸ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 193.

⁵⁹ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 193.

⁶⁰ Russisch-livländische Urkunden, dok. CCLXII, s. 228-231. Jde vlastně o projekt dohody, která nikdy nevstoupila v platnost.

⁶¹ Russisch-livländische Urkunden, dok. CCLXII, s. 229-230.

nepřáli, aby nebyly ohroženy jejich obchodní zájmy na Rusi.⁶² S rostoucím vlivem moskevského velkého knížete v Pskově nabývala na aktuálnosti hrozba, že případná válka na hranicích pskovské země s dorpatským biskupstvím by mohla přerůst ve velký ozbrojený konflikt mezi Livonskem a moskevským velkým knížetem. Poprvé se tato hrozba projevila v průběhu války v letech 1458-1463, kdy na žádost Pskovanů dosadil moskevský velický kníže Vasilij II. do čela města své syny Jurije a později Ivana (budoucího Ivana III.) a s jeho vědomím a souhlasem zahájili Pskované na sporném území výstavbu pevnosti Kobylje.⁶³ Biskup Johan II. si tuto skutečnost nepochybně uvědomoval, a proto ho ani bod o sporných pohraničních územích, který byl součástí projektu smlouvy, nemohl přimět ke spolupráci s livonským mistrem. Záhy se ukázalo, že dorpatského biskupa neodradí od samostatného jednání ani smluvně zajištěná jednota, bude-li se cítit ohrožen z ruské strany.⁶⁴

V čem spočívala tato hrozba, která přinutila dorpatského biskupa jednat samostatně? Pskované měli rovněž zájem na uzavření nové mírové smlouvy. Považovali však za nutné informovat o průběhu jednání s vyslanci livonského mistra velkého knížete a požádat ho, aby na ně vyslal svého zástupce.⁶⁵ Bezvýsledná jednání na řece Narvě vyostřila napjaté vztahy a livonská strana se pokusila vzniklou situaci vyřešit přenesením jednání do Velikého Novgorodu.⁶⁶ Ačkoli se rozhovorů účastnili také Pskované, vyslanci livonského mistra s nimi odmítli uzavřít dohodu.⁶⁷ Reakce Pskovanů byla okamžitá. Již z Velikého Novgorodu vyslali k Ivanovi III. svého posla se žádostí, aby „*velický kníže buď sám usedl na koně, nebo svého syna poslal bránit dům svaté Trojice.*“⁶⁸ V Pskově zavládli reálné obavy, že neúspěch při vyjednávání s livonskou stranou povede k válce s řádovými rytíři, a proto zástupci města žádali u velkého knížete vojenskou pomoc.

---

⁶² RAUCH, G. von: Stadt und Bistum Dorpat zum Ende der Ordenszeit, s. 584.

⁶³ STERN, C. von: Dorpat-Pleskauer Kämpfe und Veträge 1448-1463, in: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Jg. 5, H. 4, 1940, s. 398.

⁶⁴ Z dalšího vývoje rusko-livonských jednání lze usuzovat, že dorpatský biskup jednal pod nátlakem livonského mistra. Bernd von der Borch se nepochybně snažil využít toho, že biskup Johann II. byl zvolen v březnu 1473 a svého úřadu se ujal v červnu. Nový biskup se však nátlaku livonského mistra nepoddal a do Pskova vyslal vlastní poselstvo. Toto samostatné jednání se zřejmě v následujících letech stalo jedním z důvodů krvavých srážek mezi livonským mistrem a dorpatským biskupem.

⁶⁵ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 188.

⁶⁶ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 193.

⁶⁷ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 193.

⁶⁸ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 194.

Pskovský posel se vrátil 29. srpna s příznivou zprávou, že veliký kníže je připraven bránit město všemi svými silami, jakmile bude napadeno Němci.⁶⁹ Pskované zřejmě nehodlali ponechat nic náhodě, a proto již 1. října vyslali k velikému knížeti nového posla se žádostí o vojenskou pomoc.⁷⁰ Tentokrát Ivan III. pskovské žádosti vyslyšel. 25. listopadu přijel do Pskova posel se zprávou, že na hranici pskovské země stanulo silné velkoknížecí vojsko, kterému velel kníže Daniil Dmitrijevič Cholmský.⁷¹ O šest dní později vstoupil kníže Cholmský slavnostně se svým doprovodem do města a početné velkoknížecí vojsko se rozložilo na západním břehu řeky Velikaja.⁷²

Situace na rusko-livonské hranici byla na konci roku 1473 mimořádně napjatá a Livonsko stálo na pokraji války s moskevským velikým knížetem Ivanem III. Soudě podle opakovaných proseb Pskovanů o vojenskou pomoc je nanejvýš pravděpodobné, že livonský mistr se skutečně připravoval na válku a Pskované o těchto přípravách věděli. Případná rusko-livonská válka by v první řadě postihla državy dorpatského biskupa a biskup Johann II., který si tuto skutečnost zřejmě velmi dobře uvědomoval, se samostatným jednáním pokusil odvrátit hrozící válečný konflikt. Přítomnost moskevského velkoknížecího vojska v bezprostřední blízkosti livonských hranic ho přiměla k okamžitému vyslání vyslanců do Pskova.

Zima roku 1473/74 byla v Pskově po diplomatické stránce nesmírně rušná. Pskovské letopisy názorně zachycují nejednotu livonských zástupců v průběhu závěrečných jednání. 24. prosince přijeli do Pskova vyslanci dorpatského biskupa, kteří požadovali uzavření příměří na pět let a poté vést jednání, které by završila smlouva o míru.⁷³ Dříve než mohli dorpatští vyslanci dosáhnout svého cíle, objevil se 2. ledna 1474 v Pskově vyslanec livonského mistra Jindřich a již 7. ledna se mu podařilo uzavřít se Pskovem mírovou smlouvu na dobu dvaceti let. V pátek 9. ledna Jindřich v doprovodu pskovských vyslanců nastoupil zpáteční cestu do Rigy, kde měl potvrdit platnost smlouvy přivěšením pečeti a přísahou livonský mistr.⁷⁴ V průběhu jednání, 5. ledna, přitáhl do Pskova novgorodský vojenský oddíl, který posílil velkoknížecí vojsko. 10. ledna přijel z Velikého Novgorodu vyslanec, jenž měl jednat

---

⁶⁹ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 194.

⁷⁰ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 194.

⁷¹ Daniil Dmitrijevič Cholmský (+1493), pocházel z dynastie tverských knížat. V šedesátých letech 15. století přešel do služeb Ivana III. a stal se jedním z jeho nejschopnějších vojevůdců.

⁷² Pskovskaja 2-ja letopis, s. 55, Pskovskaja 3-ja letopis, s. 194-195.

⁷³ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 195.

⁷⁴ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 196-197, Pskovskaja 2-ja letopis mylně uvádí, že mír byl uzavřen na třicet let. Pskovskaja 2-ja letopis, s. 56.

s livonskými zástupci z pověření arcibiskupa Feofila (1471-1482).⁷⁵ Teprve po odjezdu vyslance livonského mistra zintenzívnili dorpatští vyslanci svoje úsilí na dosažení dohody a místo původně požadovaného příměří přistoupili k uzavření mírové dohody na dobu třiceti let: „*Jakmile uviděli a sami uslyšeli poslové jurjevští, že posel knížete mistra uzavřel mír zcela podle vůle pskovské, také oni sami začali jednat s vojvodou velikého knížete, s knížetem Daniilem [Dmitrijevičem Cholmským – pozn. P. S.], a s knížetem pskovským Jaroslavem Vasiljevičem [Obolenským – pozn. P. S.], a s posadniki pskovskými, a s poslem novgorodským i s vojvodou, a se vším Pskovem uzavřeli mír zcela podle vůle pskovské na 30 let.*“⁷⁶

Z pskovských letopisů vyplývá, že v lednu 1474 byly v Pskově uzavřeny dvě smlouvy: smlouva Pskova s livonským řádem a smlouva mezi Pskovem, Velikým Novgorodem s dorpatským biskupem. Německý historik H. Cosack vyslovil domněnku, že vedle těchto dvou dohod byla uzavřena smlouva mezi Velikým Novgorodem a livonským řádem s vyloučením dorpatského biskupa, jejíž datace a doba platnosti jsou neznámé.⁷⁷ Názor, že na závěr rusko-livonských jednání byly uzavřeny tři smlouvy, převládá také v sovětské historické literatuře.⁷⁸

7.ledna 1474 byl uzavřen mír mezi Pskovem a livonským řádem na dobu dvaceti let. Samotná smlouva se nedochovala, ale její znění je v neúplnosti zaznamenáno v pskovských letopisech.⁷⁹ Ze záznamů je patrné, že mírová smlouva byla uzavřena na žádost livonského mistra a obsahovala ujednání o společné hranici a obchodních vztazích. Livonský mistr se vzdával sporných území ve prospěch Pskova, zavazoval se, že z Livonska nebudou do Pskova vyváženy pivo, korčma⁸⁰ a med (medovina), pskovským poslům a kupcům bude zajištěno bezpečné cestování

---

⁷⁵ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 197.

⁷⁶ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 197-198, Pskovskaja 2-ja letopis mylně uvádí, že mír byl uzavřen na dvacet let. Pskovskaja 2-ja letopis, s. 56. Jaroslav Vasiljevič Obolenský (+ 1487), velkoknížecí náměstník v Pskově (1473-1477, 1483-1487).

⁷⁷ COSACK, H.: Livland und Russland (I), s. 6.

⁷⁸ Podle I. P. Šaskolského se praxe uzavírání tří rusko-livonských smluv ustavila v průběhu 15. století v době novgorodské a pskovské nezávislosti. Všechny rusko-livonské smlouvy, uzavřené v letech 1474-1554 (1474, 1481, 1493, 1503, 1509, 1514, 1521, 1531, 1550, 1554), byly vyhotovovány ve třech verzích, jejichž texty byly vzájemně provázány. ŠASKOLSKIJ, I. P.: Russko-livonskije peregovory 1554 g. i vopros o livonskoj dani, in: Meždunarodnyje svjazi Rossiji do XVII vv., Sbornik statěj, ed. Zimin, A. A.-Pašuto, V. T., Moskva 1961, s. 380-381. Tohoto mínění se přidržuje také N. A. Kazakova, která smysl smluv mezi Pskovem a dorpatským biskupem vidí v těsných ekonomických vztazích obou zemí. Smlouvy mezi Velikým Novgorodem a Livonskem byly od roku 1481 v podstatě smlouvami mezi Livonskem a ruským státem. KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije dogovory 1509 g., in: Vspomogatelnyje istoričeskije discipliny, IV, Leningrad 1972, s. 195.

⁷⁹ Pskovskaja 2-ja letopis, s. 56, Pskovskaja 3-ja letopis, s. 196.

⁸⁰ Korčma je staroruský název pro silné chmelové nápoje, které se tajně vyráběly nebo dovážely a prodávaly se v krčmách. Slovar russkogo jazyka XI-XVII vv., vyp. 7., Moskva 1980, s. 350.

po Livonsku a kupci budou v državách livonského biskupa osvobozeni od celních poplatků.

Všechny tyto body se rovněž objevily ve smlouvě Pskova a Velikého Novgorodu s dorpartským biskupem, která byla uzavřena 13. ledna 1474 na dobu třiceti let.⁸¹ Text smlouvy přinesl zásadní obrat v rusko-livonských vztazích, neboť zcela vybočoval z dosavadní diplomatické praxe. Tento rozdíl je patrný již z úvodu smlouvy: „*Milostí Boží, pod ochranou svaté Sofie, přemoudrosti Boží, a pod ochranou svaté životodárné Trojice a ku blahu pána našeho a panovníka našeho velikého knížete Ivana Vasiljeviče, cara vší Rusi, a ku blahu pána našeho a panovníka našeho velikého knížete Ivana Ivanoviče, cara vší Rusi. Že panovníci naši a panovníci nám drazí veliká knížata ruská a carové přislali svého vojvodu, knížete Danila Dmitroviče s mnohými knížaty a bojary, bránit svoje otčiny Veliký Novgorod a Pskov, domoci se náhrady od Němců od Jurjenců, domoci se svých daní i starých daní, svých záruk a novgorodských starých práv a pskovských škod a starých práv.*“⁸²

V čem spočíval zásadní rozdíl od dosavadní praxe uzavírání rusko-livonských smluv? Zřetelně ho lze doložit, srovnáme-li tento dokument se smlouvou mezi livonským řádem a Velikým Novgorodem z roku 1448. Podmínky této smlouvy určovaly rusko-livonské vztahy až do nástupu Ivana III. na velkoknížecí stolec.⁸³ V úvodu smlouvy je ústřední postavou novgorodský arcibiskup Eufemij II. (1430-1451), který v ní vystupuje jako nejvyšší představitel Velikého Novgorodu a Pskova, s jehož vědomím a požehnáním odjeli novgorodský kníže Aleksandr Vasiljevič Čartoryský⁸⁴ v doprovodu dalších zástupců Velikého Novgorodu a Pskova na řeku Narvu na jednání s livonským mistrem a jeho komtury. Členové poselstva se rekrutovali z vysokých představitelů městské správy a zástupců kupecké obce a jsou v textu smlouvy velmi pečlivě vyjmenováni.⁸⁵ V nové smlouvě nebyla ani zmínka o arcibiskupovi a jeho roli plně převzali moskevský veliký kníže Ivan III. a jeho syn Ivan Ivanovič, kteří byli na jednání zastoupeni velitelem velkoknížecího vojska knížetem Daniilem Dmitrijevičem Cholmským a svým naměstníkem (zástupcem) v Pskově knížetem Jaroslavem Vasiljevičem Obolenským. Jejich prostřednictvím hájí nejenom zájmy obou měst,

---

⁸¹ GVNP, dok. 78, s. 133-136, Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossii, dok. 69, s. 84-86.

⁸² GVNP, dok. 78, s. 133.

⁸³ KAZAKOVA, N. A.: Rus i Livonija 60-ch – načala 90-ch godov XV veka, in: Meždunarodnyje svjazi do XVII v., s. 307.

⁸⁴ Aleksandr Vasiljevič Čartoryský (+ po roce 1463), pskovský kníže (1443-1447), novgorodský kníže (1458-1461).

⁸⁵ GVNP, dok. 73, s. 119-120.

kteřá jsou ve smlouvě nazývána „otčinami“, tj. dědictvím po předcích, ale také svoje zájmy. Škody, které vznikly Velikému Novgorodu a Pskovu v uplynulých letech, jsou vnímány jako škody, které utrpěl veliký kníže, a proto požadoval plné odškodnění pro sebe a pro obě města.

Neméně významným faktem bylo užití titulu „*car vsi Rusi*“, kterým je titulován jak Ivan III, tak i jeho syn Ivan Ivanovič. Carský titul se za Ivana III. objevoval v rusko-livonských dohodách pravidelně a představitelé Livonska neměli proti jeho používání námitky.⁸⁶ Titul vyjadřoval nadřazenost moskevského panovníka nad zástupci Livonského řádu, duchovenstva a livonských hanzovních měst a zároveň fakticky stvrzoval skutečné rozložení sil mezi smluvními stranami.⁸⁷

Podmínky obsažené ve smlouvě lze rozdělit do tří kategorií: politické, obchodní a právní. Mezi nimi neexistovaly ostré hranice, neboť řada z nich byla úzce propojena. Do kategorie politických podmínek smlouvy náležela ujednání o postavení dorpatského biskupa v případné válce mezi Pskovem a livonským řádem, vedení společné hranice, řešení pohraničních konfliktů a další postup po uplynutí doby platnosti smlouvy. Soudě podle pořadí v textu smlouvy, se však hlavní zájem ruské strany v politické oblasti soustředil na ochranu zájmů ruského obyvatelstva v Dorpatu a placení tak zvané jurjevské daně.

Dorpatský biskup, představitelé města a jeho obyvatelé se zavazovali, že budou zachovávat podle starého obyčeje práva obyvatel „*ruského konce*“ a ruských kostelů, které se nacházeli na teritoriu města, a nebudou jim činit žádné újmy.⁸⁸ „Ruský konec“ bylo označení pro část Dorpatu, ve které se zdržovalo obyvatelstvo z ruských zemí. Přijížděli sem novgorodští a pskovští kupci, velkoknížecí vyslanci, jedoucí do západní Evropy, nebo se vracející na Rus. Kupci z ruských zemí zde měli vlastní pravoslavné kostely; Novgorodci kostel svatého Gregorije, Pskované kostel svatého Nikolaje.⁸⁹ Jako první z rusko-livonských dohod se píše o „ruském konci“ a pravoslavných kostelech v Dorpatu ve smlouvě z roku 1463. Podle J. G. Aleksejeva to

---

⁸⁶ Litevský veliký kníže Alexandr naproti tomu nechtěl Ivanovi III. přiznat ani titul „*gosudar vseja Rusi*“. CHOROŠKEVIČ, A. L.: *Ruskoje gosudarstvo v sisteme meždunarodnych otnošenij*, s. 104.

⁸⁷ Tamtéž, s. 102-104.

⁸⁸ GVNP, dok. 78, s. 133.

⁸⁹ Dorpat měl díky svému významu pro ruskou komunitu mezi livonskými hanzovními městy výjimečné postavení. Pouze v Dorpatu byly dva pravoslavné kostely. Po jednom bylo v Rize (první zmínka v pramenech je datována rokem 1299), Revalu (první zmínka k roku 1371), Kokenhausenu a ve Visby (jeich vznik je kladen na konec 13. století). Všechny pravoslavné kostely byly zasvěceny svatému Nikolaji, patronovi poutníků a cestovatelů. ANGERMANN, N.: *Russkije i bělorusskije kupcy v sredněvekovej Livonii*, in: *Ot drevněj Rusi k Rossiji novogo vremeni*. Sbornik statěj. K 70-letiju Anny Leonidovny Chroškevič, ed. Jurasov, A. V., Moskva 2003, s. 266.

bylo dáno buď nezájmem představitelů Velikého Novgorodu a Pskova o obyvatele „ruského konce“ nebo absencí jakékoli reálné možnosti jim pomoci v případě nesnáží.⁹⁰ Zařazení tohoto bodu do smlouvy si zřejmě vynutil fakt, že místní ruské obyvatelstvo se stávalo v dobách napjatých vztahů mezi Livonskem a ruskými zeměmi obětí násilí. Ivan III. se tak stavěl do role ochránce nejen obyvatel „ruského konce“, jejich starých práv a majetku, ale také pravoslavné víry v Livonsku.⁹¹

Důležitým bodem smlouvy byla tak zvaná jurjevská daň. Dorpatský biskup se zavazoval vyplatit velikému knížeti k momentu uzavření smlouvy daň za uplynulých osm let a nadále ji platit podle starého obyčeje tak, jak bylo již dříve ujednáno.⁹² Výše daně a termíny splatnosti ve smlouvě uvedeny nejsou. Původ jurjevské daně je nejasný. Poprvé se o jurjevské dani zmiňuje nedochovaná smlouva mezi Pskovem a dorpatským biskupem z roku 1463, o které nás informují pskovské letopisy.⁹³ V souvislosti s jurjevskou daní se nabízí otázka na základě čeho si moskevský veliký kníže přisvojil právo požadovat po dorpatském biskupovi pravidelné roční dávky? O Ivanovi III. je známo, že se snažil své nároky zdůvodnit odkazem na historické reálie. Nepochybně se mohl odvolávat na zakladatele Dorpatu (Jurjeva) kyjevského knížete Jaroslava Moudrého, jehož dědicem se cítil být.⁹⁴

Dorpatský biskup se dále zavazoval, že neposkytne vojenskou pomoc livonskému řádu a nebude ve svých državách přijímat uprchlíky z řádových držav.⁹⁵ Pskov si tak chtěl buď zajistit neutralitu dorpatského biskupa v případě války s livonským řádem, nebo vyloučit řádové rytíře z účasti na případném konfliktu o sporná území na hranici mezi Pskovem a Dorpatem. Podle N. A. Kazakovové dokazuje tato podmínka nepřátelství mezi dorpatským biskupem a livonským mistrem a vnitřní slabost Livonska.⁹⁶

Smlouva zachovávala starý průběh hranice mezi pskovskými zeměmi a dorpatským biskupstvím.⁹⁷ V tom však byl kámen úrazu, neboť právě tato hranice nebyla na jih od Čudského jezera jednoznačně vymezena na rozdíl od rusko-livonské

---

⁹⁰ ALEKSEJEV, J. G.: Na puti k morju (Pervyje šagi baltijskoj politiki Ivana III.), in: Petěrburgskije čtenija-95, Matěrialy naučnoj konferencii 22.-26.5. 1995, Sankt-Petěrburg 1995, s. 268.

⁹¹ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 151.

⁹² GVNP, dok. 78, s. 133.

⁹³ Pskovskaja 2-ja letopis, s. 53, Pskovskaja 3-ja letopis, s. 155-156. Pouze třetí pskovský letopis se zmiňuje o závazku dorpatského biskupa vyplácet velikému knížeti daň podle starého obyčeje.

⁹⁴ SOLOVJOV, S. M.: Istorija Rossiji, s.

⁹⁵ GVNP, dok. 78, s. 135.

⁹⁶ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 153.

⁹⁷ GVNP, dok. 78, s. 134.

hranice na severu, kterou tvořila řeka Narva. Dokladem, že livonská strana nepovažovala vedení hranice za uzavřený problém, je opakované vznášení nároků na sporná území na rusko-livonských jednáních. Navrácení sporných území bylo také jedním z důvodů rusko-livonské války v letech 1480-1481. Úmyslné narušení hranice mělo být trestáno na životě. Smlouva rovněž vymezovala pravidla rybolovu v pohraniční oblasti. Každý směl lovit jen „u svého břehu.“ Pokud ho však vítr zanesl na cizí břeh, nemělo to být považováno za úmyslné narušení hranice.⁹⁸

V textu smlouvy byl řešen způsob jejího vypovězení a otázka vzájemných vztahů po uplynutí doby platnosti. Vypovězení smlouvy muselo být oznámeno druhé straně. V takovém případě bylo vymezeno období jednoho měsíce, v jehož průběhu byla garantována bezpečnost cestování poslům obou stran na cizím území. Teprve po uplynutí této doby mohly být zahájeny případné válečné akce.⁹⁹ Jednoměsíční lhůta měla být zřejmě využita k nalezení společného řešení problému, kvůli němuž byla smlouva vypovězena. Po uplynutí platnosti smlouvy měly být vzájemné vztahy udržovány tak jako dříve podle dávného obyčeje.¹⁰⁰ Tento bod se zřejmě vztahoval na situaci, kdy by stará smlouva již neplatila a nová by ještě nebyla uzavřena. Jinými slovy vztahy měly být regulovány tak, jako kdyby smlouva byla nadále v platnosti.

Podstatnou část smlouvy tvořila ujednání o vzájemném obchodu a o právním postavení pskovských a novgorodských kupců v Livonsku a kupců z Livonska na Rusi. Smlouva garantovala novgorodským a pskovským poslům a kupcům bezpečné cestování. Kupci, kteří odbočili z hlavní cesty, nebo zabloudili z neznalosti cizího prostředí, neměli být za to trestáni a každý byl povinen ukázat jim správnou cestu.¹⁰¹ Zajištění bezpečnosti cestování lze zařadit také mezi politické podmínky smlouvy, neboť na jeho vyřešení měl zájem sám veliký kníže. Cest přes Livonsko do západní Evropy využívali velkoknížecí vyslanci stejně jako západní vyslanci, kteří mířili do Moskvy. Problém bezpečnosti cest se stal obzvlášť aktuální od konce osmdesátých let 15. století, kdy dochází k navazování kontaktů moskevského velkoknížecího dvora se skandinávskými zeměmi a římským císařem.

Smlouva zajišťovala pskovským kupcům volný obchod v Dorpatu. Rusové zde mohli obchodovat s kupci z Rigy, Revalu a Narvy bez jakéhokoli omezení množství a

---

⁹⁸ GVNP, dok. 78, s. 134.

⁹⁹ GVNP, dok. 78, s. 135.

¹⁰⁰ GVNP, dok. 78, s. 135.

¹⁰¹ GVNP, dok. 78, s. 134.

druhu zboží. Zároveň byli osvobozeni od placení celních poplatků.¹⁰² Livonským kupcům garantovala bezpečné cestování po novgorodských a pskovských zemích a právo na neomezený obchod ve Velikém Novgorodu a Pskově s jedinou výjimkou: zakazovalo se jim dovážet do Pskova pivo.¹⁰³

Smlouva sjednocovala váhy na vosk v Pskově a v Dorpatu a nařizovala dorpatským kupcům „*odebírat jen nemnoho vosku*“ ke kontrole jeho kvality.¹⁰⁴ Vosk byl významnou exportní surovinou, která směřovala z ruských zemí přes livonské přístavy do západní Evropy. Obchod voskem však doprovázely četné problémy, které vyplývaly z rozdílných vah, užívaných v Livonsku a v ruských zemích. Z hlediska ruských kupců bylo rovněž nezbytné regulovat pravidla pro kontrolu kvality vosku. V praxi odebírali hanzovní kupci určitou část vosku z dodaného množství, přičemž nebyla přesně stanovena velikost odebraného vzorku a jeho váha se nezapočítávala do celkové hmotnosti dodaného vosku.¹⁰⁵ Naproti tomu byla kontrola kvality vosku nezbytná. Jsou doloženy případy, kdy Rusové přimíchávali do vosku sádlo, smůlu, mleté žaludy, hrách nebo písek, aby zvýšili jeho hmotnost.¹⁰⁶

V oblasti práva byly řešeny podmínky, za kterých mohl být provinilec uvězněn v cizí zemi, vymezovalo se právní postavení obviněných u soudu v cizí zemi a byla dojednána spolupráce obou stran při řešení soudních pří. Smlouva zakazovala bezdůvodné věznění cizího kupce či posla a zatajování viníků zločinů. Obě strany se měly vzájemně informovat o všech obchodních a soudních sporech a společně hledat cestu k nápravě. Cizinec měl mít u soudu stejná práva jako domácí obyvatel. Součástí smlouvy byla i podmínka, podle které nesměli být Pskované v Dorpatu trestáni za zločiny, kterých se dopustili Novgorodci, a Novgorodci nenesli žádnou právní odpovědnost za zločiny Pskovanů.¹⁰⁷

Lednová smlouva mezi Pskovem a dorpatským biskupem jednoznačně upřednostňovala ruské kupce a dávala jim mnohem větší prostor pro obchodní činnost v Livonsku. Naproti tomu kupci z Livonska pocítili omezení v podobě zákazu dovozu piva do Pskova. Ve smlouvě se rovněž nepíše nic o tom, že by livonští kupci byli osvobozeni od placení cel v ruských zemích. To dokazuje, že veliký kníže hájil zájmy ruských kupců v Livonsku, usiloval o zlepšení jejich postavení vůči Hanze a učinil

---

¹⁰² GVNP, dok. 78, s. 135.

¹⁰³ GVNP, dok. 78, s. 134.

¹⁰⁴ GVNP, dok. 78, s. 135.

¹⁰⁵ CHOROŠKEVIČ, A. L.: *Torgovlja Velikogo Novgoroda*, s. 142.

¹⁰⁶ DOLLINGER, P.: *Dzieje Hanzy*, s. 228. ZIMÁK, A.: *Hanza.*, s. 147.

¹⁰⁷ GVNP, dok. 78, s. 134-135.

první krok na cestě k omezení hanzovního monopolu na obchod s ruskými zeměmi. Zároveň se ve smlouvě odráží skutečnost, že diplomatickým partnerem Livonska se stal silný ruský stát, jehož panovník byl schopen mnohem účinněji chránit své poddané a jejich zájmy než jednotlivá ruská města. Ivan III. nevznášel žádné územní nároky na Livonsko a šlo mu především o zachování a rozvíjení mírových obchodních vztahů.¹⁰⁸

Smlouva z roku 1474 byla uzavřena zcela v režii ruské strany, což potvrzuje také letopisná zpráva, že vyslanci dorpatského biskupa uzavřeli smlouvu „*zcela podle vůle pskovské*.“¹⁰⁹ Příčiny převahy ruské strany je třeba hledat v politické rozdrobenosti Livonska, která ostře kontrastovala s rostoucí mocí moskevského státu. Ruská strana se snažila využít nejednotnosti livonských zástupců, a proto velkoknížecí diplomaté uzavírali v následujících letech smlouvy zvlášť s livonským mistrem a zvlášť s dorpatským biskupem.¹¹⁰ Cílem této politiky bylo ještě více narušit jednotu livonské konfederace.¹¹¹

Po uzavření rusko-livonských dohod v lednu 1474 nastalo ve vztazích těchto zemí období relativního klidu, neboť jejich představitelé byli nuceni řešit závažné vnitropolitické problémy. Tento stav přetrvával až do vypuknutí rusko-livonské války na počátku roku 1480.

Smlouvou z roku 1474 utrpěla ruská politika livonského mistra první vážnou porážku. Berndovi von der Borch se nepodařilo, aby při jednáních vystupoval jako jediný svrchovaný zástupce Livonska, který byl oprávněn uzavírat smlouvy jménem celé země. Důsledky vnitřních rozepří a nejednotného postupu se projevily v přijatých podmínkách, které ve svém důsledku vedly k upevnění postavení ruských kupců v Livonsku a ztrátě všech sporných území. Bernd von der Borch však na ruskou politiku nerezignoval, pouze řešení východní otázky odsunul na příhodnější dobu. Smlouva totiž neodstranila všechny problémy. Soužití ruských kupců s Livonci či hanzovních kupců v ruských zemích přinášelo nové konflikty, jež bylo třeba řešit. Prozatím se musel plně soustředit na zápas s rižským arcibiskupem, který krátce po uzavření smlouvy přerostl v otevřený válečný konflikt.

---

¹⁰⁸ ALEKSEJEV, J. G.: Na puti k morju, s. 268.

¹⁰⁹ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 197-198.

¹¹⁰ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 149.

¹¹¹ PICKHAN, G.: Pleskau und Livland im 15. Jahrhundert, in: Deutschland-Livland-Russland. Ihre Beziehungen vom 15. bis zum 17. Jahrhundert. Beiträge aus dem Historischen Seminar der Universität Hamburg, hrsg. Angermann, N., Lüneburg 1988, s. 20.

Od nástupu Bernda von der Borch do úřadu livonského mistra panovaly mezi ním a rižským arcibiskupem napjaté vztahy. Podle Kircholmské smlouvy (1453) se oba měli dělit o správu města Rigy rovným dílem. Bernd von der Borch se však netajil tím, že hodlá tento stav zvrátit ve svůj prospěch, získat kontrolu nad rižskou kapitulou dosazením řádových duchovních a podřídit si arcibiskupa mocensky i ekonomicky. Na straně rižského arcibiskupa vystoupil dorpatský biskup Johann II. V průběhu bojů, které propukly krátce po uzavření rusko-livonských smluv v roce 1474, podniklo řádové vojsko několik pustošivých nájezdů na území dorpatského biskupství. Vojenská převaha řádu byla jednoznačná a biskup Johann II. musel brzy uznat svoji porážku. Jeho porážka přiměla arcibiskupa Silvestra uvalit v roce 1477 na livonského mistra klatbu. Zároveň se obrátil se žádostí o vojenskou pomoc ke švédskému správci Stenovi Sturemu.¹¹² Reakce livonského mistra na sebe nenechala dlouho čekat. Švédský oddíl, který se vylodil v Livonsku, byl záhy poražen řádovým vojskem. Poté se livonskému mistrovi podařilo v poměrně krátké době dobýt arcibiskupovy hrady a v Kokenhusenu zajmout samotného arcibiskupa. Silvestr se ocitl na konci roku 1478 v žaláři na hradě Wenden, kde byl o šest let dříve zabit livonský mistr Johann Wolthus von Herse. V červenci 1479 byl arcibiskup propuštěn, ale krátce na to zemřel. Livonský mistr prosazoval do uvolněného úřadu rižského arcibiskupa svého bratrance, revalského biskupa Simona von der Borch (1477-1492). Rižská kapitula, která byla plně pod kontrolou řádu, provedla volbu arcibiskupa zcela podle jeho přání.¹¹³

Teprve na přelomu let 1478 – 1479, kdy se konflikt vyhrotil natolik, že se arcibiskup Silvestr ocitl v řádovém vězení a jeho vazalové byli zbaveni přísahy věrnosti, se mohl Bernd von der Borch cítit pánem situace. Měl volné ruce k přípravě nového tažení na východ. Opíraje se nyní o zabrané arcibiskupské statky, zahájil koncem roku 1480 přípravy na tažení proti Pskovu, přičemž počítal s tím, že mu podporu v boji proti nevěřícím schizmatikům poskytne římská kurie.¹¹⁴

---

¹¹² Sten Gustavsson Sture, správce Švédska v letech 1470-1497 a 1501-1503. V létě 1471 se Sturemu porazil vojsko dánského krále Kristiána I. v bitvě u Brunkenbergu nedaleko Stockholmu, a tím dočasně zmařil jeho naděje na obnovení Kalmarské unie. V průběhu sedmdesátých let 15. století stabilizoval situaci ve Švédsku a provádět vlastní zahraniční politiku. Jeho pozornost se obrátila na východ, kde chtěl na úkor Livonského řádu ovládnout Estonsko, a proto neváhal rozdmýchat spory mezi livonským mistrem a rižským arcibiskupem, v nichž pak sám vystupoval jako arbitr. MALOWIST, M.: *Handel zagraniczny Sztokholmu i polityka zewnetrzna Szwjeczji*, s. 122-125.

¹¹³ Vnitřní politika livonského mistra a především volba rižského arcibiskupa popudily nejen rižské měšťany, ale dokonce i papeže, který do tohoto úřadu jmenoval Stefana Grube (1480-1483), dosavadního biskupa v Troji v jižní Itálii. ARBUZOW, L.: *Očerki istoriji Lifljandii*, s. 110.

¹¹⁴ COSACK, H.: *Livland und Russland*, s.9.

V sedmdesátých letech 15. století se politika moskevského velkého knížete zaměřila na definitivní začlenění Velikého Novgorodu a jeho držav do moskevského státu a na diplomatickou a vojenskou přípravu k rozhodujícímu zápasu s velkou Hordou., které měly mimořádný význam v dalším vývoji moskevského státu. Vyřešení těchto problémů mělo mimořádný význam pro další vývoj moskevského státu.

21. listopadu 1475 přijel Ivan III. do Velikého Novgorodu, aby osobně řídil soud nad rebely, kteří beztrestně řádili ve městě.¹¹⁵ Nepokoje, spojené s násilím, vraždami a rabováním, byly vyvolány protiventstvím promoskevské a prolitevské strany, která měla i po šelonské porážce v řadách novgorodských bojarů vlivné stoupence. Předsednictví soudu nad těmito rebely poskytlo Ivanovi III. příležitost vyrovnat se s politickými odpůrci a pozdvihnout autoritu panovníka v očích Novgorodců. Zatčení několika významných novgorodských bojarů, o nichž bylo známo, že nepatří ke stoupencům promoskevské politiky, bylo pro většinu obyvatel města dokladem, že veliký kníže má moc spravedlivě potrestat kohokoli bez ohledu na jeho bohatství a společenské postavení. Není zřejmé, nakolik byla velkoknížecí účast na novgorodském soudu promyšlená a plánovaná, ale je nepochybné, že splnila svoji, řečeno dnešními slovy, propagandistickou úlohu beze zbytku.¹¹⁶

Když v roce 1477 propukly mezi zneprátelenými tábory nové nepokoje, obrátila se část Novgorodců k velikému knížeti se žádostí, aby učinil konec novým neštěstím. Obraceli se na něho jako na svého pána. Nehledě na to, že jejich postup byl z hlediska novgorodského práva protiprávní, protože všechny soudní záležitosti směl soudit pouze kníže přítomný ve městě, stala se jejich žádost vítanou záminkou k novému tažení. Veliký kníže neočekával vážnější střety s novgorodskými oddíly, nýbrž se připravoval na dlouhodobé obléhání města. Na konci listopadu 1477 moskevské vojsko pod velením knížete Danila Dmitrijeviče Cholmského obklíčilo Veliký Novgorod. Zástupci města v čele s novgorodským arcibiskupem Feofilem se snažili vyjednat výhodné podmínky pro město, ale Ivan III. byl tentokrát neoblomný. V lednu 1478 vyhladovělé město kapitulovalo a jeho vyslanci přistoupili na všechny požadavky moskevského velkého knížete. Z Velikého Novgorodu byl odvezen symbol novgorodské samostatnosti, věčový zvon, bylo zakázáno svolávat věče a v čele města stanuli velkoknížecí naměstníci.¹¹⁷ Samostatnost novgorodské „bojarské

---

¹¹⁵ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 200.

¹¹⁶ BORISOV, S. N.: Ivan III., s. 270.

¹¹⁷ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 216.

republiky“, jejíž zárodky se objevily v první třetině 12. století, se po více než tři a půl stoletích definitivně zhroutila.

V polovině 15. století se rozpadla Zlatá Horda na řadu nezávislých držav. Za nástupce chánů Zlaté Hordy se pokládal chán Velké Hordy Mahmud (1459-1465), který z této pozice vznášel nároky také na daně z ruských zemí. Ačkoli Velká Horda již zdaleka nedosahovala moci a slávy své předchůdkyně, stále představovala pro moskevský stát nebezpečného protivníka. Chán Achmat (1465-1481) se znovu pokusil přinutit moskevského panovníka k poslušnosti a v roce 1472 zaútočil na jeho državy v povodí řeky Oky. Ještě v témže roce se moskevskému vojsku podařilo přinutit chánovy oddíly k ústupu. Bylo to první vítězství Ivana III. na cestě k rozhodujícímu střetu na řece Ugře.

Ivan III., zaměstnán novgorodskými záležitostmi, nehodlal prohlubovat konflikt s Achmatem, a proto s ním již v roce 1474 obnovil diplomatické vztahy a zřejmě byl ochoten mu vyplácet daň, ale jen v omezené míře¹¹⁸. Nicméně situace na jižní hranici ho nutila hledat proti Achmatovi spojence. Od zimy 1473-1474 se datují kontakty mezi Moskvou a krymským chánem Mengli-Girejem (1468-1515), který byl zavilým nepřítelem chána Achmata. Ivan III., využívaje rozporů mezi nástupci Zlaté Hordy, usiloval o těsnější spojení s Mengli-Girejem a snažil se ho zapojit do případné války s Velkou Hordou a také s Litvou. Mengli-Girej se však zdráhal vstoupit do konfliktu s Litvou, jednání se protahovala a nakonec byla v roce 1475 přerušena válkou mezi krymským chánem a Achmatem. Mengli-Girej utrpěl v této válce porážku a byl nucen uprchnout k tureckému sultánovi Mehmedovi II. Dobyvateli (1451-1481). Teprve s jeho pomocí obnovil v letech 1478-1479 svoji vládu v chanátu a znovu navázal jednání s Moskvou. Po předchozích zkušenostech přistoupil na podmínky Moskvy a na jaře 1480 uzavřel s Ivanem III. smlouvu, v níž se obě strany zavazovaly ke vzájemné vojenské pomoci proti Velké Hordě a Litvě¹¹⁹.

V době, kdy livonský mistr Bernd von der Borch získal převahu nad livonským duchovenstvem a zahájil přípravy na válečné tažení proti ruským zemím, se vyostřila situace na rusko-livonské hranici. Oddíly velkoknížecího vojska, které se podílely na obsazování novgorodských držav, vpadly na podzim 1477 na livonské území: „*V tu dobu, kdy veliký kníže stál před Novgorodem, bojovali vojvodové velikého knížete v Závoločí na západní straně i za Jamem až u moře. A vstoupili do německé země za*

---

¹¹⁸ BORISOV, S. N.: Ivan III, s.429-430.

¹¹⁹ BORISOV, N. S.: Ivan III, s. 416-419.

*Rugodivem a pobili Němce, obyvatele Rugodivu, jiné posekali a jiné zajali a s sebou k velikému knížeti přivedli a do Moskvy mnoho Čudů odvedli a mnoho kořisti dobyli.*¹²⁰ Ze záznamu vyplývá, že velkoknížecí oddíly postupovaly od Velikého Novgorodu na severozápad, prošly okolo pevnosti Jam¹²¹ a napadly Narvu.¹²² Livonská strana odpověděla na ruský vpád zatčením pskovských kupců v Rize a v Dorpatu. Livonský mistr propustil kupce, zatčené v Rize, až po několikerych prosbách Pskovanů, ale zabavené zboží jim nevrátil.¹²³ V Dorpatu bylo zatčeno čtyřicet pět pskovských kupců. Pskované vypravili svého vyslance, aby žádal jejich propuštění, ale dorpatští měšťané ho také uvěznili. Na to Pskované podnikli na podzim roku 1478 vpád do Livonska: „*V měsíci září, dvacátého sedmého, vstoupili Pskované mstíti se do německé země a mnoho kořisti dobyli.*“¹²⁴ O dalším osudu zajatých kupců se rozhodovalo na mírových jednáních ve Velikém Novgorodu v roce 1481.

Tyto pohraniční konflikty předznamenal ruskou-livonskou válku z let 1480 až 1481. V noci 1. ledna 1480 vpadlo řádové vojsko na pskovské území a dobylo pevnost Vyšgorod.¹²⁵ Jakmile se přiblížily pskovské oddíly, stáhlo se řádové vojsko zpět na livonské území. Nový útok podnikli livonští rytíři 20. ledna, kdy se jejich cílem stala pevnost Gdov.¹²⁶ Po těchto dvou útocích se Pskované obrátili k velikému knížeti se žádostí o vojenskou pomoc.¹²⁷ Pozornost Ivana III. však byla v této době plně zaměřena na jižní ruskou hranici, kde se schylovalo k rozhodujícímu zápasu s Velkou Hordou, a proto nemohl oslabovat svoje hlavní vojenské síly. Na jeho příkaz přitáhl v polovině února do Pskova velkoknížecí vojsko složené z novgorodských oddílů pod velením knížete Andreje Nikitiče.¹²⁸ Společně s pskovskými oddíly poté podnikl tažení do Livonska, během kterého se Rusové tři dny marně pokoušeli dobýt Dorpat. Ačkoli se z neúspěšného obléhání vrátili s bohatou kořistí a mnoha zajatci, propukly zřejmě v ruském velení neshody, protože po návratu do Pskova zamířil Andrej Nikitič se svým vojskem do Moskvy k velikému knížeti „*rozhněván na Pskovany.*“¹²⁹ Jakmile velkoknížecí vojsko na konci února opustilo Pskov, oblehli livonští rytíři pevnost

---

¹²⁰ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 217.

¹²¹ Jam, Jamburg, dnes Kingisepp (Ruská federace).

¹²² Narva (Estonská republika) je v ruských pramenech nazývána Rugodivem.

¹²³ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 217.

¹²⁴ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 217.

¹²⁵ Vyšgorod stál na řece Loda na rusko-livonské hranici. Pskované zahájili stavbu pevnosti v roce 1477.

¹²⁶ Gdov postavili Pskované v roce 1431 na východním břehu Čudského jezera.

¹²⁷ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 218-219.

¹²⁸ Andrej Nikitič Nogoľ (+ po roce 1493), velkoknížecí vojevůdce.

¹²⁹ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 220.

Izborsk, ale dobýt se jim ji nepodařilo. Jejich pokus proniknout do vnitrozemí byl v zárodku zmařen pskovskými oddíly, které jim přehradily přechod přes řeku Velikaja.¹³⁰ Poslední velký útok na pskovskou zemi připravil livonský mistr na srpen 1480. 5. srpna se jeho vojsku podařilo dobýt a spálit pevnost Kobylje. 18. srpna bylo zahájeno dvoudenní neúspěšné obléhání Izborska a poté se řádové vojsko přesunulo k Pskovu. 28. srpna se utábořilo na západním břehu řeky Velikaja v Záveličí a pět dní livonští vojáci podnikali marné pokusy dostat se na druhý břeh pod městské hradby. Pskované všechny jejich útoky odrazili navzdory tomu, že řádové vojsko bylo vybaveno velkým množstvím lodí.¹³¹

Tím skončily hlavní válečné akce roku 1480, v nichž nedokázala ani jedna strana získat převahu. Vše se změnilo v lednu následujícího roku, kdy do Pskova přitáhlo moskevské velkoknížecí vojsko, které se vrátilo z tažení proti chánovi Achmatovi. Vojsku velela knížata Ivan Vasiljevič Bulgak¹³² a Jaroslav Vasiljevič Obolenský. V Pskově ho doplnil novgorodský pomocný oddíl pod velením Vasilije Fjodoroviče Šujského.¹³³ 11. února zahájilo ruské vojsko o síle dvaceti tisíc mužů čtyřtýdenní tažení do Livonska. Během něho se podařilo dobýt hrady Karkus a Tarvast a 1. března bylo zahájeno obléhání významného řádového hradu Fellin. Posádka řádového hradu se zachránila jen díky tučnému výkupnému. V březnu se ruské vojsko vrátilo do Pskova s bohatou kořistí a mnoha zajatci.¹³⁴

Některé podrobnosti ruského tažení do Livonska a obléhání Fellinu jsou zaznamenány v Nikonovském letopisu. Ruský vpád do Livonska měl být odvetou za to, že livonský mistr napadl ruské země v době, kdy veliký kníže bojoval s chánem Achmatem. Den před zahájením obléhání Fellinu velkoknížecím vojskem uprchl Bernd von der Borch z hradu. Zatímco hlavní část ruského vojska ostřelovala řádový hrad, novgorodský oddíl pod velením knížete Šujského se pustil do pronásledování prchajícího livonského mistra. Hradní posádka se vykoupila částkou dvou tisíc rublů, kterou si údajně knížata Bulgak a Obolenský „vzali pro sebe.“¹³⁵

Síla ruského útoku livonského mistra nepochybně zaskočila. Po více než dvou stech letech zaútočily ruské oddíly hluboko do livonského vnitrozemí. Zpráva

---

¹³⁰ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 220-221.

¹³¹ Pskovskaja 3-ja letopis, s. 221-222

¹³² Ivan Vasiljevič Bulgak (+ 1498), velkoknížecí vojevůdce.

¹³³ Vasilij Fjodorovič Šujský (+ 1496), velkoknížecí vojevůdce, naměstnik velikého knížete ve Velikém Novgorodě (1480-1481) a v Pskově (1491-1496).

¹³⁴ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 78-79, Pskovskaja 3-ja letopis, s. 222-223.

¹³⁵ Patriaršaja ili Nikonovskaja letopis, s. 213.

z Nikonovského letopisu je rovněž prvním dokladem, že ruské vojsko se pokoušelo o obléhání silně opevněných center s pomocí dělostřelectva.¹³⁶ Navzdory všem vojenským přípravám na válku se Pskovem muselo být livonskému mistrovi zřejmé, že nemá dostatek sil na obranu proti moskevskému velkoknížecímu vojsku.

Mírová jednání probíhala ve Velikém Novgorodě. Pskovský letopis sděluje, že pskovští vyslanci pobývali na jednání jedenáct týdnů. Na závěr bylo vyhotoveno deset listin rusko-livonských smluv: jedna pro Veliký Novgorod, dvě pro Pskov, tři pro livonského mistra a čtyři pro Dorpat.¹³⁷ Soudě podle této zprávy, byla jednání nesmírně komplikovaná a zdouhavá. Zároveň ji lze chápat jako nepřímý doklad toho, že jejich výsledkem bylo uzavření tří rusko-livonských smluv: smlouvy mezi livonským řádem a Velikým Novgorodem, smlouvy mezi livonským řádem a Pskovem a smlouvy mezi Pskovem a dorpatským biskupem.¹³⁸

Smlouva mezi Pskovem a dorpatským biskupem se nedochovala. Pskovský letopis sděluje, že pskovští vyslanci „*potvrdili Danilev mír na 10 let.*“¹³⁹ Nepochybně nešlo o uzavření zcela nové smlouvy, nýbrž jen o potvrzení platnosti smlouvy z roku 1474 bez výrazných změn. O případné smlouvě mezi Pskovem a livonským řádem není v pramenech zmínka.

Dochovala se pouze jediná smlouva, která byla uzavřena 1. září 1481 mezi livonským řádem a Velikým Novgorodem na dobu deseti let.¹⁴⁰ Tato smlouva představuje kvalitativní posun v rusko-livonských diplomatických vztazích, neboť ji s livonským řádem fakticky uzavřel jednotný ruský stát, jehož součástí byl Veliký Novgorod.¹⁴¹ Výslovně se v ní uvádí, že vyslanci livonského mistra, zástupci dorpatského biskupa a měst Dorpatu a Narvy „*z vůle Boží a nařízení velikých panovníků carů ruských, velikého knížete vši Rusi Ivana Vasiljeviče a jeho syna velikého knížete vši Rusi Ivana Ivanoviče, přijeli do otčiny velikých knížat, k naměstnikům velikých knížat, novgorodskému knížeti Vasiliji Fjodoroviči a Grigoriji Vasiljeviči, k bojarům, k obyvatelům, ke kupcům a k celému Velikému Novgorodu, otčině pánů velikých knížat a carů ruských...a žádali a uzavřeli s naměstniki*

---

¹³⁶ ALEKSEJEV, J. G.: Na puti k morju, s. 269.

¹³⁷ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 79.

¹³⁸ Viz pozn. 78. G. Pickhan se domnívá, že byly uzavřeny pouze dvě smlouvy: mezi livonským řádem a Velikým Novgorodem a Pskovem a smlouva mezi Pskovem a dorpatským biskupem. PICKHAN, G.: Pleskau und Livland im 15. Jahrhundert, s. 21-22.

¹³⁹ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 79.

¹⁴⁰ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 75, s. 95-98.

¹⁴¹ KAZAKOVA, N. A.: Rus i Livonija 60-ich – načala 90-ich godov, s. 328.

novgorodskými...na deset let mír.“¹⁴² Na rozdíl od smlouvy z roku 1474 je úvodní formulace mnohem více kategorická. Moskevský veliký kníže a jeho syn nařizují livonským vyslancům, aby s jejich naměstniky knížaty Vasilijem Fjodorovičem a Grigorijem Vasiljevičem¹⁴³ uzavřeli mír. Tento kategorický tón vychází nejen z faktu, že oba zde vystupují jako ochránci Velikého Novgorodu a jeho zájmů, ale jsou především vítězi rusko-livonské války, kteří poraženému diktují svoje podmínky. Toto představuje konkrétní projev změny v rozložení mocenských sil, ke kterému došlo na rusko-livonské hranici na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 15. století po začlenění Velikého Novgorodu do moskevského státu.¹⁴⁴

Vyslanci livonského mistra se snažili vystupovat jménem celého Livonska. V textu se výslovně uvádí, že uzavřeli desetileté příměří „za celou německou zemi, za celou mistrovu državu, za arcibiskupa rižského, za biskupa jurjevského, za biskupa ostrovského [öselského – pozn. P. S.], za biskupa kurského [kuronského – pozn. P. S.], za biskupa kolyvanského a za všechny jejich dobré lidi a všechny jejich državy, za rižské posadníky a radní, za jurjevské posadníky a radní, za kolyvanské posadníky a radní, za rugodivské posadníky a radní, za kupce a celou jejich državu.“¹⁴⁵ Vzhledem k tomu, že ve Velikém Novgorodě byla uzavřena nejméně ještě jedna smlouva, a to mezi Pskovem a dorpatským biskupem, a s přihlédnutím k vnitřní situaci v Livonsku před rokem 1481 a po něm, je možné toto sdělení považovat spíše za zbožné přání livonského mistra než za politickou realitu.

Novinkou v oblasti politických podmínek smlouvy bylo ujednání o pravidelných setkáních vyslanců obou stran „na řece Narvě, na obvyklém místě, podle dávného obyčeje.“ Na těchto setkáních měly být řešeny všechny sporné obchodní otázky a způsob náhrady škod, které utrpěli novgorodští kupci v Livonsku. V průběhu dvou let měla proběhnout celkem tři setkání.¹⁴⁶ Tento bod smlouvy lze považovat za projev politické reality zástupců obou stran. Ačkoli smlouva obsahovala řadu obchodních podmínek, o nichž bude pojednáno dále, bylo zřejmé, že každodenní obchodní kontakty budou s sebou přinášet nové problémy, které bude třeba řešit. O prozíravosti tohoto řešení svědčí skutečnost, že rusko-livonské vztahy se odvíjely bez

---

¹⁴² Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 75, s. 95.

¹⁴³ Grigorij Vasiljevič Morozov (+ po roce 1489), velkoknížecí naměstnik ve Velikém Novgorodě v roce 1481.

¹⁴⁴ KAZAKOVA, N. A.: Rus i Livonija 60-ich – načala 90-ich godov, s. 331.

¹⁴⁵ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 75, s. 95-96.

¹⁴⁶ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 75, s. 96.

vážnějších incidentů hlavně na základě těchto jednání až do uzavření nové smlouvy v roce 1493.

Smlouva nařizovala propuštění novgorodských kupců, kteří byli zajati v Dorpatu, ještě do začátku zimy a navrácení zabaveného zboží.¹⁴⁷ O pskovských kupcích zde není ani zmínka, ale nepochybně byla uvedena v nedochované smlouvě se Pskovem.

Řada dalších politických podmínek byla převzata beze změny z předchozí smlouvy z roku 1474. Šlo zejména o povinnost dorpatského biskupa chránit práva obyvatel „ruského konce“ a ruských kostelů v Dorpatu, průběh rusko-livonské hranice a tresty za její úmyslné narušování. Naproti tomu zde chybí zmínka o vyplácení jurjevské daně a závazek dorpatského biskupa neposkytovat vojenskou pomoc livonskému řádu.

Co se týče obchodních podmínek smlouvy, byla mimořádná pozornost věnována ruskému obchodu v Narvě. Bylo dosaženo sjednocení měr a vah v Narvě s mírami a váhami ve Velikém Novgorodě. Ruští kupci byli v Narvě osvobozeni od placení celních poplatků, pokud své zboží prodávali přímo z lodi na loď německého kupce. Byla stanovena jasná pravidla pro najímání průvodců a tlumočnicků v Narvě, pokud chtěl novgorodský kupec pokračovat dál v cestě po Livonsku.¹⁴⁸ Narva měla pro ruský obchod s Livonskem zásadní význam. Město leželo na hranici s novgorodskými zeměmi a pro novgorodské a pskovské kupce bylo snadno dostupné po řekách. Ruský obchod v Narvě nebyl narušován ani občasnými hanzovními hospodářskými blokádami, které Hanza vyhlášovala proti ruským zemím. Narva se nikdy nestala jejím členem, a proto se nemusela řídit hanzovními předpisy.¹⁴⁹

Rovněž ujednání o rusko-livonském obchodu zůstala beze změn. Ruští kupci měli právo bezpečně cestovat po Livonsku stejně jako kupci z Livonska v ruských zemích. Pro ruské kupce v Livonsku neplatila žádná omezení. Naopak kupcům z Livonska smlouva zakazovala dovoz piva ve Velikém Novgorodě.¹⁵⁰

Stejně tak nedošlo k podstatným změnám v právním postavení ruských kupců v Livonsku a kupců z Livonska v novgorodských zemích. Smlouva přejímala podmínky smlouvy z roku 1474 a pouze v některých případech je konkretizovala. Novgorodští vyslanci a kupci měli mít před soudem v Livonsku stejná práva jako

---

¹⁴⁷ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 75, s. 96.

¹⁴⁸ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 75, s. 97.

¹⁴⁹ KAZAKOVA, N. A.: Rus i Livonija 60-ich – načala 90-ich godov, s. 330.

¹⁵⁰ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 75, s. 97.

domácí obyvatelstvo a všechny jejich pře měly být projednávány v místě, kde k nim došlo.¹⁵¹

Smlouvy z roku 1481 završily bouřlivé desetiletí rusko-livonských vztahů, které bylo charakterizováno změnou poměru mocenských sil. Připojením Velikého Novgorodu k moskevskému státu, se Livonsko stalo jeho bezprostředním sousedem. Diplomatická a vojenská převaha Moskvy byla zřejmá. Projevila se jednak v úvodních formulacích rusko-livonských smluv, v nichž veliký kníže vystupoval jako obránce Velikého Novgorodu a Pskova a ochránce jejich zájmů, jednak během tažení velkoknížecího vojska do Livonska na přelomu února a března 1481, proti němuž neměl livonský mistr účinnou obranu. Naplnily se tak obavy livonského mistra Johanna Wolthuse von Herse ze silného ruského státu na hranicích s Livonskem, které vyjádřil již na počátku tohoto bouřlivého desetiletí.

---

¹⁵¹ Zde byla míněna především livonská města Riga, Reval, Dorpat a Narva. Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 75, s. 97.

III. KLIDNÁ LÉTA (1481-1493)

Na rozdíl od předešlého bouřlivého desetiletí byla osmdesátá léta 15. století v rusko-livonských vztazích obdobím relativního klidu. Zájmy jak moskevského velkého knížete Ivana III. tak i livonských mistrů se obracely k jiným cílům, které byly z jejich úhlu pohledu mnohem závažnější.

Definitivní připojení Velikého Novgorodu k moskevskému státu v roce 1478, porážka chána Achmata a konec mongolské nadvlády v roce 1480 a vítězství v rusko-livonské válce v letech 1480-1481 byli sice nesporně velkými diplomatickými a vojenskými úspěchy, ale ani slibně se vyvíjející situace mu nedovolovala aktivněji se zapojit do baltské politiky. Na pořad dne se dostaly závažné vnitropolitické úkoly, jejichž řešení upevňovalo jednotu ruského státu a posilovalo autoritu jeho panovníka.

Jedním z významných vnitropolitických kroků Ivana III. byla likvidace údělného systému, který kdysi vytvořil veliký kníže Dmitrij Donský. V únoru 1481 uzavřel veliký kníže dohodu se svými vzpurnými bratry Andrejem¹ a Borisem,² ve které jim sice rozšířil jejich úděly o další země, ale zcela zachoval jejich nerovnoprávné postavení vůči panovníkovi a pohřbil veškeré jejich naděje ne spoluúčast na vládě.³ Ivan III. jednal stejně energicky i ve vztazích k ostatním údělným knížatům. V červenci 1481 zemřel bezdětný vologodský kníže Andrej Menšoj⁴, který v závěti odkázal všechny své državy Ivanovi.⁵ Postup, který moskevský panovník užil vůči poslednímu žijícímu vnukovi Dmitrije Donského, verejsko-běloozerskému knížeti Michailu Andrejeviči a jeho synovi Vasilijovi, dokazoval, jak málo bral v potaz dávné tradice, jak nízko si cenil autority a práv údělných knížat, která se v jeho pojetí změnila ze suverénní v pouhé poddané.⁶

V lednu 1483 zemřel rjazaňský kníže Vasilij Ivanovič⁷ a vlády v Rjazani se ujal jeho patnáctiletý syn Ivan.⁸ Již v červnu s ním Ivan III. uzavřel dohodu, která jeho

---

¹ Kníže Andrej Bolšoj Uglický (+ 1493) bratr Ivana III.

² Kníže Boris Volocký (+1494), bratr Ivana III.

³ ALEKSEJEV, J. G.: Gosudar vseja Rusi, s. 141-142.

⁴ Kníže Andrej Menšoj Vologodský (+1481), bratr Ivana III.

⁵ K tomuto kroku ho zřejmě přiměly velké dluhy. Jedním z jeho věřitelů byl také Ivan III.

ALEKSEJEV, J. G.: Gosudar vseja Rusi, s. 143.

⁶ Kníže Michail Andrejevič (+ 1486) byl v dubnu 1482 nucen vzdát se hlavní části svého údělu – Běloozera. V prosinci 1483 se musel zavázat, že do rukou velkého knížete předá všechny své državy bez ohledu na dědické nároky svého syna Vasilije. Vasilij byl nucen přehnout se svou ženou na Litvu. ALEKSEJEV, J. G.: Gosudar vseja Rusi, s. 144-147.

⁷ Vasilij Ivanovič, rjazaňský kníže (1456-1483).

⁸ Ivan Vasiljevič, rjazaňský kníže (1483-1500).

knížectví zajišťovala vnitřní autonomii v rámci ruského státu. Rjazaňský kníže se však musel zříci samostatné zahraniční politiky.⁹

V září 1485 se zakončilo drama zápasu moskevských a tverských knížat o svrchovanou moc nad ruskými zeměmi. K definitivnímu pádu tverské nezávislosti vedly kontakty posledního tverského knížete Michaila Borisoviče¹⁰ s polským králem a litevským velikým knížetem Kazimírem IV. Byla to poslední marná snaha Tveru o vedení samostatné zahraniční politiky a pokus o zachování tverské nezávislosti prostřednictvím silného protivníka Moskvy. Za vlády Ivana III. se tverská nezávislost stala již pouhou formalitou. Oddíly tverského knížete se podílely na Ivanově tažení proti Velikému Novgorodu v roce 1471 a jeho faktickou moc podřývaly odchody tverských bojarů a knížat do služeb moskevského panovníka.¹¹ Od počátku osmdesátých let 15. století probíhala mezi Moskovou a Tverem drobná pohraniční válka, během níž tyto odchody ještě zintenzívněly, neboť tverský kníže neměl prostředky, jak jim zabránit. Ivanův rostoucí vliv na tverské záležitosti se projevil ve jmenování Vassijana¹² do úřadu tverského biskupa, jenž byl až do své smrti jakýmsi „okem panovníka.“¹³ K poslednímu rozhodnému kroku se Ivan III. odhodlal v srpnu 1485. Jeho vojsko oblehlo Tver, jenž se po několika dnech vzdal, a tverský kníže Michail Borisovič byl nucen uprchnout na Litvu. 15. září 1485 Ivan III. slavnostně vstoupil do dobytého města a novým tverským knížetem jmenoval svého syna a následníka Ivana Ivanoviče.¹⁴

Upevnění velkoknížecí moci pocítili také obyvatelé Velikého Novgorodu a Pskova. Začlenění Velikého Novgorodu do moskevského státu ještě neznamenalo, že všichni obyvatelé města uznali autoritu velikého knížete. Ještě v osmdesátých letech 15. století se ve městě projevovaly protimoskevské nálady a Ivan III. se je rozhodl jednou provždy odstranit rozsáhlými deportacemi novgorodských bojarů a kupců a konfiskacemi majetku. Na jejich místo přicházeli přistěhovalci z Moskvy a jejího okolí, kterým byla přidělována zkonfiskovaná půda za službu velikému knížeti. Toto přerozdělování zkonfiskované půdy bylo počátkem zrodu tak zvaného poměstného

---

⁹ ALEKSEJEV, J. G.: Gosudar vseja Rusi, s. 153.

¹⁰ Michail Borisovič, tverský kníže (1461-1485).

¹¹ Zářným příkladem je kníže Daniil Dmitrijevič Cholmský, který do moskevských služeb přešel v šedesátých letech 15. století. Více o knížeti Cholmském v moskevských službách viz BORISOV, N. S.: Russkije polkovodci XIII-XVI vekov, Moskva 1993.

¹² Vassijan, tverský biskup (1477-1508), vlastním jménem kníže Vasilij Ivanovič Obolenský.

¹³ BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 361.

¹⁴ ALEKSEJEV, J. G.: Gosudar vseja Rusi, s. 154-155.

systemu, jenž byl založen na podmíněné držbě pozemků, a nové společenské vrstvy poměstné šlechty.¹⁵

Vůči Pskovu si Ivan III. podobné kroky prozatím dovolit nemohl. Pskov byl nadále samostatnou „bojarskou republikou“, ačkoli jeho samostatnost byla spíše formální, neboť na jeho politiku vykonával moskevský panovník značný vliv prostřednictvím svých naměstníků. V osmdesátých letech 15. století se velkoknížecí naměstník kníže Jaroslav Vasiljevič Obolenský natolik angažoval ve vnitřních záležitostech města, že si Pskované stěžovali u Ivana III. na porušování svých starých práv. V roce 1483 propukly ve městě nepokoje, na jejichž vyvolání a průběh měli hlavní podíl tak zvaní „černí lidé.“¹⁶ Ivan III. odmítl přistoupit na jejich požadavek, aby knížete Obolenského odvolal. Revolta trvala až do roku 1486 navzdory tomu, že kníže a pskovští bojaři se těšili podpoře moskevského panovníka.

Likvidace údělného systému, připojení tverské knížectví k ruskému státu, těsnější připoutání rjazaňského knížectví, upevňování velkoknížecí moci ve Velikém Novgorodě a posilování jejího vlivu v Pskově byly kroky, které bezprostředně neohrožovaly zájmy Kazimíra IV., neboť byly ryze vnitroruskými záležitostmi. Polský král a litevský veliký kníže zaujal neutrální postoj jak během Ivanova tažení proti Velikému Novgorodu, tak i při obsazování Tveru. Nicméně s procesem připojování ruských zemí k Moskvě vyvstával závažný problém, který v následujících desetiletích zatěžoval rusko-litevské diplomatické vztahy: titulatura moskevského panovníka.¹⁷

Hlavním problémem v rusko-litevských vztazích se stal titul „gosudar vseja Rusi“, který Ivan III. začal v diplomatických listinách, určených do zahraničí, používat roku 1485.¹⁸ Pro Kazimíra byl tento titul zcela nepřijatelný, neboť v sobě zahrnoval program připojení ruských zemí k Moskvě v rozsahu raného ruského státu, Kyjevské Rusi. Fakticky to znamenalo, že moskevský panovník si činil nároky na bývalá ruská knížectví, která byla původně součástí Kyjevské Rusi, a nyní se nacházela pod svrchovaností litevského velikého knížete. Při jejich uplatňování vystupoval Ivan III.

---

¹⁵ Poměščici nebyli majiteli půdy, ale dostávali ji do užívání od velikého knížete, který jim ji mohl kdykoli odebrat. ALEKSEJEV, J. G.: Gosudar vseja Rusi, s. 149-151.

¹⁶ Černosošnyje ljudi – uživatelé půdy, kteří jejímu majiteli odváděli stanovený finanční poplatek.

¹⁷ CHOROŠKEVIČ, A. L.: Russkoje gosudarstvo v sistěme meždunarodnych otnošenij, s. 83.

¹⁸ Ivan začal titul používat po vzoru svého otce, velikého knížete Vasilije II. Temného, který od roku 1450 nechal razit mince s nápisem „gosudar vseja Rusi.“ LAUŠKIN, A. V.: K voprosu o formirovaniji velikokňjažeskogo titula vo vtoroj polovine XV veka, in: Vestnik moskovskogo universiteta 6, Seria 8. Istorija, 1995, s. 27.

jako ochránce pravoslavného obyvatelstva, které na těchto územích žilo.¹⁹ Oprávněnost nároků, které vyplývaly z titulu „gosudar vseja Rusi“, Ivan podpořil sňatkem svého syna a následníka Ivana Ivanoviče s Jelenou Vološankou,²⁰ který se uskutečnil v roce 1483. Nyní si již nemusel nárokovat tato území pouze z titulu dědictví po předcích, ale mohl se odvolat i na dynastické svazky, neboť Jelena Vološanka byla z matčiny strany potomkem kyjevských knížat.²¹

Spor s Litvou o titul moskevského panovníka nabyl mimořádné aktuálnosti na přelomu 15. a 16. století. V osmdesátých letech 15. století se hlavním jablkem sváru stala pohraniční území na horním toku řeky Oky, na kterých se rozkládaly državy věrchovských knížat. V roce 1482 přešel do služeb moskevského panovníka kníže Fjodor Ivanovič Bělský.²² Jeho příkladu následovala v příštích letech řada dalších věrchovských knížat. Moskevský veliký kníže je ochotně přijímal do svých služeb, za kterou jim uděloval jejich původní državy, které ležely na území litevského velkoknížectví. Odtud pramenila hlavní příčina první rusko-litevské války, neboť Ivan III. si činil nároky na věrchovská knížectví z titulu ochránce svých nových poddaných a jejich zemí, které ležely za hranicemi ruského státu. Na rusko-litevské hranici se rozhořela pohraniční válka, která byla charakterizována potyčkami malých oddílů a pustošením území protivníka. Větších rozměrů nabyla v podstatě až v letech 1491-1492, kdy se moskevskému velkoknížecímu vojsku podařilo dobýt Vjazmu.²³

Rovněž představitelé Livonska, zejména livonský mistr, rižský arcibiskup a dorpatský biskup, nevyvíjeli ve vztahu k ruským zemím výraznější diplomatickou aktivitu, neboť sami byli plně ponořeni do vnitřních záležitostí země. Livonsko v osmdesátých letech prožívalo bouřlivé období, na jehož konci se definitivně uzavřel dvoustletý mocenský zápas mezi livonským řádem, livonským duchovenstvem a Rigou.

Válka s moskevským velikým knížetem v letech 1480-1481 Livonsko nesmírně vyčerpala. Poprvé se na tažení do Livonska podílely moskevské oddíly, poprvé se ruská vojska nezaměřovala jen na pustošivé nájezdy, ale systematicky obléhala livonské pevnosti. Obyvatelé Livonska pocítili poprvé na vlastní kůži ruský

---

¹⁹ CHOROŠKEVIČ, A. L.: Russkoje gosudarstvo v sistěme meždunarodnyh otnošenij, s. 85-86.

²⁰ Jelena Vološanka (+ 1505), moldavská princezna, dcera moldavského vojvody Štěpána III. Velikého.

²¹ CHOROŠKEVIČ, A. L.: Russkoje gosudarstvo v sistěme meždunarodnyh otnošenij, s. 92.

²² Fedor Ivanovič Bělský (+ po roce 1506) byl donucen uprchnout z Litvy poté, co vyšlo najevo připravované spiknutí proti Kazimírovi.

²³ Více k problematice věrchovských knížat a odchodům do moskevských služeb viz KROM, M. M.: Mež Rusju i Litvoj. Zapadnorusskije zemli v sistěme rusko-litovskich otnošenij konca XV – pervoj treti XVI v., Moskva 1995.

vpád takového rozsahu. Livonský mistr, jenž se v průběhu války zachránil před ruským zajetím útekem ze svého sídelního hradu Fellin, nebyl schopen zorganizovat proti ruské přesile obranu, a proto se jediným východiskem z krizové situace stalo uzavření míru.

Jedním z průvodních jevů rusko-livonské války bylo dočasné odsunutí konfliktu livonského mistra s rižským arcibiskupem a Rigou do pozadí.²⁴ Nicméně napjaté vztahy mezi livonskými představiteli přetrvávaly a krátce po skončení války přerostly v otevřený válečný konflikt. Důvodem se stal bezprecedentní krok livonského mistra, který nakonec vedl k jeho odvolání. V dubnu 1481 vyslal Bernd von der Borch k císaři Fridrichovi III. (1440-1493) svého vyslance Gerda von Mallinkrode,²⁵ jemuž se podařilo císaře přesvědčit, aby livonskému mistrovi udělil regálie nejen nad řádovými državami, ale také nad državami rižského arcibiskupa a jmenoval ho říšským knížetem. Tím v podstatě získal práva jako velmistr a mohl se právem cítit pánem celé země.²⁶

Jednání Bernda von der Borch se setkala se všeobecným nesouhlasem. Papež Sixtus IV. (1471-1484) okamžitě vyhlásil klatbu a interdikt na livonského mistra a vyzval okolní země k obraně arcibiskupa, jeho držav a práv.²⁷ Rozhořčen byl také velmistr Martin Truchsess von Wetzhausen (1477-1489), jenž jednání livonského mistra považoval za nadutost a vyčítal mu fakt, že žádal císaře o arcibiskupské regály. Velmistr si zakládal na tom, že řád nikdy císaře o nic nežádal s výjimkou Hermanna von Salza, jenž v roce 1226 získal Prusy do držení řádu od císaře Fridricha II. (1220-1250).²⁸ Když se na podzim 1481 dostala do Livonska zpráva o udělení regálií livonskému mistrovi, nespokojenost obyvatel Rigy přerostla v otevřený válečný konflikt. V prosinci zaútočili na řádový hrad v Rize. Livonskému mistrovi se sice podařilo s Rižany dojednat příměří, ale nové boje vzplály záhy po té, co do Rigy přijel

---

²⁴ BAZILEVIČ, K. V.: Vněšnja politika, s. 237.

²⁵ Gerdt von Mallinkrode (druhá polovina 15. století), komtur hradu Goldingen.

²⁶ ARBUZOV, L.: Očerki istorii Lifljandii, s. 110.

²⁷ COSACK, H.: Livland und Russland (I), s. 16.

²⁸ ARBUZOV, L.: Očerki istorii Lifljandii, s. 111. Při posuzování jednání Bernda von der Borch je třeba zít do úvahy několik okolností. Na rozdíl od něho spojovaly Hermanna von Salza s císařem velmi těsné svazky, velmistr trávil mnoho času na císařském dvoře a byl významným diplomatem a zprostředkovatelem jednání mezi císařem a papežem. BOOCKMANN, H.: Zákon Krzyzacky, Gdansk-Warszawa 2002, s. 48. Livonský řád se k nejvyšším světským představitelům obracel již dříve. Roku 1274 získal řád od římského krále Rudolfa Habsburského soudní pravomoc nad Rigou a vítězství řádu nad Rigou v roce 1330 stvrdil císař Ludvík Bavor uznáním řádové svrchovanosti nad městem. ŠVEC, L.-MACURA, V.-ŠTOL, P.: Dějiny pobaltských zemí, s. 43-44. Nelze ani zapomínat, že velmistr byl podřízen papeži a od roku 1466 byl na základě druhého toruňského míru vazalem polského krále. Livonský mistr, jenž byl velmistrovi podřízen, tak obešel jak papeže tak také polského krále, což mohlo mít pro řád nedozírné následky.

na konci roku 1482 arcibiskup Stefan Grube (1480-1483). Stefan Grube, který byl zapřísáhlým nepřítelem řádu, vyzval řížské měšťany, aby obnovili boje s řádovými oddíly. Řížský arcibiskup se obrátil také ke švédskému správci Stenovi Sturemu se žádostí o vojenskou pomoc v boji s livonským řádem.²⁹

Vnitřní situace v Livonsku a jeho postavení na mezinárodním poli se začaly nesmírně komplikovat díky nesmiřitelnému postoji livonského mistra a řížského arcibiskupa. Velmistr se obával další eskalace konfliktu a jedinou cestu k jeho urovnání viděl v odvolání obou soupeřů. Zároveň si tím chtěl posílit svůj vliv na livonské záležitosti. V listopadu 1483 byl na nátlak velmistra odvolán Bernd von der Borch a zbytek života strávil jako komtur v Marienburgu, kde v roce 1485 zemřel. V prosinci 1483 zemřel arcibiskup Stefan Grube a livonskému řádu se na jeho místo podařilo prosadit svého kandidáta Michaela Hildebrandta (1484-1509). Nicméně ani odchodem těchto dvou nesmiřitelných protivníků se situaci v Livonsku neuklidnila.³⁰

Bernd von der Borch byl mužem vyznávajícím staré pořádky. K tomu, aby je udržel, neváhal užít jakékoli metody a prostředky. Názorným příkladem bylo jeho uchopení moci a postup proti livonskému duchovenstvu, především proti řížskému arcibiskupovi a dorpatskému biskupovi, a prosazování svrchovanosti Livonského řádu. Záhy po svém nástupu do úřadu livonského mistra zastavil všechny reformy, kterými chtěl jeho předchůdce zvýšit akceschopnost řádu a přimět jeho vazaly k obětem v případné válce se Pskovem. Bernd von der Borch v podstatě sledoval obdobný cíl, ale cestu k jeho dosažení viděl v úplné svrchovanosti livonského řádu nad všemi složkami livonské společnosti. Tato svrchovanost měla zajistit livonskému řádu postavení jediného zástupce země na domácím i zahraničním poli.

Ve vztahu k ruským zemím pokračoval v politice svého předchůdce. Navzdory počátečnímu nesouhlasu s válečnými přípravami proti Pskovu nikdy nepouštěl ze zřetele možnou válku, pouze její zahájení odkládal na příhodnější okamžik. Ten podle jeho názoru nastal koncem sedmdesátých let, kdy se mu podařilo odstranit hlavní politické rivaly. Samotná rusko-livonská válka ukázala, že Livonsko není schopné čelit vojenské síle moskevského panovníka, který v ní vystupoval v roli spojence Pskova. Na konci působení Bernda von der Borch se válkou zpustošené Livonsko ocitlo v důsledku jeho politiky na počátku vleklých a vyčerpávajících bojů mezi Rigou a livonským řádem.

---

²⁹ COSACK, H.: Livland und Russland (I), s. 21-22.

³⁰ COSACK, H.: Livland und Russland (I), s. 22-23.

Borchovým nástupcem se stal dosavadní landmaršál Johann Freitag von Loringhoven (1483-1493). Zpočátku zastával úřad správce livonského řádu a po smrti Bernda von der Borch v roce 1485 byl potvrzen na postu livonského mistra. Johann Freitag byl již dlouho stoupenecem Bernda von der Borch a podílel se na sesazení Johanna Wolthuse von Herse v roce 1471. Pod vlivem neblahých důsledků vnitřní i zahraniční politiky svého předchůdce byl postaven před dva zásadní problémy: zachovat mírové vztahy s ruskými zeměmi a stabilizovat situaci v Livonsku.³¹

Rusko-livonské vztahy se v osmdesátých letech 15. století řídily smlouvou z 1. září 1481, ve které bylo stanoveno, že zástupci obou stran se v zimě, v den narození Ježíše Krista, setkají „na řece Narvě, na obvyklém místě, podle dávného obyčeje.“³² Zde se měly projednávat dosud nevyřešené sporné otázky, které se především týkaly náhrad za škody, které utrpěli novgorodští kupci v Livonsku. Ve smlouvě se počítalo s možností, že na zimním setkání nebude dosaženo uspokojivé dohody, a proto stanovovala konání dalších dvou jednání. Všechna tři jednání se měla uskutečnit v průběhu dvou let.³³ V jejich průběhu se však nepodařilo dospět k závěrům, které by uspokojovaly obě strany. Poslední schůzka se konala 1. září 1483 a ruská strana neústupně požadovala konečné dořešení všech sporných otázek. Livonský mistr, jenž prostřednictvím svých vyslanců na předchozích jednáních neustále vznášel požadavek na navrácení sporných území, se pod tíhou vnitřní situace v zemi soustředil na zachování míru mezi Livonskem a ruskými zeměmi. Opustil téma sporných území výměnou za stanovení termínu nového jednání na polovinu roku 1485. Ačkoli se ruská strana nedomohla splnění svých požadavků, s konáním nové schůzky souhlasila, neboť měla zájem na zachování mírových vztahů s Livonskem vzhledem k napjaté situaci na rusko-litevské hranici.³⁴ V následujících letech se v rusko-livonských vztazích diplomatických vztazích ustavila praxe konání pravidelných schůzek v dvouletých intervalech (1485, 1487, 1489, 1491). Na nich se řešily nejen sporné otázky a aktuální problémy, ale zároveň se v jejich průběhu projednávaly podmínky nové rusko-livonské smlouvy, která byla uzavřena v březnu 1493.³⁵

Zatímco livonského mistra odváděly od aktivní ruské politiky vnitřní rozbroje v zemi, na pole diplomatických jednání vstoupila livonská hanzovní města. Jejich

---

³¹ COSACK, H.: Livland und Russland (I), s. 23.

³² Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossji, dok. 75, s. 96.

³³ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 75, s. 96.

³⁴ COSACK, H.: Livland und Russland (I), s. 20-21.

³⁵ KAZAKOVA, N. A.: Rusko-livonskije otnošenija, s. 198.

zástupci byli znepokojeni jednáním Ivana III. po začlenění Velikého Novgorodu do moskevského státu. Již první deportace novgorodských bojarů a kupců, tradičních obchodních partnerů livonských hanzovních měst, a konfiskace jejich majetku měly neblahý vliv na rusko-livonské obchodní kontakty. Hanzovní kupci to považovali za svévoli moskevského velikého knížete a za pokus o narušení jejich starých privilegií. Situace se z jejich pohledu zhoršila po další mohutné vlně deportací v polovině osmdesátých let, kdy na místa deportovaných Novgorodců přicházeli přistěhovalci z Moskvy.³⁶

V době rusko-livonské války Hanza usilovala o zachování svých starých práv ve spolupráci s livonským řádem a podporovala jeho válečné úsilí. Vedle vyhlášení obchodní blokády ruských zemí, tradičního nástroje nátlaku na ruskou stranu, schválila hanzovní města na dobu pěti let výběr zvláštní berně ve výši jednoho procenta z celkové ceny zboží, které bylo dováženo do Livonska, na úhradu válečných výdajů řádu. Porážka řádu však dostala Hanzu do složité situace. Hanzovní města považovala za nezbytné uzavřít s ruskou stranou smlouvu, která by reagovala na nově vzniklou situaci, jež se vytvořila po začlenění Velikého Novgorodu do moskevského státu a po skončení rusko-livonské války.³⁷ V neposlední řadě se na jejich úsilí uzavřít takovou smlouvu podepsala vnitřní situace v samotném Livonsku. Ani personální změny na postech livonského mistra a rižského arcibiskupa nevedly k urovnání jejich sporů s Rigou. Na stranu Rigy se od roku 1484 postavili revalští měšťané, kteří doposud byli loajální vůči livonskému řádu. Stali se iniciátory myšlenky, aby livonská hanzovní města uzavřela s Rusy separátní mír bez ohledu na platnou rusko-livonskou smlouvu z roku 1481. Ruská strana se nebránila uzavření míru s livonskými městy, neboť v tom spatřovala jedinečnou příležitost, jak ještě více oslabit jednotu Livonska.³⁸

Úsilí livonských měst bylo po měsíčním vyjednávání ve Velikém Novgorodě završeno 25. března 1487 uzavřením smlouvy s dobou platnosti na dvacet let.³⁹ Livonská hanzovní města a celou Hanzu zastupovali vyslanci z Dorpatu a Revalu. Ruskou stranu byla zastoupena velkoknížecími naměstniki Jakovem Zacharjevičem⁴⁰ a

---

³⁶ RYBINA, E. A.: *Inozemnyje dvory v Novgorodě XII-XVII vv.*, Moskva 1986, s. 74.

³⁷ KAZAKOVA, N. A.: *Rusko-livonskije otnošenija*, s. 181-182.

³⁸ COSACK, H.: *Livland und Russland (I)*, s. 29-30.

³⁹ HUB, Bd. XI, dok. 102, s. 79-81.

⁴⁰ Jakov Zacharjevič (+1510), velkoknížecí namestnik ve Velikém Novgorodu (1485-1493).

Jurijem Zacharjevičem,⁴¹ novgorodskými bojary a kupeckými starosty.⁴² Již úvodní formulace zdůraznila, že iniciativu při jejím uzavření měla ruská diplomacie: „z vůle Boží a nařízení velikého panovníka cara ruského velikého knížete vši Rusi Ivana Vasiljeviče a jeho syna velikého knížete vši Rusi Ivana Ivanoviče.“⁴³ Touto formulací byla Hanza konfrontována se skutečností, že hlavním signatářem smlouvy se stal moskevský veliký kníže, který v ní vystupoval jako ochránce obchodních zájmů novgorodských kupců. Fakticky šlo o smlouvu Hanzy s ruským státem.⁴⁴

Vyslancům livonských hanzovních měst se v podstatě do smlouvy podařilo prosadit pouze jedinou podmínku: „A vzniknou-li rozepře velikého panovníka a jeho otčiny Velikého Novgorodu se Švédy nebo s magistrem [livonským mistrem – pozn. P. S.] nebo s obyvateli Narvy, pak za to nesmějí být němečtí kupci zadržováni.“⁴⁵ Podle N. A. Kazakovové bylo cílem Hanzy zabránit tomu, aby Novgorodci pohlíželi na hanzovní kupce jako na příslušníky nepřátelské strany v případě války s Livonským řádem. Hanzovní vyslanci se tímto bodem snažili prosadit zásadu, že zájmy kupců nejsou totožné se zájmy řádu. Ve skutečnosti reálná politická situace ukazovala moskevskému velikému knížeti, že politika řádu a Hanzy byla těsně svázána, neboť hanzovní obchod silně závisel na pozicích řádu. Tyto okolnosti nutily moskevskou vládu pohlížet na řád a na Hanzu jako na jeden celek, a proto tento bod neměl žádný praktický politický význam.⁴⁶

Vedle livonského řádu se ve smlouvě psalo o Švédsku a městě Narvě. Proč právě Švédové a Narva byli předmětem jednání ruských a hanzovních vyslanců?

Švédsko bylo pro Hanzu přirozeným spojencem proti dánskému králi Janovi I. (1481-1513), jehož fiskální politika a omezování hanzovních privilegií silně podryvaly postavení Hanzy v baltském obchodu. Hanzovní kupci si udržovali ve Stockholmu udržovali s podporou švédského správce Stena Stureho dominantní postavení proti rostoucí konkurenci holandských obchodníků.⁴⁷ Po připojení Velikého Novgorodu k moskevskému státu podnikly velkoknížecí oddíly nájezd na oblast Savolaks v jižním Finsku, čímž vyvstalo nebezpečí rusko-švédské války. Napjatá situace na rusko-švédské hranici se stala předmětem jednání, která začala již v roce 1480 ve Vyborgu a

---

⁴¹ Jurij Zacharjevič (+ okolo roku 1502), velkoknížecí namestník ve Velikém Novgorodu (1487-1489).

⁴² HUB, Bd. XI, dok. 102, s. 79.

⁴³ HUB, Bd. XI, dok. 102, s. 79.

⁴⁴ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 189.

⁴⁵ HUB, Bd. XI, dok. 102, s. 80.

⁴⁶ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 190.

⁴⁷ MALOWIST, M.: Handel zagraniczny Sztokholmu i politika zewnetrzny Szwecji, s. 123.

vyvrcholila 17. ledna 1482 uzavřením mírové smlouvy. Ačkoliv smlouva byla v prvé řadě uzavřena s ohledem na ekonomické zájmy, její delší platnost podlamovaly neutichající pohraniční šarvátky.⁴⁸ Hanza se nepochybně obávala, aby nebyla zatažena do případného rusko-švédského konfliktu a na hanzovní kupce nebylo nahlíženo jako na příslušníky nepřátelské strany.

Zařazením Narvy do rusko-hanzovní smlouvy se projevila dlouholetá nevraživost livonských hanzovních měst vůči tomuto významnému obchodnímu centru na rusko-livonské hranici. Byť se to zdá absurdní, právě tato výhodná poloha byla příčinou, proč se Narva nikdy nestala členem Hanzы.⁴⁹ Narva se proto na jednu stranu nemohla spoléhat na pomoc hanzovních měst v případném konfliktu s Rusy, ale na druhou stranu nemusela dbát hanzovních nařízeních, která se týkala omezení, nebo přímo zákazu obchodu s ruskými zeměmi. Hanzovní kupci dávali v tomto bodě smlouvy najevo, že se distancují od všech obchodních aktivit Narvy a z nich plynoucích případných nepříjemností.

Ruské straně se do smlouvy podařilo zařadit dva velice významné body, které se týkaly problematiky přepravy ruského zboží po Baltském moři. V prvním bodě se Hanza jako celek zavazovala, že se v případě, bude-li na moři oloupen novgorodský kupec, postará o dopadení pachatelů, potrestá je smrtí a uloupené zboží vrátí původnímu majiteli. Tato podmínka platila, jestliže pachatelé pocházeli z některého z hanzovních měst. Pokud by pachatelé byli z jiných měst, měla Hanza povinnost ohlásit oloupení novgorodských kupců velkoknížecímu naměstnikovi ve Velikém Novgorodu a v případě, že by se Hanze podařilo pachatele chytit, měli být potrestáni smrtí a uloupené zboží mělo být vráceno původnímu majiteli.⁵⁰

Ve druhém bodě bylo stanoveno, že novgorodský kupec může nakládat své zboží na jednu loď společně se zbožím hanzovního kupce a „*stane-li se se zbožím na moři něco zlého nebo škoda, pak si Němec s Novgorodcem musí vždy dělit to, co zůstane, úměrným dílem.*“⁵¹ Jedná se o první zmínku v rusko-livonských dohodách o dělení zboží ze ztroskotaných lodí. Podle I. E. Klejnenberga lze ze smlouvy usuzovat, že zboží, zachráněné ze ztroskotaných lodí, si měli kupci rozdělit bez ohledu na to,

⁴⁸ CHOROŠKEVIČ, A. L.: Russkoje gosudarstvo v sisteme meždunarodnyh otnošenij, s. 133-134.

⁴⁹ Hlavní zásluhu na tomto stavu měl Reval, jehož měšťané se snažili politickými a ekonomickými prostředky zabránit Narvě ve vstupu do hanzovního společenství. Jejich úsilí vyplývalo z geografické polohy Revalu, jenž měl oproti jiným livonským přístavním městům velkou nevýhodu v tom, že neležel v ústí významné řeky do Baltského moře, a proto bylo jeho spojení s vnitrozemím relativně špatné.

PULLAT, R.: Istorija Tallina, s. 107-109.

⁵⁰ HUB, Bd. XI, dok. 102, s. 80.

⁵¹ HUB, Bd. XI, dok. 102, s. 80.

kdo byl jeho majitelem v době nakládky. Každý kupec měl právo na takovou část zachráněného zboží, která odpovídala podílu jeho zboží na celkovém množství nákladu.⁵²

Zařazení těchto dvou bodů do smlouvy bylo nepochybným úspěchem ruské diplomacie. Prokázalo se, že pod záštitou moskevského velkého knížete lze prosadit do smlouvy podmínky, které zástupci samostatného Velikého Novgorodu nedokázali vyjednat. Hanza byla nucena převzít odpovědnost za bezpečnost přepravy zboží ruských kupců po Baltském moři a přistoupit na mnohem spravedlivější podmínky dělení zboží v případě námořní katastrofy.⁵³

Smlouva dále zahrnovala tradiční body rusko-livonských smluv. Novgorodským kupcům bylo garantováno bezpečné cestování v Livonsku a stejné garance měli němečtí kupci v novgorodské zemi. V oblasti právního postavení se novgorodským kupcům zajišťoval spravedlivý soud v hanzovních městech a německým kupcům ve Velikém Novgorodu. Novgorodští kupci nesměli být neoprávněně a bez soudu vězněni v hanzovních městech a stejná zásada se vztahovala i na německé kupce ve Velikém Novgorodu.⁵⁴

V závěrečné části smlouvy bylo stanoveno, že v době její platnosti má přijet do Velikého Novgorodu poselstvo, které by se skládalo ze zástupců všech hanzovních měst, a dodatečně potvrdilo její platnost.⁵⁵ Podle N. A. Kazakovové tím bylo míněno, že do Velikého Novgorodu přijedou vyslanci zámořských hanzovních měst, neboť dosud veškerá jednání s ruskou stranou vedli jménem Hanzы zástupci livonských měst.⁵⁶

Realizace tohoto bodu smlouvy bylo nepravděpodobné, neboť neodpovídal realitě vztahů mezi hanzovními městy. V průběhu 15. století se prohluboval zápas livonských a severoněmeckých měst o kontrolu nad ruským obchodem. Zástupci Rigy, Dorpatu a Revalu stále častěji jednali ve Velikém Novgorodu a ve Pskově jménem celé Hanzы. Od poloviny 15. století se livonská hanzovní města těšila faktickému monopolu na obchod s ruskými zeměmi, k čemuž paradoxně přispěl celkový

---

⁵² KLEJNENBERG, I. E.: Korablekrušeniye v russkom morskome prave XV-XVI vv., in: Meždunarodnyje svyazi Rossiji do XVII vv, s. 354.

⁵³ Ve 13. a 14. století platila zásada, že zboží ze ztroskotané lodi patří tomu, na jehož pobřeží se vrak ocitne. Od 15. století se ustálilo pravidlo, že držitel pobřeží, na kterém byl vrak vyplaven, si může ponechat část nákladu a zbytek se má vrátit původním majitelům. KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 191-192.

⁵⁴ HUB, Bd. XI, dok. 102, s. 80-81.

⁵⁵ HUB, Bd. XI, dok. 102, s. 81.

⁵⁶ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 192.

hospodářský úpadek Hanzy na Baltském moři. Tento stav musel v roce 1442 uznat Lübeck. Přestože i nadále zůstával formální hlavou hanzovního společenství, jeho představitelé rezignovali na výraznější zasahování do obchodních záležitostí mezi Livonskem a ruskými zeměmi.⁵⁷

Rusko-hanzovní smlouva z roku 1487 svědčila o změně poměru sil mezi Hanzou a ruskými zeměmi ve prospěch ruské strany. Ústup ze svých pozic Hanza prokázala tím, že její zástupci souhlasili se zněním úvodní formule. Ta byla převzata ze smlouvy s Livonským řádem z roku 1481. Jiným důkazem slabosti Hanzy byl její souhlas s převzetím odpovědnosti za bezpečnou přepravu zboží novgorodských kupců po moři a dělení zboží, které zbylo po námořní katastrofě. Tyto podmínky se v dobách novgorodské samostatnosti půl století nedařilo začlenit do textu rusko-livonských smluv.⁵⁸ Text smlouvy z roku 1487 plně zapadal do programu moskevské vlády, který směřoval k zajištění rovnoprávnosti obchodu a ochraně práv ruských kupců v Livonsku.⁵⁹

Rusko-hanzovní dohoda byla uzavřena v době pokračujícího zápasu Livonského řádu s Rigou. Podněcování obyvatel Rigy arcibiskupem Stefanem Grubem vedlo k rozpoutání nových bojů, v nichž městské vojsko dosáhlo řady vítězství. V roce 1484, již po Grubeho smrti, se vzdala obklíčená posádka řádového hradu v Rize obyvatelům města, kteří po jejím odchodu hrad zbořili. Poté podniklo městské vojsko několik výpadů do řádových držav v jihozápadním Livonsku, během kterých ušetřilo rytířům řadu porážek. Johann Freitag von Loringhoven, který se v listopadu 1483 ujal správy livonského řádu a v lednu 1485 byl jmenován livonským mistrem, se po těchto neúspěších musel smířit s momentální vojenskou převahou Rigy. Řádové vojsko, oslabené rusko-livonskou válkou, nebylo schopné vzdorovat řížským oddílům, které se navíc mohli spolehnout na švédskou podporu.

Švédský správce Sten Sture využil zaneprázdněnost dánského krále Jana I., který pokračoval v politice svého otce Kristiána I. (1448-1481). Kristián se ke konci vlády aktivně zapojil do řížské politiky s cílem získat Frísko, ležící poblíž jeho oldenburských rodových držav. Jan I se současně energicky pustil do dlouhodobého zápasu proti hanzovnímu monopolu v Dánsku a na Baltském moři.⁶⁰ Díky těmto příznivým okolnostem se švédská zahraniční politika v osmdesátých letech 15. století

---

⁵⁷ DOLLINGER, P.: Dzieje Hanzy, s. 283; RYBINA, E. A.: Inozemnyje dvory v Novgorodě, s. 68.

⁵⁸ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 193-195.

⁵⁹ CHOROŠKEVIČ, A. L.: Russkoje gosudarstvo v sisteme meždunarodnych otnošenij, s. 133.

⁶⁰ MALOWIST, M.: Handel zagraniczny Sztokholmu i polityka zewnetrzna Szwecji, s. 126.

zaměřila na východní oblasti. Livonsko bylo jednou z nich, v nichž Sten Sture usiloval o posílení švédského vlivu. V probíhajícím konfliktu mezi livonským řádem a Rigou diplomaticky a vojensky podporoval řížské měšťany, ale současně v něm vystupoval jako prostředník mezi znesvářenými stranami. Švédové měli v úmyslu zapojit livonský řád do své východní politiky a po uzavření příměří s Rigou hodlali zahájit s řádem jednání o uzavření spojenečství proti Moskvě.⁶¹

Johann Freitag se za této neutěšené vojenské situace řádu mohl spolehnout pouze na komplikovaná diplomatická jednání. Nepochybně povzbudivým faktem byla podpora nového řížského arcibiskupa Michaela Hildebrandta. Michael Hildebrandt byl öselským a revalským kanovníkem a působil jako sekretář livonského mistra Bernda von der Borch. Po smrti Stefana Grubeho v prosinci 1483 ho livonský řád prosadil do úřadu řížského arcibiskupa. Když se na podzim 1484 vrátil z Říma, kde papež Innocenc VIII. (1484-1492) oficiálně uznal jeho volbu, setkal se s odmítavým postojem řížských měšťanů. Michael Hildebrandt měl však opravdový zájem na ukončení vnitropolitických sporů, a proto od počátku podporoval politiku livonského mistra. Po celou dobu jeho působení v úřadu řížského arcibiskupa nedošlo mezi ním a livonskými mistry k vážnějším rozporům.⁶²

V letech 1485-1488 dočasně utichly boje mezi livonským řádem a Rigou a nahradila je jednání mezi znesvářenými stranami za účasti Švédů. Švédská podpora vzpurnému městu stavěla livonský řád do nevýhodného postavení, a proto jeho představitelé hledali pomoc u velmistra, římské kurie a Hanzy. Prvořadým úkolem řížského arcibiskupa a livonského mistra se stalo vyloučení švédských zástupců z jednání s Rigou. Především zásluhou Michaela Hildebrandta se podařilo 17. listopadu 1488 uzavřít v Revalu se Švédy dohodu, ve které se švédská strana zřekla všech požadavků vůči livonskému řádu a zavázala se, že bude v záležitosti konfliktu v Livonsku respektovat mínění římské kurie. Tato smlouva dávala livonskému mistrovi jistotu, že Švédové již nebudou zasahovat do sporu s Rigou.⁶³

Švédský ústup z Livonska byl předzvěstí změn, které se plně projeví v následujícím desetiletí. Ve druhé polovině osmdesátých let 15. století se velmi důrazně o svá práva na švédskou korunu přihlásil dánský král Jan I. První krok

---

⁶¹ COSACK, H.: Livland und Russland (II), s. 80-81.

⁶² ARBUZOV, L.: Očerki istorii Lifljandii, s. 112.

⁶³ Švédové chtěli být jedinými zprostředkovateli v tomto konfliktu a úporně se bránili snaze livonského řádu, aby se jednání konala za účasti zástupců papeže a hanzovních měst. COSACK, H.: Livland und Russland, (II), s. 82-83.

k podlomení moci Stena Stureho učinil v červnu 1487, kdy dánská flotila dobyla ostrov Gotland. Ztráta Gotlandu byla pro Stureho těžkou ranou. Další nepříjemné zprávy přicházely z východu, kde se množily ruské nájezdy na švédské državy ve Finsku. Vojenská porážka od dánského krále a neschopnost zastavit ruské vpády do švédských držav přispěly k oslabení domácí pozice Stena Stureho. Jedním z projevů tohoto oslabení byla rezignace na aktivní zahraniční politiku v Livonsku.⁶⁴

Navzdory diplomatickému úspěchu řížského arcibiskupa nevedla jednání se zástupci Rigy bez švédské účasti k nalezení oboustranně výhodného kompromisu. Postoje obou stran byly zcela protichůdné a ani jedna z nich nehodlala slevit ze svých požadavků. Livonský řád požadoval navrácení majetku, ztraceného v době války, zástupci Rigy byli ochotni uzavřít mír pouze tehdy, bude-li jim potvrzena držba válečných zisků, všechna dosavadní práva a privilegia. V důsledku protahujících se jednání sílila v livonském řádu vůle k dosažení konečného řešení sporu s Rigou válečnou cestou. Tento nový postoj byl spojen s rozsáhlými personálními změnami na předních místech řádové hierarchie. V prvních měsících roku 1489 byl na post landmaršála jmenován Wolter von Plettenberg a nové tváře se také objevily v úřadech komturů významných řádových hradů. Podle H. Cosacka se jednalo o válečnou stranu uvnitř livonského řádu, neboť Plettenberg nakonec stanul v čele řádového vojska v rozhodující fázi války s Rigou a po jeho boku se jí aktivně zúčastnila část nově jmenovaných komturů.⁶⁵

Nicméně stále ještě existovala možnost vyhnout se válečnému střetu. Řížskému arcibiskupovi a dorpatskému biskupovi se podařilo dojednat konání sněmu na řece Aa v březnu 1489, na kterém se zástupci Rigy jednal jménem livonského mistra Wolther von Plettenberg. Jediným hmatatelným výsledkem bylo stanovení nového termínu jednání na srpen 1489, které se stalo posledním pokusem o dosažení smíru. Za přítomnosti livonského mistra, řížského arcibiskupa, dorpatského biskupa a revalského biskupa, který zde vystupoval jako papežský legát, vznesli zástupci Rigy požadavek, aby se na uzavření míru podíleli švédští vyslanci. To bylo pro představitele řádu a duchovenstva zcela nepřijatelné, a válka se tak stala nevyhnutelnou.

V září 1489 vyhlásil livonský řád Rize válku a do čela řádového vojska se postavil landmaršál Wolter von Plettenberg. Riga zůstala v tomto rozhodujícím zápase osamocena. Na straně livonského řádu stál řížský arcibiskup a s ním všichni livonští

---

⁶⁴ MALOWIST, M.: *Handel zagraniczny Sztokholmu i polityka zewntrzna Szwecji*, s. 130.

⁶⁵ COSACK, H., *Livland und Russland*, (II), s. 83-84.

biskupové. Riga se nemohla spoléhat na pomoc ze Švédska, jehož správce byl zaneprázdněn množícími se šarvátkami na švédsko-ruské hranici a vyhrocenými vztahy s dánským králem. Městské oddíly přesto dokázaly vzdorovat řádovému vojsku půldruhého roku a teprve v březnu 1491 v bitvě u Neuermühlen utrpěly rozhodující porážku. 30. března 1491 byla ve Wolmaru uzavřena smlouva, v níž se řížští měšťané zavazovali zaplatit řádu veškeré škody, způsobené válkou, a na vlastní náklady opravit řádový hrad v Rize. V následujícím roce byla obnovena platnost Kircholmské dohody z roku 1453, podle které se město muselo podřídit správě livonského mistra a řížského arcibiskupa.⁶⁶

Vítězstvím livonského řádu nekončilo jen jedno desetiletí přerušovaných bojů a diplomatických jednání, ale uzavíralo se jím také celé dvoustleté období mocenského zápasu mezi řádovými rytíři, livonským duchovenstvem a Rigou. Livonský mistr Johann Freitag tak vyřešil první závažný problém, který před ním stál na počátku jeho působení v čele řádu: stabilizovat situaci v Livonsku. Nyní měl volné ruce k řešení nového úkolu: zajistit Livonsku mírové vztahy se sousedními zeměmi.

Rusko-livonské vztahy se po dobu vnitřních konfliktů v Livonsku v osmdesátých letech 15. století řídily podmínkami smlouvy z 1. září 1481. Nevyřešené sporné otázky a aktuální problémy měly být projednávány na stanoveném místě na řece Narvě v předem dojednaných termínech. Nicméně livonský mistr, ač byl zaneprázdněn vnitropolitickou situací v zemi, využíval každou možnost kontaktu s ruskými zeměmi. V roce 1488 se obrátil na císařského vyslance Nikolaa Poppela,⁶⁷ který projížděl Livonskem z pověření císaře Fridricha III. do Moskvy, se žádostí, aby předal moskevskému velikému knížeti požadavky livonského řádu. Na audienci u Ivana III. se Poppel obrátil na moskevského panovníka těmito slovy: „*Pane! Byl jsem nyní, jedouc od svého pána k Tvé Milosti, u livonského magistra, a on mně nařídil říci Ti, že pskovská země, Tvoje otčina, drží území a vody livonské země. A Tvoje Milost by měla poslat list ke své otčině, ke Pskovu, aby nevstupoval na jejich území a jejich vody. A toto nám přikázal magistr říci Tvé Milosti, neboť dobře věděl, že my jedeme od svého pána od císaře k Tvé Milosti. A my také tak hovoříme k Tvé Milosti proto, že ti Němci livonské země jsou poddaní císařství pána našeho.*“⁶⁸

---

⁶⁶ ARBUZOV, L.: Očerki istorii Lifljandii, s. 112.

⁶⁷ Nikolaus Poppel, císařský vyslanec do Moskvy, v roce 1488 ho císař Fridrich III. pověřil navázáním diplomatických kontaktů s moskevským panovníkem. PICKOVÁ, D.: Habsburkové a Rurikovci, s. 57.

⁶⁸ Pamjatniki, s. 9-10.

Johann Freitag využil služeb císařského vyslance k tomu, aby přímo přednesl požadavky livonského řádu moskevskému panovníkovi. Obešel tak dosavadní praxi rusko-livonských diplomatických vztahů, kdy livonští vyslanci museli jednat s velkoknížecími naměstniky ve Velikém Novgorodě nebo v Pskově.⁶⁹ Žádost livonského mistra se týkala sporných území na jih od Čudského jezera, kde Pskované postavili pevnost Krasnyj Gorodok na řece Siňaja, a osadu Želački (Žolč) na ostrově Ozolica,⁷⁰ o kterou se vedly spory mezi livonským řádem a Pskovem již od roku 1365.⁷¹ Otázka sporných pohraničních území byla tradiční kámen úrazu rusko-livonských diplomatických jednání. V rusko-livonských dohodách z let 1474 a 1481 se opakovalo, že průběh rusko-livonské hranice se nemění. Jinými slovy: území, na které si livonský řád činil nárok, i nadále zůstávalo v držení Pskovanů. Livonská strana se však nevzdávala naděje na jeho navrácení, a proto Johann Freitag nadnesl tento problém na velkoknížecím dvoře prostřednictvím císařského vyslance, který ve své řeči nezapomněl zdůraznit, že obyvatelé Livonska jsou poddanými římského císaře. Nepochybně chtěli Johann Freitag i Nikolaus Poppel podpořit tento požadavek císařskou autoritou.

Johann Freitag vkládal do Poppelovy mise velké naděje, které otevřeně vyjádřil v dopise velkoknížecímu naměstnikovi v Pskově. Informoval ho, že císařský vyslanec míří přes Veliký Novgorod do Moskvy z pověření císaře Fridricha. Podle jeho sdělení byl Poppel přijat v Livonsku s náležitými poctami a nadějemi a livonský mistr mu poskytl doprovod až do Velikého Novgorodu. Johann Freitag dále dodal: *„Doufáme, že i Váš veliký kníže ho podle nejlepšího obyčeje přijme, vyslechne a s náležitými poctami propustí na zpáteční cestu s dobrým pořádkem těch věcí, o nichž má podle příkazu nejjasnějšího císaře jednat s nejjasnějším knížetem moskevským. Rádi budeme dobrému jednání a splnění svých přání si chceme u velikého knížete moskevského*

---

⁶⁹ Livonští vyslanci jednali ve Velikém Novgorodě a v Pskově od navázání prvních diplomatických a obchodních kontaktů s ruskými zeměmi. Tato praxe se nezměnila ani po ztrátě novgorodské (1478) a pskovské (1510) samostatnosti. Moskevský veliký kníže jednal s livonskými vyslanci pouze prostřednictvím svých naměstníků ve Velikém Novgorodě a v Pskově a všechny rusko-livonské smlouvy v letech 1471-1505 byly uzavřeny v těchto městech. Podle J. G. Aleksejeva bylo toto jednání Ivana III. motivováno dobovou ideou, podle které mezinárodní smlouvy mohou uzavírat jen právně rovnocenní smluvní partneři. Livonský řád tuto podmínku nesplňoval, ačkoliv byl fakticky samostatný, neboť od samého počátku do jeho zániku byl jeho suverénem římský císař. Jednat a uzavírat dohodu s vazalem císaře přímo by snižovalo prestiž ruského státu a jeho panovníka. ALEKSEJEV, J. G.: Gosudar vseja Rusi, s. 143.

⁷⁰ Ozolica, ruský název, dnes Pirrisar (Estonská republika)

⁷¹ ARAKČEJEV, V. A.: Sredněvekovyj Pskov, s. 18.

zasloužit.⁷² V listu livonského mistra je nejen vyjádřeno přání, aby Nikolaus Poppel úspěšně vyřídil záležitosti císaře Fridricha III. Johann Freitag současně doufal ve vstřícný postoj moskevského velikého knížete k požadavkům livonského řádu. Nebyl snad list livonského mistra do Pskova upozornění, že od nynějška se otázka sporných území bude řešit přímo v Moskvě?

Záhy se ukázalo, že snaha převést jednání o sporném území přímo do Moskvy minula účinkem. Kategorická odpověď Ivana III. nedávala sebemenší možnost k pochybnostem o jeho postoji v této otázce a nelišila se od odpovědí, které livonští vyslanci dostávali od velkoknížecích naměstníků ve Velikém Novgorodě a v Pskově. Ivan III odpověděl císařskému vyslanci ústy Fjodora Kuricyna⁷³: „*A co si nám říkal od magistra livonského, že naše otčina Pskov drží země a vody livonské, to naše otčina Pskov drží země a vody podle starého obyčeje, tak jak již dříve žili s Němci livonské země.*“⁷⁴

Otázka sporných území se tak opět vrátila na pořad rusko-livonských jednání na řece Narvě, ačkoli jejich hlavními tématy byly především obchodní vztahy. S blížícím se koncem platnosti rusko-livonské smlouvy z roku 1481 se na nich stále častěji projednávaly podmínky nové rusko-livonské smlouvy. Podle N. A. Kazakovové se obě strany dohodly na většině bodů již v roce 1491, ale přesto se objevily nové problémy, které uzavření smlouvy odsunuly až na březen 1493.⁷⁵

Na jednáních v roce 1491 ruská strana znovu vznesla požadavky, týkající se práv a ochrany obyvatel „ruských konců“ a pravoslavných kostelů v livonských městech. Ruští vyjednavací se snažili prosadit přísnější podmínky jejich dodržování v Dorpatu a rozšířit jejich platnost také na Reval. Zároveň usilovali o to, aby byla zajištěna větší bezpečnost přepravy ruských kupců a jejich zboží na moři.⁷⁶ Neústupnost ruských vyjednavců v těchto záležitostech přiměla představitele řádu, aby se obrátili k císařskému vyslanci Georgu von Thurn,⁷⁷ jehož prostřednictvím chtěli zmírnit postoj Ivana III. a jeho naměstníků.⁷⁸

Georg von Thurn pobýval v Moskvě od 20. listopadu 1491 do 12. dubna 1492 z pověření římského krále Maxmiliána (1486-1519) s cílem vytvořit velkou koalici

---

⁷² Pamjatniki, s. 12-13.

⁷³ Fjodor Kuricyn, (+ okolo roku 1504), moskevský úředník a diplomat.

⁷⁴ Pamjatniki, s. 10.

⁷⁵ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 201.

⁷⁶ COSACK, H.: Livland und Russland (II), s. 100.

⁷⁷ Georg (Jörg) von Thurn (+1512), vyslanec římského krále.

⁷⁸ KAZAKOVA, N. A.: Rus i Livonija 60-ich – načala 90-ich godov, s. 334.

proti polskému králi Kazimírovi IV. Do této koalice měli vstoupit římský král, moskevský veliký kníže, řád německých rytířů v Prusích a v Livonsku a Švédové.⁷⁹ Maxmilián navrhoval, aby Ivan III. vzal pod svou ochranu velmistra, livonského mistra, Gdaňsk, Toruň a další města v Prusích, která se chtěla vymanit ze svrchovanosti polského krále.⁸⁰ Maxmiliánovi šlo jednoznačně o to, aby zrušil platnost druhého toruňského míru z roku 1466, podle kterého se velmistr stal vazalem polského krále a k polskému království bylo připojeno Východní (Gdaňské) Pomoří a tzv. Královské Prusy.⁸¹

Johann Freitag se tomuto projektu nebránil, ale svůj souhlas s ním podmiňoval splněním tří podmínek, jež měl Georg von Thurn přednést v Moskvě. Livonský mistr požadoval, aby všechna další jednání livonských vyslanců neprobíhala s naměstníky velikého knížete ve Velikém Novgorodě, ale přímo na velkoknížecím dvoře v Moskvě. Dále požadoval, aby z připravované rusko-livonské smlouvy byl odstraněn výraz „čelobitije.“⁸² Za zcela nepřijatelné považoval všechny zmínky o „ruských koncích“ a pravoslavných kostelech v Dorpatu a Revalu. Poslední požadavek se odůvodňoval tím, že livonský mistr nemůže zaručit jejich práva a ochranu, protože nemá nad těmito městy svrchovanou moc. Ivan III. všechny tyto požadavky livonského mistra prostřednictvím Fjodora Kuricyna odmítl.⁸³

13. března 1493 byla ve Velikém Novgorodu uzavřena smlouva mezi Velikým Novgorodem a livonským řádem na dobu deseti let.⁸⁴ V úvodní formulaci se uvádí, že

---

⁷⁹ Podle H. Cosacka měl být členem koalice také krymský chán. COSACK, H.: Livland und Russland (II), s. 98.

⁸⁰ Pamjatniki, s. 74-75

⁸¹ Více k diplomatické misi Geoga von Thurn v letech 1491-1492 viz BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 272-275; PICKOVÁ, D.: Habsburkové a Rurikovci, s. 95-99.

⁸² „Čelobitije“ nebo „biti čelom“- prosba o něco. Podle K. V. Bazileviče požadoval Georg von Thurn nahradit tento výraz termínem „molenije“ (žádost), neboť jedna z forem výrazu „čelobitije“ vyjadřuje vztah vazala k jeho suverénu. BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 275. Poprvé se tento výraz objevil ve smlouvě z roku 1481 a opakoval se i ve všech dalších rusko-livonských smlouvách z let 1481-1505, ačkoli proti němu v následujících letech vehementně protestoval livonský mistr Wolther von Plettenberg. WIMMER, E.: Die Russlandspolitik Wolters von Pletteberg, s. 76. Podle H. Cosacka se zařazením tohoto výrazu do rusko-livonských smluv „Livonsko dostalo na úroveň státu nižšího stupně a nebylo v jeho silách to změnit“. COSACK, H.: Livland und Russland (I), s. 11.

⁸³ Pamjatniki, s. 80-82. KAZAKOVA, N.: Rus i Livonija 60-ich – načala 90-ch godov, s. 334-335. K. V. Bazilevič se zmiňuje, že s Maxmiliánovým projektem vyjádřili souhlas jak velmistr, tak i livonský mistr. BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 274. Naproti tomu H. Cosack tvrdí, že představitelé pruské i livonské větve řádu vyjádřili své znepokojení nad představou závislosti na velikém knížeti a rovněž se jim nelíbilo, že nemají své zástupce na jednání v Moskvě. Jednání císařského vyslance degradovalo samostatnost Livonska, což livonského mistra přimělo, aby uspíšil jednání o rusko-livonské smlouvě. COSACK, H.: Livland und Russland (II), s. 101.

⁸⁴ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 112, s. 130-133. H. Cosack vyslovil domněnku, že byly uzavřeny tři smlouvy. Vedle této, která se jako jediná dochovala, to opět měly být smlouvy

livonští vyslanci „z Boží vůle a nařízení velikého panovníka, cara ruského, velikého knížete vši Rusi Ivana Vasiljeviče přijeli do otčiny velikého knížete, do Velikého Novgorodu, k novgorodským naměstnikům velikého knížete Jakovu Zacharjeviči a Petrovi Michajloviči...a bili čelem [prosili o uzavření míru – pozn. P. S.] novgorodským namestnikům panovníka, velikého knížete, ruského cara.“⁸⁵ Na rozdíl od předchozích smluv z let 1474, 1481 a 1487 v ní figuroval Ivan III. jako nejvyšší zástupce ruské země samostatně, neboť jeho syn Ivan Ivanovič Molodoj v roce 1490 zemřel.

Již z úvodní formule je zřejmé, že úsilí livonského mistra pozdvihnout Livonsko na diplomatickém poli na roveň moskevskému panovníkovi, jak se o to pokoušel prostřednictvím Georga von Thurn na jednáních v Moskvě na přelomu let 1491-1492, se zcela minulo účinkem. Livonští vyslanci museli jednat ve Velikém Novgorodě s velkoknížecími naměstniky Jakovem Zacharjevičem a Petrem Michajlovičem⁸⁶ a museli je žádat o mír.

V úvodu se dále praví, že livonští vyslanci „uzavřeli příměří na dobu deseti let za celou mistrovu državu, livonskou zemi, za rižského arcibiskupa, za jurjevského biskupa, za ostrovského biskupa, za kurského biskupa, za kolyvanského biskupa, za všechny jejich dobré lidi a za všechny jejich državy.“⁸⁷ Johann Freitag se podobně jako jeho předchůdce snažil vystupovat jako jediný představitel země. Na rozdíl od něho se však mohl plně spoléhat na podporu livonského duchovenstva v čele s rižským arcibiskupem, které stálo na jeho straně v závěrečné fázi války s Rigou. Podstatnou novinkou této smlouvy však bylo, že z účasti na jejím uzavření byli vyloučeni zástupci livonských hanzovních měst.⁸⁸

Zásadní změny doznal bod o „ruských koncích“ a pravoslavných kostelech v livonských městech. Livonská mistr se zavazoval, že bude „církvě Boží ruské v mistrově državě a v arcibiskupově državě, a v biskupských državách, ať by byly kdekoli, chrániti je podle dávného obyčeje a nečiniti jim škody.“⁸⁹ Zařazením tohoto

---

mezi Pskovem a Livonským řádem a mezi Pskovem a dorpatským biskupem. COSACK, H.: Livland und Russland (II), s. 92.

⁸⁵ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 112, s. 130.

⁸⁶ Petr Michajlovič Pleščejev, velkoknížecí namestnik ve Velikém Novgorodu (1490-1495).

⁸⁷ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 112, s. 130-131.

⁸⁸ COSACK, H.: Livland und Russland (II), s. 93. Autor neuvádí, co ho k tomuto kroku vedlo. Byly to snad zkušenosti z nedávno skončené války proti Rize? Měl to snad být trest za to, že livonská hanzovní města uzavřela v roce 1487 ve Velikém Novgorodu vlastní smlouvu? Nešlo zde o pokus livonského mistra získat větší kontrolu nad livonskými městy a jejich obchodem?

⁸⁹ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 112, s. 131.

bodů do textu smlouvy nastal nový posun v rusko-livonských diplomatických vztazích ve prospěch ruské strany. Zcela jasně se prokázalo, že se livonskému mistrovi nepodařilo prostřednictvím císařského vyslance na jednáních v Moskvě prosadit požadavek, aby ze smlouvy byly odstraněny všechny zmínky o „*ruských koncích*“ a pravoslavných kostelech. Až dosud se k jejich ochraně zavazoval pouze dorpatský biskup ve smlouvě se Pskovem z roku 1474⁹⁰ a ve smlouvě mezi Velikým Novgorodem a livonským řádem z roku 1481.⁹¹ Nyní přešla odpovědnost za jejich ochranu na kterémkoli místě a v kterémkoli městě v Livonsku na livonského mistra. Vzhledem k tomu, že všechny pravoslavné kostely v Livonsku byly soustředěny ve významných městech (Riga, Reval, Dorpat), znamenalo to, že se livonský mistr zavázal k zásahu do výkonu městské správy při jejich ochraně. Přitom města byla vyloučena z účasti na uzavření této smlouvy.⁹²

Ačkoli to není v textu smlouvy jasně stanoveno, lze předpokládat, že tato ochrana se dotýkala i „*ruských konců*“ a jejich obyvatel, neboť pravoslavné kostely byly jejich přirozenými centry. Zařazením tohoto bodu do textu smlouvy se Ivan III. stal nejen garantem religiózních zájmů ruských obyvatel v Livonsku, ale stavěl se do role obránce východního křesťanstva a pravoslavné víry za hranicemi Ruska.⁹³

Bez zajímavosti jistě není bod smlouvy, v němž se píše o livonských a velkoknížecích poselstvech na cizím území, najímání průvodců a poplatcích za jejich služby. Doposud platilo, že vyslanci velkého knížete či velkoknížecích naměstníků si najímali v Narvě průvodce na cestu do Rigy nebo Revalu a za jeho služby mu platili jeden rubl. Livonští vyslanci si najímali průvodce do Velikého Novgorodu v Jamu a rovněž mu platili jeden rubl. Smlouva rušila poplatek pro obě strany a výslovně stanovila, že průvodci mají být poskytováni bezplatně.⁹⁴ Tento bod smlouvy měl nepochybně zjednodušit rusko-livonské diplomatické vztahy.⁹⁵ Nelze ovšem zapomínat, že v důsledku aktivní zahraniční politiky Ivana III od počátku devadesátých let 15. století vzrostl počet velkoknížecích poselstev, mířících přes Livonsko do západní Evropy, a stejně vzrostl počet zahraničních poselstev, které přes Livonsko směřovaly do Moskvy.

---

⁹⁰ GVNP, dok. 78, s. 133.

⁹¹ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 75, s. 97.

⁹² COSACK, H.: Livland und Russland (II), s. 93.

⁹³ KAZAKOVA, N. A.: Rus i Livonija 60-ich – načala 90-ich godov, s. 335.

⁹⁴ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 112, s. 132.

⁹⁵ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 203.

Všechny další podmínky smlouvy byly převzaty z textu smlouvy z roku 1481. Byl zachován stávající průběh ruské-livonské hranice, zakazovalo se její úmyslné narušování a pokud k takovým případům došlo, měl velkoknížecí naměstnik ve Velikém Novgorodě o tom informovat livonského mistra a ten naopak velkoknížecího naměstnika. Ruským kupcům v Livonsku byla garantována bezpečnost na cestách stejně jako německým kupcům v novgorodské zemi. Ruští kupci měli právo neomezeného obchodu v Livonsku, němečtí kupci mohli ve Velikém Novgorodu obchodovat bez omezení s výjimkou zákazu dovozu piva. Zvláštní pozornost byla věnována ruskému obchodu v Narvě. Smlouva stanovovala podmínky, za kterých mohli ruští kupci kupovat v Livonsku koně a převádět je přes město na ruské území.

Smlouva zaručovala oběma stranám rovnoprávné postavení před soudem. Řešení případných soudních pří ruských kupců v Livonsku mělo probíhat pouze v místě, kde k nim došlo. V textu jsou výslovně uvedena čtyři města: Riga, Reval, Dorpat, Narva.⁹⁶ V těchto městech byla nejvýznamnější centra ruských obchodníků v Livonsku.

V závěru smlouvy je uvedeno, že livonský mistr stvrdí její platnost před zraky novgorodských vyslanců za rižského arcibiskupa, livonské biskupy, za všechna svá města a za celou svoji državu. Ke smlouvě měl přivěsit svoji pečeť, a stvrdit tak její platnost také dorpatský biskup.⁹⁷ Podle H. Cosacka požadoval livonský mistr prostřednictvím Georga von Thurn na jednáních s Ivanem III. na přelomu let 1491-1492, aby se na uzavření připravované smlouvy nepodílel zástupce dorpatského biskupa.⁹⁸ Co mohlo vést livonského mistra k tomuto požadavku? Stěží to lze chápat jako pokus livonského mistra o rozbití nedávno nabyté jednoty s livonským duchovenstvem, neboť by to odporovalo jeho dosavadní vnitřní politice, kterou uplatňoval v době války s Rigou. V její závěrečné fázi se dorpatský biskup aktivně podílel na smíru s rižskými vyslanci ve spolupráci s livonským mistrem. Až do smrti Johanna Freitaga nepropukl mezi ním a dorpatským biskupem žádný vážnější konflikt. Důvodem mohla být skutečnost, že se ve Velikém Novgorodu zřejmě připravovaly hned tři rusko-livonské smlouvy a jednu z nich uzavíral dorpatský biskup se

---

⁹⁶ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 112, s. 131-132.

⁹⁷ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossiji, dok. 112, s. 132.

⁹⁸ COSACK, H.: Livland und Russland (III), s. 93.

Pskovem.⁹⁹ Nebylo proto důvodu, aby ještě figuroval ve smlouvě, kterou uzavíral livonský řád.

Rusko-livonská smlouva z roku 1493 se záhy po svém uzavření setkala s velkým nesouhlasem mezi livonskými hanzovními městy, která byla z jejího uzavření vyloučena. Nejostřeji proti ní vystoupili zástupci Revalu, kteří v ní právem viděli nepřipustné zasahování livonského mistra do výkonu městské správy a soudnictví v tom, že se zavázal vzít pod svou ochranu ruské kostely v livonských městech. Reval se těšil plné vnitřní autonomii a obyvatelé města neměli právo se obracet v soudních záležitostech k livonskému mistrovi. Ten mohl pouze zprostředkovávat spory mezi rytíři a měšťany, ale vnitřní záležitosti města byly mimo jeho pravomoc.¹⁰⁰ Neústupnost revalských měšťanů, kteří dokonce navrhovali uvalit na ruské země obchodní sankce, málem znemožnila, aby dojednaná smlouva vstoupila v Livonsku v platnost. Spory ohledně výkonu práva nad ruskými kupci se táhly až do konce devadesátých let 15. století a podněcovaly protiruské nálady v Revalu, které byly jednou z příčin uzavření hanzovního dvora svatého Petra ve Velikém Novgorodu.¹⁰¹

Rusko-livonská smlouva z roku 1493 uzavřela tři desetiletí trvající období, během kterého se moskevský veliký kníže Ivan III. seznamoval s politickou situací na Baltu a problémem zdejšího obchodu. Moskevský panovník se snažil zajistit trvalý mír na západních hranicích Rusi. Bránil obchodní zájmy ruských kupců v Livonsku a vynakládal nemalé úsilí na to, aby vytvořil obraz velikého knížete jako ochránce pravoslavného obyvatelstva v Livonsku. Ivan III. vnímal Livonsko jako „votčinu“ velikých knížat, která je dočasně v cizích rukou.¹⁰²

Ačkoli musel Johann Freitag hodně ustoupit ze svých požadavků, což dokázalo slabost Livonska, pozitiva uzavřeného desetiletého míru převažovala nad negativními stránkami smlouvy. Vynutit si jejich odstranění vojenskou cestou bylo pro livonského mistra po zkušenostech z války s Rigou nemyslitelné, neboť země po dlouhých vnitřních bojích nebyla schopna k novým obětem.¹⁰³

Když Johann Freitag von Loringhoven 26. května 1494 zemřel, zanechal po sobě konsolidovanou zemi, která se již vzpamatovávala z nejtěžších následků

---

⁹⁹ COSACK, H.: Livland und Russland (III), s. 92.

¹⁰⁰ Istorija Tallina, s. 88-89.

¹⁰¹ COSACK, H.: Livland und Russland (III), s. 94-95.

¹⁰² KAZAKOVA, N. A.: Rus i Livonija 60-ich – načala 90-ich godov, s. 336.

¹⁰³ COSACK, H.: Livland und Russland (III), s. 95-96.

dlouhotrvajících bojů, a řád, který opět nabýval svou původní sílu a postavení v zemi. Podařilo se mu beze zbytku naplnit krédo jeho ruské politiky – zachovat pro Livonsko mírové vztahy s Moskvou. Na těchto základech mohl jeho nástupce pokračovat ve stabilizaci země, která ji zajistila další samostatnou existenci na více než šest desetiletí.

IV. AKTIVIZACE RUSKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY V POBALTÍ

A

RUSKO-LIVONSKÁ VÁLKA

(1493-1505)

7. července 1494 byl jednomyslně zvolen livonským mistrem dosavadní landmaršál Wolther von Plettenberg (1494-1535). Tento muž stál v čele řádu více než čtyřicet let, během kterých prožívalo Livonsko hospodářský a kulturní rozkvět. Díky jeho diplomatickým schopnostem se země ocitla pouze jednou ve válečném konfliktu. Dlouhé období míru bylo přerušeno v letech 1501-1503, kdy livonský mistr vedl válku s Ivanem III. jako spojenec Litvy. Po jejím skončení se mu dařilo dále uchovávat nezávislost Livonska na mocných sousedech Polsku, Litvě, Dánsku, Švédsku a Rusku. Ani sekularizace řádového státu v Prusích v roce 1525 ani šíření protestantismu v Pobaltí nepřinesly zánik řádového státu v Livonsku.¹

Wolther von Plettenberg se narodil okolo roku 1450 na hradě Meyerich u Soestu ve Vestfálsku. Okolo roku 1464 přijel do Livonska a vstoupil do řádu. K roku 1469 se v pramenech poprvé připomíná jméno Plettenberg, ale není zcela zřejmé, zda-li se jedná o budoucího livonského mistra.² První průkazná zmínka o něm se vztahuje k roku 1481, kdy působil jako správce řádových financí v Rize. V letech 1482-1488 zastával post fojta na řádovém hradě Rositten a na počátku roku 1489 byl zvolen do úřadu landmaršála.³ H. Cosack dává jeho vzestup do souvislosti s cestou císařského vyslance Nikolaa Poppela do Moskvy v roce 1488. Podle jeho mínění v ní spatřoval jedinečnou příležitost vést vůči moskevskému panovníkovi mnohem aktivnější politiku s podporou autority římského císaře a římského krále a domoci se vyřešení některých problémů rusko-livonských vztahů. V úřadu landmaršála se stal nejbližším poradcem livonského mistra Johanna Freitagaga von Loringhofen a vrchním velitelem řádového vojska. Wolter von Plettenberg patřil k předním představitelům „válečné

---

¹ K politice Wolthera von Plettenberg v 16. století více viz KONECZNY, F.: Walter von Plettenberg, Landmistrz Inflacki, wobec Zakonu niemieckiego, Litwy i Moskwy 1500-1525, Krakow 1891.

² Wolther von Plettenberg měl mladšího bratra Johanna, který byl v roce 1499 členem poselstva k dánskému králi Janovi I.

³ ARBUZOV, L.: Očerki istorii Lifljandii, s. 113-114. L. Arbuзов nazývá Wolthera von Plettenberg „čistokrevným Livoncem.“ Většinu svého života strávil v Livonsku a zemi opustil pouze dvakrát (nebudeme-li brát do úvahy jeho osobní účast na polních taženích v rusko-livonské válce): v roce 1507 odjel do Prus na setkání s velmistrem Fridrichem von Wettin a v roce 1516 s velmistrem Albrechtem Braniborským.

strany“, jež se skládala z nespokojených členů řádu, kteří prosazovali konečné řešení sporů s Rigou válečnou cestou.⁴ V čele řádového vojska porazil v březnu 1491 rižské oddíly v bitvě u Neuermühlenu. Tím byla ukončena nejen jedno desetiletí trvající válka mezi livonským řádem a Rigou, ale také se završil více než dvousetletý mocenský zápas mezi řádovými rytíři, livonským duchovenstvem a Rigou.⁵

Vztahům s ruskými zeměmi věnoval Wolther von Plettenberg velkou pozornost již před svým zvolením na post livonského mistra. Navázání diplomatických kontaktů mezi Habsburky a Rurikovci vnímal jako jedinečnou příležitost přednést velikému knížeti požadavky livonského mistra prostřednictvím císařských vyslanců přímo v Moskvě. Avšak naděje, vkládané do císařských vyslanců, se brzy ukázaly jako marné, neboť Ivan III. všechny požadavky livonského mistra, které přednesl Nikolaus Poppel v roce 1489⁶ a Georg von Thurn za svého pobytu na velkoknížecím dvoře v letech 1491-1492,⁷ odmítl. Rusko-livonská smlouva z roku 1493 sice zajistila Livonsku desetiletý mír s moskevským panovníkem, ale k jejímu dosažení musel livonský mistr učinit značné ústupky. Nepochybně pod dojmem diplomatické převahy, která byla na ruské straně, se Wolther von Plettenberg ještě v úřadu landmaršála obával nebezpečí ze strany Ruska. V květnu 1494 sdělil velmistr Johann von Tiefen (1489-1497) řádovému prokurátorovi v Římě, že livonský landmaršál je znepokojen opakujícími se šarvátkami na rusko-livonské hranici, které poškozují državy rižského arcibiskupa. Landmaršál je dával do souvislosti se smrtí livonského mistra Johanna Freitag von Loringhofen a vyvozoval z nich, že se Livonsko ocitlo před hrozbou války s moskevským panovníkem, ke které nemá Livonsko dostatek sil.⁸

Šarvátky na rusko-livonské hranici nebyly ojedinělým jevem. V roce 1458 srážky na hranici dorpatského biskupství a pskovské země přerostly do rusko-livonské války, když se do bojů na straně biskupových oddílů zapojil livonský řád.⁹ V roce 1478, během Ivanova obléhání Velikého Novgorodu, podnikly velkoknížecí oddíly vpád na livonské území a vyplenily okolí Narvy.¹⁰ V rusko-livonských smlouvách z let 1474, 1481 a 1493 se opakovaně psalo o neměnném průběhu hranice a zákazu

---

⁴ COSACK, H.: Livland und Russland (II), s. 83-84.

⁵ ŠVEC, L.-MACURA, V.-ŠTOL, P.: Dějiny pobaltských zemí, s. 44-45.

⁶ Pamjatniki, s. 10.

⁷ Pamjatniki, s. 80-82.

⁸ LECUB 2, Bd. I, dok. 27, s. 1-2.

⁹ RAUCH, G. von: Stadt und Bistum Dorpat zum Ende der Ordenszeit, s. 577-626.

¹⁰ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 75.

jejího úmyslného narušování. Z čeho tedy pramenila obava landmaršála a budoucího livonského mistra z případné války s Moskvou?

Na přelomu osmdesátých a devadesátých let 15. století se pozornost moskevského velkého knížete obrací k Pobaltí v mnohem větší míře, než tomu bylo doposud. Ivan III. začíná tehdy provádět ambiciózní zahraniční politiku, která vyžadovala dobrou orientaci v diplomatických vztazích v severní Evropě.¹¹ Jejím prvním konkrétním výsledkem byla rusko-habsburská smlouva z roku 1491, od níž si obě strany mnoho slibovaly. Římský král Maxmilián I. hodlal Ivana III. zapojit do boje proti Jagelloncům, kteří ve svých rukou drželi polskou a českou korunu a po smrti uherského krále Matyáše Korvína (1443-1490) se pokusili získat také korunu svatého Štěpána. Pro Maxmiliána, který si rovněž činil nárok na uherský trůn, měla z těchto důvodů smlouva s Moskvou mimořádný význam.¹² Ivan III. získal spojence proti polskému králi a litevskému velickému knížeti Kazimírovi IV., s nímž od roku 1487 vedl válku o državy ruských knížat na horním toku Oky, kteří přešli do služeb moskevského panovníka.¹³

Navazování rusko-habsburských diplomatických kontaktů se promítlo také v Livonsku. V rozmezí let 1489 až 1493 projížděl třikrát Livonskem velkoknížecí vyslanec Jurij Trachaniot¹⁴ do říše a přes Livonsko směřovali také císařští vyslanci do Moskvy.¹⁵ Ivanova aktivní politika v Pobaltí měla pro Livonsko mnohem konkrétnější dopad ve výstavbě první ruské pevnosti na březích Baltského moře, které byla zahájena v roce 1492: „*Toho jara nařízením velického knížete Ivana Vasiljeviče byl založen hrad na německé hranici na řece Narvě naproti německému městu Rugodivu na Děvičí hoře, čtyřúhelný, a přiřkl mu název Ivangrad podle svého jména.*“¹⁶ Velmi poeticky je výstavba pevnosti zaznamenána v Tipografském letopisu, podle kterého se veliký kníže rozhodl postavit pevnost „*na místě malé vesničky, kde by dobrý člověk nechtěl uvázat svého koně a ten, kdo by se zastavil na nocleh, nekoupil by chleba.*“¹⁷

---

¹¹ BORISOV, S. N.: Ivan III., s. 508.

¹² CHOROŠKEVIČ, A. L.: Ruskoje gosudarstvo v sisteme meždunarodnych otnošenij, s. 97.

¹³ To však netrvalo dlouho, neboť již 7. listopadu 1491 Maxmilián uzavřel s českým králem Vladislavem Jagellonským (1471-1516) v Prešpurku smlouvu, na jejímž základě se vzdával uherské koruny ve Vladislavův prospěch. Maxmilián smlouvou získal zpět rakouské země, kontribuci ve výši sto tisíc uherských zlatých a právo na uherskou korunu, pokud Vladislav zemře bez mužských potomků. BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 272

¹⁴ Jurij Trachaniot (+ 1522), diplomat Ivana III., původem Řek.

¹⁵ Jurij Trachaniot: 1489-1490, 1491, 1493. Císařští vyslanci - Nikolaus Poppel: 1489, Georg von Thurn: 1490, 1491-1492. PICKOVÁ, D.: Habsburkové a Rurikovci, příloha s. 197.

¹⁶ Moskovskij letopisnyj svod konca XV veka, s. 333.

¹⁷ Tipografskaja letopis, s. 209.

Pevnost Ivangorod vyrůstala na březích řeky Narvy nedaleko od jejího ústí do Finského zálivu. Příhodná poznámka v letopisu, že pevnost byla založena na německé hranici, plně odpovídala reálné situaci, neboť Rusové zahájili její výstavbu přímo naproti řádové pevnosti a městu Narvě.¹⁸ Výstavba Ivangorodu byla významným krokem Ivana III. při upevňování ruských pozic na březích Baltského moře. Ivangorod se měl centrem ruského obchodu na Baltu a narušit hanzovní monopol na obchod s ruskými zeměmi.¹⁹ Byla výstavba Ivangorodu skutečně hrozbou hanzovnímu monopolu? Ivangorod stěží mohl konkurovat zavedeným livonským přístavním městům, chybělo mu patřičné zázemí pro kupce, vhodné přístaviště pro námořní lodě a sklady zboží. Rusko navíc nemělo vlastní obchodní loďstvo, bez něhož byl jakýkoli pokus o narušení hanzovního monopolu předem odsouzen k nezdaru.²⁰ Část rusko-livonského obchodu se nepochybně přesunula do Ivangorodu, rozhodně to však nemohlo mít takové následky, jak tvrdí S. N. Borisov: „*Přímý obchod Rusů se zahraničními kupci přes Ivangorod by znamenal krach všech livonských kupců.*“²¹

Výstavba Ivangorodu vyvolala v Livonsku velké znepokojení, ale formálně se proti tomu nedalo nic dělat, protože pevnost vyrůstala na ruském břehu řeky. Jakýkoli pokus o přerušení stavby by nepochybně vedl k válce, kterou si ani Livonsko ani Ivan III. nepřáli.²² Nicméně pro celé Livonsko byla ivangorodská pevnost hmatatelným důkazem ruské hrozby a snahy velikého knížete odstranit zprostředkovatelskou roli livonských měst v obchodu s ruskými zeměmi.²³

Uzavření rusko-habsburské smlouvy v roce 1491 a výstavba ivangorodské pevnosti v roce 1492 nebyly zdaleka posledními úspěchy Ivana III. v první polovině devadesátých let 15. století. Do rozhodující fáze se dostala první rusko-litevská válka (1487-1494), charakterizovaná dosud pohraničními šarvátkami, v jejichž průběhu nevelké oddíly podnikaly výpady na území nepřítele a drancovaly je. Kazimír IV. se mohl naplno věnovat problémům na východní hranici až poté, co bylo vyřešeno následnictví na uherský trůn po smrti uherského krále Matyáše Korvína. Kazimírovy

---

¹⁸ Dodnes skýtají obě pevnosti impozantní podívanou. Na vysokém skalnatém břehu stojí proti sobě dvě pevnosti dvou odlišných stavebních stylů. Ivangorod se převážně části dochoval v podobě ze 16. století. Narva prošla v době švédské nadvlády v 17. století rozsáhlými stavebními úpravami v duchu soudobé fortifikační architektury. Obě pevnosti od sebe dělí koryto řeky široké sto padesát metrů.

¹⁹ BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 383-384.

²⁰ CHOROŠKEVIČ, A. L.: Russkoje gosudarstvo v sisteme meždunarodnych otnošenij, s. 140. Navzdory tomuto závěru se A. L. Choroškevič přiklání k mínění K. V. Bazileviče, že Ivangorod představoval ránu hanzovnímu monopolu.

²¹ BORISOV, S. N.: Ivan III., s. 508.

²² FENNEL, J. L. I.: Ivan The Great of Moscow, s. 156

²³ LENZ, W.: Die auswärtige Politik, s. 6

válečné přípravy proti Moskvě však komplikovaly spory mezi jeho syny Janem Olbrachtem a Vladislavem, které se podařilo uklidnit koncem února 1491,²⁴ množící se útoky ruské šlechty z Litvy k moskevskému dvoru. Tyto útoky znesnadňovaly obranu východních hranic litevského velkoknížectví. Kazimírova smrt 7. června 1492 neukončila vleklou válku, v níž ani jedna strana nedokázala dosáhnout rozhodujícího vítězství, a na bedrech jeho nástupce spočinul nelehký úkol, uzavřít s Moskvou mír.

Polská koruna spočinula na hlavě Kazimírova syna Jana Olbrachta²⁵ (1492-1501) a Janův bratr Alexandr²⁶ byl 20. července 1492 zvolen litevskou šlechtou velkým knížetem. Jeho pozice nebyla nikterak jednoduchá. Pohraniční nájezdy pokračovaly dál v neztenčené míře a navíc se na začátku února 1493 Alexandr dozvěděl, že se krymský chán Mengli-Girej stal spojencem Ivana III. proti Litvě. Mezi litevskými magnáty se od jara 1493 projevovala neochota k dalším válečným akcím, a proto se uzavření míru stalo nevyhnutelnou záležitostí. Od září 1493 se zintenzívnily diplomatické kontakty mezi vilenským a moskevským dvorem, ale k definitivnímu uzavření míru došlo až 5. února 1494, neboť ruská strana, která se cítila být silnější, nechtěla slevit ze svých požadavků. Rusko-litevská mírová smlouva měla být podpořena sňatkem Alexandra s Ivanovou dcerou Jelenou.²⁷ Již před svou volbou se Alexandr dotazoval Ivana prostřednictvím novgorodského naměstníka Jurije Zachareviče na možnost sňatku s jeho dcerou. Dva dny po uzavření rusko-litevské mírové smlouvy, 7. února 1494, byla Jelena Ivanovna oficiálně zasnoubena s litevským velkým knížetem Alexandrem.²⁸

Navzdory průtahům v průběhu rusko-litevských jednání mohl být Ivan III. se vzniklou situací spokojen. Smrt Kazimíra IV. se pro něho stala příležitostí, aby novému litevskému panovníkovi kladl podmínky podle vlastních představ. Alexandrova ochota k mírovým jednáním navíc Ivanovi uvolnila ruce k dalšímu odvážnému diplomatickému kroku: uzavření spojenectví s dánským králem Janem I.

Předpokládá se, ačkoli proto neexistuje v ruských pramenech žádný důkaz, že dánský král Kristián I. (1448-1481) plánoval v průběhu své cesty po říši a Itálii v roce 1474 sestavit velkolepě pojatou koalici namířenou proti Švédsku, jejímž členem měl

---

²⁴ Spory mezi Kazimírovy syny se týkaly uherské koruny. Kazimír chtěl na uherský trůn prosadit Jana Olbrachta, zatímco se Vladislav již dohodl o svém nástupu na uherský trůn s předními uherskými magnáty. *Historia dyplomacji polskiej*, s. 498-499.

²⁵ K vládě Jana Olbrachta viz Papée, F.: *Jan Olbracht*, Krakow 1936.

²⁶ K vládě Alexandra viz Papée, F.: *Aleksander Jagiellonczyk*, Krakow 1949.

²⁷ Jelena Ivanovna (*1476), litevská velká kněžna (1495-1512).

²⁸ Papée, F.: *Aleksandr Jagiellonczyk*, s. 11-13.

být vedle skotského krále, Polska, Pomořanska a Meklenburska, také moskevský veliký kníže. Impulsem k jejímu zrodu byla ztráta švédské koruny a volba Stena Stureho správcem země v roce 1470. Švédsko mělo být napadeno ze tří směrů, skotským králem ze západu, dánským králem s polskými, meklenburskými a pomořanskými spojenci z jihu a moskevský velikým knížetem z východu.²⁹ Tento plán předal Kristián synovi Janovi ve své politické závěti, kterou sepsal krátce před smrtí, a vybízel ho, aby se držel spolenectví s moskevským velikým knížetem.³⁰

První zmínka o přítomnosti dánského poselstva v Moskvě v ruském letopise k tomu uvádí: „*Toho roku 7001 [1493 – pozn. P. S.], v červenci, přijel posel z německé země k velikému knížeti od dánského krále jednat o lásce a bratrství; a veliký kníže posla přijal s úctou a propustil ho a spolu s ním poslal veliký kníže svoje posly Dmitrije Greka Raleva Palaeloga a Dmitrije Zajceva k dánskému králi jednat o lásce a bratrství.*“³¹ Názory se různí v tom, kdo byl iniciátorem jednání.³² Jednání probíhala nezvykle rychle a již 8. listopadu 1493 byla uzavřena rusko-dánská dohoda.³³ V následujícím roce se ruští poslové spolu s vyslanci dánského krále vrátili do Moskvy, kde dohodu stvrdil veliký kníže.

Jedním z dánských vyslanců byl Johann Hunninghausen, kapér,³⁴ který ve službách dánského krále přepadával hanzovní lodě na Baltu. Přítomnost námořního piráta v dánském poselstvu jako by symbolizovala jeden z hlavních zájmů obou stran: odstranit monopol Hanzy na Baltu. K. V. Bazilevič charakterizoval motivaci Jana I. k uzavření smlouvy s Ivanem III. slovy: „*Politika dánských králů ve vztahu k Hanze spočívala v tom, že vyhýbajíce se otevřenému konfliktu s ní, podíleli se současně na jejím oslabení za pomoci cizích mocností.*“³⁵ Tato charakteristika se nezdá být zcela přesná. Dánský král Jan využíval k zápasu s Hanzou všech dostupných prostředků od omezování hanzovních privilegií v dánském království, přes zvyšování daňového

---

²⁹ FORSTEN, G.: Borba iz-za gospodstva na Baltijskom more v XV – XVI stoletijach, Sankt-Petěrburg 1884, s. 117-118.

³⁰ BAZILEVIČ, K. V.: Vněšnja politika, s. 378.

³¹ Voskresenskaja letopis, s. 227.

³² K. V. Bazilevič je přesvědčen, že iniciativa vycházela z dánské strany, neboť podmínky smlouvy jednoznačně upřednostňovaly dánské zájmy. BAZILEVIČ, K. V.: Vněšnja politika, s. 380. Naproti tomu A. L. Choroškevič je přesvědčen, že iniciátory byli ruští vyslanci, kteří v roce 1492 pobývali v Lübecku. CHOROŠKEVIČ, A. L.: Russkoje gosudarstvo v sisteme meždunarodnych otnošenij, s. 140.

³³ SGGD, Tom. 4, dok. 110, s. 129-131.

³⁴ Kapér (z latinského *capio* = chytám) – soukromá loď, která z pověření své vlády zajímá nepřátelské lodě a také osoba, které bylo uděleno takové pověření. CHOROŠKEVIČ, A. L.: Russkoje gosudarstvo v sisteme meždunarodnych otnošenij, s. 141-142.

³⁵ BAZILEVIČ, K. V.: Vněšnja politika, s. 381.

zatížení až po otevřený boj na moři. K němu zpočátku využíval námořní lupiče, které najímal do „státních služeb“ a od konce devadesátých let 15. století se energicky pustil do budování vojenské námořní flotily.³⁶ Bylo proto v zájmu Ivana III., jehož baltská politika se také dotýkala obchodu a postavení ruských kupců na Baltu, uzavřít smlouvu s dánským králem.

Vedle obchodních otázek Jana I. nejvíce zajímala možnost případné vojenské pomoci moskevského panovníka proti švédskému správce Stenovi Sture. Sten Sture, jehož Jan I. považoval za uzurpátora, stál dánskému králi v cestě na švédský trůn. Ivan III. se zavázal poskytnout dánskému králi pomoc proti jeho nepřítelům a naopak král Jan proti nepřítelům moskevského panovníka, konkrétně proti litevskému velikému knížeti. Prakticky se tím však k ničemu nezavazoval, protože v době uzavírání dohody neměl sebemenší důvod zahájit válku proti Litvě.³⁷

Rusko-dánská dohoda obsahovala podmínku zachování územní celistvosti držav obou signatářů. Lze nicméně předpokládat, že v průběhu jednání přišla řeč také na sporná pohraniční území, neboť Rusové se již delší dobu snažili revidovat průběh hranice mezi ruskými zeměmi a švédskými državami ve Finsku, který upravovaly podmínky orechovského míru z roku 1323. Problém hranice stanovené orechovským mírem spočíval v tom, že Rusové v případě neshod lpěli na starém vymezení, přestože již dávno neodpovídalo skutečné situaci. V době správy Stena Stureho vystupňovala Moskva svoje požadavky na některá příhraniční území s cílem rozšířit přístup k Baltskému moři. Pro švédskou šlechtu ve Finsku byla otázka východní hranice citlivou záležitostí a Sten Sture byl na nátlak opozice, která ho obviňovala, že zanedbal její obranu, nucen svěřit správu pevnosti Vyborg do rukou mocného šlechtice Knuta Posseho.³⁸ Ačkoli ruské územní požadavky nebyly v rusko-dánské dohodě výslovně uvedeny, bylo v zájmu dánského krále, aby bylo její znění před švédskou šlechtou pečlivě utajeno, neboť její vyobrazení by znamenalo konec Janových švédských ambicí.³⁹ Ivan III. se v průběhu rusko-švédské války (1495-1497) prokázal jako

---

³⁶ LAURING, P.: A History of Denmark, Copenhagen 1995, s. 120-121.

³⁷ BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 380.

³⁸ Knut Posse (+1500), švédský diplomat a voják. JUTIKKALA, Eino-PIRINEN, Kauko: Dějiny Finska, Praha 2001, s. 58-60.

³⁹ Sten Sture se později dozvěděl, Jan I. údajně slíbil Ivanovi za vojenskou pomoc celou finskou Karélii a oblasti Ayräpää, Jämsä a Savolaks. FORSTEN, G.: Borba iz-za gospodstva na Baltijskom more, s. 159-160.

spolehlivý spojenec, a nepřímo tak přispěl ke Stureho pádu a dopomohl Janovi ke švédské koruně (1497).⁴⁰

Všechny výše zmiňované diplomatické kroky Ivana III., rusko-habsburská smlouva (1491), rusko-livonská smlouva (1493), rusko-dánská smlouva (1493), rusko-litevská smlouva (1494), a výstavba pevnosti Ivangorod (1492) na hranici s Livonskem byly učiněny ještě před volbou Woltera von Plettenberg livonským mistrem. Tato diplomatická a stavební aktivita moskevského panovníka v něm nepochybně vyvolávala dojem, že se Livonsko ocitlo v bezprostředním ohrožení ze strany Ruska. Ke skutečně vážnému diplomatickému konfliktu s Ivanem III., do jehož řešení se energicky zapojil také livonský mistr, došlo na podzim 1494. V listopadu byl na příkaz velkého knížete uzavřen hanzovní dvůr svatého Petra ve Velikém Novgorodu: „*Poslal veliký kníže do Novgorodu k naměstnikům djaka Vasilija Žuka a Danila Mamireva a nařídil zatknout v Novgorodě německé kupce z Kolyvanu a také jejich zboží vzít a přivést je do Moskvy za jejich špatné jednání. Učinil tak proto, že oni v Kolyvanu kupcům velkého knížete, Novgorodcům, mnoho křivd činili a svévolně je hanobili a jiné lidi velkého knížete zaživa v kotlích vařili bez vědomí velkého knížete a bez soudu. A také poslové velkého knížete, kteří jezdili od velkého knížete do Říma a do italské a německé země, byli jimi hanobeni. A také starým kupcům velkého knížete, Novgorodcům, mnoho křivd a špatného jednání učinili a oni [Rusové – pozn. P. S.] byli na moři okrádáni. A za to veliký kníže Ivan Vasiljevič nemilost svoji na ně položil a přikázal jejich kupce posadit do vězení a jejich zboží odvést do Moskvy a jejich staré dvory v Novgorodě a kostel jim odebrat.*“⁴¹

Z této obsáhlé letopisné zprávy jsou zřejmé jak průběh tak i příčiny zatčení hanzovních kupců. Celkem bylo zatčeno čtyřicet devět kupců z osmnácti měst, sedmáct jich bylo z Lübecku a sedm z Dorpatu. Pouze tři kupci byli z Revalu.⁴² Bezprostředním důvodem Ivanova nařízení byla zpráva, která se rozšířila na Rusi, že v Revalu odsoudili a popravili dva ruské kupce. Jeden byl za padělání peněz zaživa uvařen v kotli a druhý byl upálen za sodomii.⁴³

⁴⁰ MALOWIST, Marjan: Handel zagraniczny Sztokholmu i polityka zewnetrzna Szwecji w latach 1471 – 1503, Warszawa 1935, s. 135. N. S. Borisov považuje rusko-švédskou válku (1495-1497) za jeden z mála pochybných diplomatických a vojenských kroků Ivana III., neboť Moskva v podstatě neměla důvod žádat revizi rusko-švédské hranice. Podle jeho mínění byl Ivan III. ovlivněn sliby dánského krále. BORISOV, S. N.: Ivan III., s. 513.

⁴¹ Nikonovskaja letopis, s. 239.

⁴² Pro upřesnění je třeba dodat, že část zatčených tvořili synové kupců, kteří ve Velikém Novgorodě získávali obchodní praxi a učili se ruštinu. RYBINA, E. A.: Inozemnyje dvory v Novgorodě, s. 75-76.

⁴³ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 268-269.

Uzavření hanzovního dvora ve Velikém Novgorodu mělo v mnohem hlubší kořeny než byla pouhá poprava dvou ruských kupců. Svědčí o tom množství rozporuplných hodnocení Ivanova tohoto kroku v historické literatuře. Podle S. M. Solovjova byla impulsem rusko-dánská dohoda, v níž se skloubil zájem Ruska i Dánska na omezení hanzovního monopolu a zesílení tlaku na Švédsko, které bylo spojencem Hanzy.⁴⁴ K. V. Bazilevič tvrdil, že uzavření hanzovního dvora nebylo trestem za svobodný výkon soudních pravomocí v Revalu, ani odvetou za občasně spory mezi hanzovními a ruskými kupci, ale úderem proti hanzovnímu monopolu.⁴⁵ Stejněho mínění je i A. L. Choroškevičová, která zdůrazňuje, že Ivanovo rozhodnutí šlo plně v souladu s dobovým trendem, kdy hanzovní dvory byly zavírány i v jiných evropských zemích.⁴⁶ L. Arbuzov dával uzavření hanzovního dvora do souvislosti s výstavbou pevnosti Ivangorod. Moskevský kníže prý předpokládal, že nově budovaná pevnost plně nahradí novgorodský obchod, a proto již nebylo potřeba ho nadále realizovat prostřednictvím hanzovního dvora ve Velikém Novgorodu.⁴⁷ Podle H. Cosacka nejsou v pramenech důkazy, že Ivan III. nechal uzavřít hanzovní dvůr na základě rusko-dánské smlouvy. Jedná se údajně o fámou, kterou rozšiřovala Hanza. Podle jeho mínění mělo Ivanovo nařízení poškodit především revalské kupce, město Reval a jeho obchodní zájmy ve Velikém Novgorodu a zároveň mělo být odvetou za popravu dvou ruských kupců. Jednalo se tedy o právní spor a právo výkonu hrdelního soudnictví nad ruskými kupci v Revalu.⁴⁸ Rovněž W. Lenz spatřuje v Ivanově nařízení jednoznačnou odvetu za popravu dvou ruských kupců.⁴⁹ Na právní stránku problému se zaměřila také N. A. Kazakovová. Rusko-livonské smlouvy z let 1481 a 1493 sice garantovaly svobodný výkon soudnictví v livonských městech stejně jako v ruských, ale zároveň se v nich uvádělo, že o soudních sporech cizinců se mají obě strany informovat a společně je řešit. To se však v tomto případě nestalo. Moskevská vláda tak dala jednoznačně najevo protest proti postupu Revalu a nesouhlas s právními podmínkami rusko-livonských smluv.⁵⁰ Podle N. S. Borisova podnítila Ivana III. k rozhodnému kroku proti hanzovním kupcům rusko-dánská smlouva. Zároveň Ivanovo jednání hodnotí jako jeden z jeho pochybných politických činů a jeho

---

⁴⁴ SOLOVJOV, S. M.: Istorija Rossiji, s. 130-131.

⁴⁵ BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 383.

⁴⁶ CHOROŠKEVIČ, A. L.: Russkoje gosudarstvo v sisteme meždunarodnych otnošenij, s. 143.

⁴⁷ ARBUZOV, L.: Očerki istoriji Lifljandii, s. 115.

⁴⁸ COSACK, H.: Livland und Russland (III), s. 108-111.

⁴⁹ LENZ, W.: Die auswärtige Politik, s. 8.

⁵⁰ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 272-273.

vysvětlení hledá v povahových rysech panovníka: „*Obraz Ivana III. jako člověka nespěchajícího, opatrného a rozvážného, ale přitom neústupného a nevyhnutelně dosahujícího svých cílů, který se již dávno vytvořil v historické literatuře, trpí zjevným schematismem. Ivan nejednou zažil, že se mu ‚zakroužila hlava z úspěchů‘. Zanechával jeden podnik a spěšně se pouštěl do jiného, jenž ho omámil přízrakem nebývalého úspěchu. Navzdory své zkušenosti a prozíravosti byl také člověkem vášnivým a podléhajícím návalům zlosti i nadšení.*“⁵¹ N. Angermann se zaměřil především na dopad uzavření hanzovního dvora na rusko-livonský obchod. Podle jeho názoru nemělo rozhodnutí Ivana III. žádný vliv na rusko-livonské obchodní vztahy. Vzhledem k tomu, že do Livonska přijíždělo stále více ruských kupců, upadal význam hanzovního dvora ve Velikém Novgorodě a hanzovní kupci upřednostňovali obchod s Rusy přímo v livonských městech.⁵²

Jak se k uzavření hanzovního dvora, uvěznění kupců a zabavení jejich majetku postavil livonský mistr Wolter von Plettenberg? Plettenberg se všemi dostupnými prostředky snažil osvobodit uvězněné kupce a urovnat vzniklý konflikt, který mohl mít neblahé následky pro další vývoj rusko-livonských vztahů. V průběhu let 1494-1497 sedmkrát vyslal poselstva k velkoknížecím naměstnikům do Velikého Novgorodu a k velikému knížeti do Moskvy.⁵³ Jeho úsilí však paradoxně naráželo na překážky ze strany hanzovních měst, která byla Ivanovým krokem nejvíce poškozena. Zatímco Reval a Riga požadovali tvrdé obchodní sankce proti Rusům, Dorpat se k nim odmítal připojit a dál nerušeně obchodoval se Pskovem.⁵⁴

Zpráva o zatčení kupců ve Velikém Novgorodu přišla do Livonska v prosinci 1494 a již na počátku ledna 1495 vyzval livonský mistr řížského arcibiskupa a Reval, aby se společně s ním podíleli na jejich osvobození. Navrhoval jim vyslat společné poselstvo k litevskému velikému knížeti Alexandrovi se žádostí, aby se přimluvil u Ivana III. za propuštění zatčených kupců.⁵⁵ Nepochybně se spoléhal na jeho příbuzenský svazek s Ivanem III., ale ani ten nepřiměl moskevského panovníka vyslyšet Alexandrovu přímlovu.⁵⁶ V dubnu 1495 přijelo do Wendenu k livonskému mistrovi ruské poselstvo, složené ze dvou zástupců Velikého Novgorodu, pskovského

---

⁵¹ BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 512.

⁵² ANGERMANN, N.: Russkije i bělorusskije kupci v sredněvekovoj Livonii, in: Ot Drevněj Rusi k Rossiji novogo vremeni, s. 268.

⁵³ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 276.

⁵⁴ VEGESACK, S. von: Die Gesandtschaften Wolter von Plettenbergs, s. 319-320.

⁵⁵ LECUB 2, Bd. I, dok. 114, s. 91-92, dok. 115, s. 92.

⁵⁶ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 276.

posadníka a kupce. Oproti jeho očekávání nepřijeli ruští vyslanci jednat o zatčených kupcích, nýbrž jen vyjádřili odhodlání velkého knížete nadále zachovávat podmínky mírové smlouvy.⁵⁷

Uvěznění hanzovních kupců ve Velikém Novgorodu vyvolalo odvetnou reakci livonských měst. V Rize a Revalu byli zatčeni ruští kupci a jejich zboží bylo zabaveno. Livonský mistr se zasazoval také za jejich propuštění, a proto na začátek ledna 1496 svolal zástupce Rigy, Revalu a Dorpatu na hrad Wenden, kde společně sestavili list pro velkého knížete. V něm mu sdělovali, že jsou připraveni propustit všechny zajaté ruské kupce a zároveň umožnit převoz těl třinácti kupců, kteří zemřeli v Revalu v důsledku epidemie. Velikého knížete na oplátku žádali, aby propustil zatčené hanzovní kupce.⁵⁸ Teprve po tomto vstřícném kroku se podařilo tento konflikt částečně urovnat. V března 1496 odjeli propuštění ruští kupci do Velikého Novgorodu společně s vyslancem livonského mistra. Ten dále pokračoval do Moskvy, kde se mu podařilo dosáhnout propuštění téměř všech hanzovních kupců. V zajetí zůstali pouze čtyři kupci z Revalu,⁵⁹ jejichž osvobození podmiňoval veliký kníže vydáním revalských soudců, kteří se podíleli na odsouzení a popravě dvou ruských kupců.⁶⁰ Zmírnění postoje Ivana III. a propuštění části hanzovních kupců bylo nejspíš důsledkem nenadálých komplikací ve vztazích Moskvy a Kazaně a snahy moskevského panovníka zabránit dalšímu vyhrocení sporu, jež by vedlo k narušení rusko-livonského míru.⁶¹

Osud čtyřech revalských kupců nadále zůstával předmětem rusko-livonských jednání. Wolter von Plettenberg se zasazoval, aby se na vyřešení tohoto problému uskutečnilo setkání na řece Narvě, na kterém by obě strany jednaly nejen o jejich propuštění, ale zaměřily se také na všechny ostatní tíživé problémy rusko-livonských obchodních vztahů. Na jeho žádost se měli jednání zúčastnit také vyslanci z Lübecku.⁶² Rusko-livonská jednání na řece Narvě byla zahájena 7. února 1498 a byla poslední do vypuknutí rusko-livonské války v roce 1501. Livonské poselstvo, tvořené zástupci Lübecku, Rigy, Dorpatu a Revalu, požadovalo propuštění čtyřech revalských kupců, kteří byli podle jeho mínění uvěznění protiprávně a v rozporu s platnými

⁵⁷ LECUB 2, Bd. I, dok. 204, s. 160-161.

⁵⁸ LECUB 2, Bd. I, dok. 304, s. 224-226.

⁵⁹ Ke třem kupcům, kteří byli zatčeni při uzavření hanzovního dvora, se přidal revalský radní Gottshalk Rammelincrode, který byl v prosinci 1494 uvězněn ve Velikém Novgorodu při zpáteční cestě z Moskvy, kde byly projednávány stížnosti hanzovních kupců.

⁶⁰ LECUB 2, Bd. I, dok. 384, s. 276-277.

⁶¹ VEGESACK, S. von: Die Gesandtschaften Wolter von Plettenbergs, s. 327.

⁶² LECUB 2, Bd. I, dok. 603, s. 435.

smlouvami,⁶³ a navrácení jejich zabaveného majetku. Pokud jejich zboží již podleho zkáze, nebo ho již nešlo vydat z jiných důvodů, měla ruská strana vyplatit odškodnění poškozeným kupcům. Vydání revalských soudců, kteří se podíleli na odsouzení dvou ruských kupců, bylo kategoricky odmítnuto. Z ruské strany byl vznesen požadavek, aby všichni ruští kupci, kteří se v livonských městech dopustí trestného činu, byli předáni do Velikého Novgorodu, kde měli stanout před soudem. S tím byli livonští vyslanci ochotni souhlasit pouze v tom případě, že podobně bude nakládáno s hanzovními kupci v ruských zemích.⁶⁴ Vedle tohoto požadavku se zájem ruských vyslanců jednoznačně soustředil na problém ruských kostelů a „ruských konců“ v livonských městech. Po zástupcích hanzovních měst požadovali, aby byla důsledně dodržována jejich práva a nebyly jim činěny žádné škody. Ruští vyslanci však šli do nejmenších detailů. Požadovali navrácení majetku, který byl v ruských kostelech uloupen, povolení k vysvěcení ruského kostela v Revalu a domek, který stál v jeho sousedství, vybavit pecí tak, aby byl obyvatelný.⁶⁵

Po dvou týdnech skončila jednání bezvýsledně.⁶⁶ Hlavním důvodem byla neústupnost zástupců obou stran v otázce propuštění revalských kupců z ruského zajetí a navrácení jejich zboží a v otázce ruských kostelů a „ruských konců“ a jejich obyvatel v livonských městech. Zpočátku se k ochraně ruských kostelů a „ruského konce“ a jeho obyvatel zavazoval dorpatský biskup. Jeho závazek však platil pouze pro samotný Dorpat. Rusko-livonská smlouva z roku 1493 zavazovala livonského mistra k jejich ochraně na celém území Livonska, přičemž byla míněna především města. Nyní se ruská strana snažila, aby podobný závazek na sebe vzala Hanza jako celek.⁶⁷ Zatčení revalští kupci zůstávali nadále v ruském zajetí v Moskvě a jednání o jejich propuštění ustoupila do pozadí v důsledku zhoršujících se rusko-livonských vztahů, které vyústily ve válečný konflikt v letech 1501-1503. V zajetí jeden z kupců zemřel a zbylí tři byli propuštěni až po uzavření rusko-livonského příměří na přelomu července a srpna 1503.⁶⁸

Rusko-livonská válka v letech 1501-1503 byla jediným válečným konfliktem, v němž se Livonsko ocitlo v době, kdy úřad livonského mistra zastával Wolter von

---

⁶³ Zde byly nepochybně míněny rusko-hanzovní smlouva z roku 1487 a rusko-livonská smlouva z roku 1493.

⁶⁴ LECUB 2, Bd. I, dok. 623, s. 453-454.

⁶⁵ LECUB 2, Bd. I, dok. 647, s. 480-482.

⁶⁶ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 82-83.

⁶⁷ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 293.

⁶⁸ LENZ, W.: Die auswärtige Politik, s. 25.

Plettenberg. Podle N. A. Kazakovové právě on měl na jejím vypuknutí hlavní zásluhu, neboť od svého zvolení připravoval zemi na válku a ve svých listech s mimořádnou vytrvalostí zdůrazňoval nebezpečí ruského útoku na Livonsko.⁶⁹ Již v listopadu 1494, ještě před tím než v Livonsku vešla ve známost zpráva, že veliký kníže nechal uzavřít hanzovní dvůr ve Velikém Novgorodu, žádal velmistra o vojenskou pomoc. Odvolával se při tom na zprávu městské rady Narvy o chystaném ruském tažení proti Livonsku.⁷⁰ Na počátku roku 1495 vzrostly v Livonsku obavy z možného ruského útoku, neboť uzavření hanzovního dvora bylo považováno jeho předzvěstí. Livonský mistr obdržel zprávu narvského fojta, že Rusové se chystají zaútočit na Livonsko přes dorpatské biskupství a jejich hlavním cílem má být Reval. Nařídil proto revalským radním, aby vyslaly vojenský oddíl na obranu Dorpatu, a zároveň jim sděloval, že má v úmyslu svolat zemský sněm, na kterém by se měla projednat další opatření na obranu země.⁷¹

Obavy z možného ruského útoku vzrostly v souvislosti s rusko-švédskou válkou v letech 1495-1497. Ivan III. ji zahájil v nezvykle krátké době po uzavření hanzovního dvora ve Velikém Novgorodě a plnil tak jednu z podmínek rusko-dánské smlouvy.⁷² Na počátku srpna 1495 se velkoknížecí vojsko pod velením knížete Daniila Ščeni⁷³ vypravilo z Moskvy do Karélie k švédské pevnosti Vyborg.⁷⁴ Vyborg byl postaven Švédy v roce 1293 na jednom z ostrůvků u břehů Finského zálivu a měl bránit přístupové cesty do finského vnitrozemí.⁷⁵ Velkoknížecí vojsko zahájilo jeho obléhání 8. září, ale ani po třech měsících neustálých útoků se mu nepodařilo pevnost dobýt a s velkými ztrátami se vrátilo na počátku ledna 1496 do Velikého Novgorodu.⁷⁶ Zde se velitelé setkali s velikým knížetem, který do města přijel 17. listopadu 1495.⁷⁷ Obléhání Vyborgu mělo nepochybně pro Ivana III. veliký význam, neboť dobytí této mocné pevnosti bylo klíčem k úspěchu v celé rusko-švédské válce, a proto veliký kníže chtěl být osobně poblíž válečného dění.⁷⁸ Ani neúspěch před hradbami Vyborgu neodradil velikého knížete od dalšího pokračování ve válce. Již na jaře 1496 se na jeho příkaz vypravilo velkoknížecí vojsko pod velením bratří Ivana Fjodoroviče a Petra

---

⁶⁹ KAZAKOVA, N. A.: Rusko-livonskije otnošenija, s. 205-206.

⁷⁰ LECUB 2, Bd. I, dok. 88, s. 65-66.

⁷¹ LECUB 2, Bd. I, dok. 149, s. 117-118.

⁷² BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 389.

⁷³ Daniil Vasiljevič Ščeňa (+1515), velitel velkoknížecího vojska.

⁷⁴ Sofijskaja 1-ja letopis, s. 169.

⁷⁵ PETROVA, L. V.: Vyborgskij zamok, Sankt-Petěrburg 2005, s. 5-6.

⁷⁶ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 82.

⁷⁷ Sofijskaja 1-ja letopis, s. 170.

⁷⁸ BORISOV, N. S.: Ivan III, s. 515.

Fjodoroviče⁷⁹ k novému tažení. Jejich oddíly vypluly na lodích z ústí Severní Dviny ke Kolskému poloostrovu a odtud se po řekách dostaly do oblastí severního a středního Finska.⁸⁰ Po několikaměsíčním pustošení země, během kterého nenarazily na vážnější odpor, se v říjnu 1496 vrátily na Rus.⁸¹

Švédská odvěta přišla až v srpnu 1496, ale byla zato velmi rychlá a pro Ivana III. pokořující. V pátek 19. ledna 1496 se znenadání před Ivangorodem objevilo sedmdesát švédských lodí. Švédové se ihned po vylodění pustili do ostřelování ivangorodské pevnosti. Její velitel se zpočátku bránil, ale později ze strachu uprchl se svojí ženou z Ivangorodu a ponechal posádku jejímu osudu. Na pomoc obležené posádce nepřišly ani ruské oddíly, vedené knížaty Ivanem Brjuchem⁸² a Ivanem Gundorem,⁸³ které stály nedaleko. Švédové zlomili odpor obránců, řadu z nich pobili, některé odvedli do zajetí a poté, co pevnost pobořili, odpluli s bohatou kořistí.⁸⁴ Zřejmě si uvědomovali, že nemají dostatek sil na to, aby dobytou pevnost drželi delší dobu. Prostřednictvím narvského fojta se obrátili na livonského mistra s návrhem, že předají Ivangorod pod kontrolu řádu. Livonský mistr vyslal na jednání se Švédy svého zástupce, ale ten přijel až poté, co Švédové pevnost zapálili a opustili.⁸⁵ Dobytí Ivangorodu prokázalo všechny nedostatky tehdejšího velení, na které doplácela ruská vojska, lhostejnost vzdáleného „centra“, bezstarostnost a zbabělost místních vojenských velitelů a jejich neschopnost či neochota spolupracovat.⁸⁶ Vážné ztráty utrpěl také samostatný ruský obchod na Baltském moři.⁸⁷

Pro livonského mistra nemohlo být dobytí Ivangorodu překvapením, neboť od jara 1496 musel přinejmenším tušit, že Švédové podniknou akci v okolí Narvy. Již v dubnu 1496 mu narvský fojt oznamoval, že v Ivangorodu se soustřeďují pskovské a novgorodské oddíly k novému útoku na Vyborg. Současně žádal livonského mistra o

---

⁷⁹ Ivan Fedorovič Ušatyj (+1523), velitel velkoknížecího vojska; Petr Fedorovič Ušatyj (+ po roce 1500), velitel velkoknížecího vojska. Pocházeli z rodu jaroslavských knížat.

⁸⁰ Sofijskaja 1-ja letopis, s. 170.

⁸¹ Vologodsko-permskaja letopis, s. 290. Podle J. G. Aleksejeva byl Ivan III. strůjcem ruské námořní politiky. Výstavba pevnosti Ivangorod a průběh rusko-švédské války byly prvními kroky při jejím uskutečňování. ALEKSEJEV, J. G.: Morskaja politika Ivana III. (k postanovke voprosa), in: Ot Drevněj Rusi k Rossiji novogo vremeni, s. 144-145.

⁸² Ivan Semjonovič Brjucho (+1536), velitel velkoknížecího vojska. Pocházel z rodu rostovských knížat.

⁸³ Ivan Bolšoj Fjodorovič Gundor (+1502), velitel velkoknížecího vojska. Pocházel z rodu starodubských knížat.

⁸⁴ Sofijskaja 1-ja letopis, s. 171, Nikonovskaja letopis, s. 244, Pskovskaja 1-ja letopis, s. 82.

⁸⁵ LECUB 2, Bd. I, dok. 410, s. 294, dok. 413, s. 299. Podle N. A. Kazakovové byl livonský mistr ochoten převzít od Švédů dobytou pevnost. KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 211. Stejného mínění je i W. Lenz. LENZ, W.: Die auswärtige Politik, s. 17.

⁸⁶ BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 519.

⁸⁷ CHOROŠKEVIČ, A. L.: Russkoje gosudarstvo v sisteme meždunarodnyh otnošenij, s. 146.

odpověď na dotaz, jak se má zachovat v případě, že se Švédové vylodí na livonské straně řeky Narvy nebo budou chtít koupit v Narvě válečné zásoby.⁸⁸ Ačkoli Livonsko neposkytlo přímou vojenskou pomoc Švédům, lze se domnívat, že sympatie jeho obyvatel byly na straně Švédů, neboť zničení ivangorodské pevnosti bylo výhodné nejen pro řád, ale také pro hanzovní kupce.⁸⁹

Švédská akce proti Ivangorodu měla na Livonsko negativní dopad. Na konci září 1496 oznámil livonský mistr velmistrovovi a městské radě v Revalu, že moskevský veliký kníže je přesvědčen, že Švédové dobyli Ivangorod s pomocí obyvatel Narvy. Dále jim sdělil, že po odchodu Švédů probíhá rychlá obnova poničené pevnosti. Rusové přivedli z Moskvy do Ivangorodu asi dva nebo tři tisíce mužů, kteří staví a opravují stěny, věže a přístaviště, a každý den sem připlouvá velké množství lodí ze Pskova s mnoha dalšími lidmi a zbožím. Livonským mistr se proto domníval, že nelze podceňovat nebezpečí ruského odvetného útoku.⁹⁰ V rámci příprav na obranu země žádal velmistra, aby zastavil vydávání povolení na prodej koní mimo hranice Livonska.⁹¹ K revalské městské radě se obrátil s nařízením, aby vyslala vojáky a zásoby do Narvy na posílení její obranyschopnosti.⁹²

Wolter von Plettenberg bral hrozbu ruského útoku nanejvýš vážně. K tomu ho opravňovaly zprávy narvského fojta, jenž byl hlavním zdrojem informací o dění na rusko-livonské hranici. V dubnu 1496 mu fojt oznámil, že veliký kníže nařídil uzavřít rusko-livonskou hranici na řece Narvě a pohyb osob, zboží a lodí po řece je omezen.⁹³ V lednu 1497 ho znovu varoval, že Rusové chystají útok na Livonsko.⁹⁴ V červenci 1497 sdělil fojt z Vyborgu do Narvy, že ruské vojsko již míří do Livonska.⁹⁵ Narvský fojt tuto zprávu okamžitě předal livonskému mistrovovi a zdůraznil, že nyní Livonsku hrozí akutní nebezpečí.⁹⁶

Wolter von Plettenberg se na základě těchto zpráv snažil posílit obranyschopnost livonské hranice. Jeho žádosti a nařízení k poskytnutí vojska a zásob pro řádovou posádku v Narvě směřovaly především do Revalu.⁹⁷ Současně se snažil

---

⁸⁸ LECUB 2, Bd. I, dok. 344, s. 248-249.

⁸⁹ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 210-211.

⁹⁰ LECUB 2, Bd. I, dok. 410, s. 294-295, dok. 413, s. 298-300.

⁹¹ LECUB 2, Bd. I, dok. 413, s. 300.

⁹² LECUB 2, Bd. I, dok. 410, s. 295.

⁹³ LECUB 2, Bd. I, dok. 344, s. 249.

⁹⁴ LECUB 2, Bd. I, dok. 483, s. 356-357, dok. 485, s. 357-358.

⁹⁵ LECUB 2, Bd. I, dok. 549, s. 402.

⁹⁶ LECUB 2, Bd. I, dok. 550, s. 402-403.

⁹⁷ LECUB 2, Bd. I, dok. 410, s. 294-295, dok. 483, s. 356-357, dok. 550, s. 402-403, dok. 686, s. 514-515.

zjistit pravé úmysly Rusů a získat od nich ujištění, že budou zachovány stávající mírové vztahy. Když veliký kníže nařídil uzavření rusko-livonské hranice, vyslal livonský mistr do Izborska a do Pskova svoje zástupce, kteří měli od ruské strany získat potvrzení platnosti rusko-livonské mírové smlouvy z roku 1493. Toho se jim podařilo dosáhnout, ale na dotaz, proč veliký kníže nařídil uzavřít hranici, dostali pouze vyhýbavou odpověď. To vedlo livonského mistra k dohadům, že Rusové chystají útok buď na Švédsko nebo na Livonsko.⁹⁸

Wolter von Plettenberg hledal vojenskou, finanční a materiální pomoc také mimo hranice Livonska. V prvé řadě se obrátil na velmistra, jemuž líčil obranu země jako záležitost všech jejích obyvatel. Řád byl podle jeho slov připraven bránit zemi „*všemi silami Němců i Neněmců.*“⁹⁹ Přesto členové řádu, preláti, rytíři a města v Livonsku očekávali, že jim přijde na pomoc křesťanstvo se všemi silami.¹⁰⁰ V březnu 1496 žádal velmistra, aby povolil průchod vojenskému oddílu pomoranského vévody, který byl ochoten poskytnout Livonsku pomoc.¹⁰¹ Prostřednictvím velmistra, jenž se chystal vyslat do Říma své zástupce na Maxmiliánovu plánovanou císařskou korunovaci, se livonský mistr pokoušel přednést žádost o pomoc a ochranu Livonska před císařem a papežskou kurií.¹⁰²

Livonský mistr usiloval rovněž o pomoc Hanzy, jejíž zástupce vyzval, aby se zúčastnili jednání o propuštění zatčených hanzovních kupců. Ve svém dopise městské radě v Lübecku sděloval, že má v úmyslu podniknout proti Moskvě křížové tažení. Vzhledem k nedostatku peněz na takový podnik počítal s povolením papeže, aby peníze, vybírané v hanzovních městech za odpustky, byly použity na financování křížové výpravy. Žádal hanzovní města, aby mu k tomuto účelu poskytla vojsko o síle osmi až devíti tisíc mužů a dále co největší pomoc, která bude v jejich silách.¹⁰³

Cílem této energické Plettenbergovy politiky bylo vytvořit širokou protimoskevskou koalici, jejímiž členy by se stalo Livonsko, řád německých rytířů v Prusích, císař, německá knížata, Hanza a papež. Horlivým stoupencem této myšlenky byl také velmistr Johann von Tiefen.¹⁰⁴ Jeho účast však byla omezena povinnostmi vůči polské koruně, které vyplývaly ze znění druhého toruňského míru

⁹⁸ LECUB 2, Bd. I, dok. 346, s. 249-251.

⁹⁹ *Duitshen und Unduitshen.* LECUB 2, Bd. I, dok. 88, s. 65.

¹⁰⁰ LECUB 2, Bd. I, dok. 88, s. 65-66.

¹⁰¹ LECUB 2, Bd. I, dok. 328, s. 238-240.

¹⁰² LECUB 2, Bd. I, dok. 350, s. 252-255, dok. 354, s. 256-258.

¹⁰³ LECUB 2, Bd. I, dok. 384, s. 277-278.

¹⁰⁴ KAZAKOVA, N. A.: *Rusko-livonskije otnošenija*, s. 208-209.

(1466). V roce 1493 musel složit slib věrnosti novému polskému králi Janovi Olbrachtovi a v roce 1497 se osobně zúčastnil jeho protitureckého tažení, během kterého onemocněl a zemřel.¹⁰⁵ Na nového velmistra Fridricha von Wettin (1497-1510) se livonský mistr nemohl již tolik spoléhat, neboť ten byl plně zaměstnán diplomatickým zápasem s Janem Olbrachtem, v němž usiloval o zrušení platnosti druhého toruňského míru a odmítal složit polskému králi slib věrnosti.¹⁰⁶

Livonský mistr nemohl očekávat výraznější pomoc ani od římské kurie a císaře. Římská kurie zastávala vůči moskevskému panovníkovi dvojí postoj: na jednu stranu mu slibovala císařskou korunovaci pod vidinou, že přejde na latinskou víru, a na druhou stranu podporovala ty monarchie, které byly nepřátelsky naladěny vůči Moskvě.¹⁰⁷ Pozornost římské kurie však byla na konci 15. století obrácena především k tureckému nebezpečí, které ohrožovalo jihovýchod Evropy.¹⁰⁸ Maxmiliánova říšská politika se v polovině devadesátých let 15. století zcela soustředila na Itálii, kde vedl dlouhodobý a nákladný zápas s francouzskými králi Karlem VIII. (1483-1498) a Ludvíkem XII. (1498-1515). Za pomoci členů Svaté ligy¹⁰⁹ a Anglie hodlal zcela pokořit svoje francouzské rivaly, ale se svými plány nenalézal pochopení ani v Itálii ani v říši a dokonce ani u svého syna Filipa.¹¹⁰

Skepticky se k požadavkům livonského mistra o vojenskou a finanční pomoc stavěla Hanza. Livonská hanzovní města formulovala svoji ochotu podpořit válečné úsilí řádu pouze velmi obecně. Kupci si válečný konflikt s Rusy nepřáli a v době rusko-livonské války, která ztížila přímé spojení z Livonska do ruských zemí, dokonce pokračovali v obchodu s Rusy přes švédský Vyborg.¹¹¹

Z čeho pramenily obavy livonského mistra z možného ruského útoku? Byly tyto obavy oprávněné? V průběhu let 1494-1497 se v Livonsku objevila řada „zaručených“ informací o chystaném ruském útoku. Vývoj událostí však ukázal, že šlo vesměs o poplašné zprávy, které se do Livonska dostávaly prostřednictvím kupců, vracejících se z ruských zemí, nebo špiónů.¹¹² Přesto tyto zprávy měly reálný základ.

---

¹⁰⁵ Historia dyplomacji polskiej, s. 538, 541.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 544-545.

¹⁰⁷ CHOROŠKEVIČ, A. L.: Russkoje gosudarstvo v sistěme meždunarodnych otnošenij, s. 195.

¹⁰⁸ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 209.

¹⁰⁹ Svatá liga založena v roce 1495 proti francouzskému králi Karlovi VIII. Jejími členy byli Maxmilián, Španělsko, Milán, Benátky a papež.

¹¹⁰ Filip Sličný (1478-1506). GRÖSSING, S.-M.: Maximilian I. Kaiser, Künstler, Kämpfer, Wien 2002, s. 173-176.

¹¹¹ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 294.

¹¹² WIMMER, E.: Die Russlandpolitik Wolters von Plettenberg, s. 79. O vlivu špiónáže také viz KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 211.

Zejména v době rusko-švédské války vyvolávala nebývalá koncentrace ruských vojsk v blízkosti livonských hranic oprávněné obavy z možného ruského útoku. K jejich rozptýlení nepřispěli ani sami velkoknížecí zástupci, kteří nechtěli nebo nebyli schopni dát vyslancům livonského mistra odpověď na dotaz, proč veliký kníže nařídil uzavření rusko-livonské hranice. Svou roli nepochybně sehrál postoj livonského mistra k velikému knížeti. V květnu 1495 napsal zástupci velmistra, že jednání velikého knížete škodí Livonsku a jeho činy jsou falešné, ačkoli velkoknížecí vyslanci prohlašují, že Veliký Novgorod a Pskov chtějí nadále zachovávat mír.¹¹³ Je však těžké určit, nakolik tento výrok vyjadřoval mínění livonského mistra, řádu nebo obyvatel Livonska.

Rusko-švédská válka Livonsko neohrozila, ačkoli se boje v srpnu 1496 odehrávaly v bezprostřední blízkosti livonské hranice. Od podzimu 1496, kdy se vrátilo ruské vojsko z tažení ve Finsku, již nedošlo k žádným větším vojenským akcím. Ani moskevský veliký kníže ani Sten Sture neměli zájem na pokračování války. Ivanovu pozornost odvrátily události v Kazani a švédský správce se od července 1496 ocitl ve válce s dánským králem Janem I.¹¹⁴ Za této situace považoval Sten Sture za nutné co nejrychleji dojednat s Moskvou mír. 3. března 1497 byla uzavřena rusko-švédská mírová smlouva na dobu šesti let. Válka na dvou frontách podlomila Stureho pozici ve Švédsku. Švédská šlechtická opozice ho obvinila ze všech válečných neúspěchů, na konci roku 1497 ho sesadila a uznala švédským králem Jana I. Sture dostal do správy Finsko, ale Jan si nepřál, aby toto území spravoval jeden muž, a proto ho v roce 1499 donutil, aby se vzdal nejdůležitějších finských hradů.¹¹⁵

Sesazení Stena Stureho zásadně změnilo mocenskou situaci v severní Evropě. Ještě v roce 1494 vyvolala volba Woltera von Plettenberg ve Švédsku naděje, že nový livonský mistr bude ochoten uzavřít spojeneckou smlouvu proti Rusům. Livonský mistr však naděje Švédů zklamal a v době rusko-švédské války zachovával přísnou neutralitu. Stejně se choval, když v červenci 1496 zahájil dánský král Jan I. válku se Švédy. Dánský král se v létě 1497 pokusil v Revalu naverbovat vojsko.¹¹⁶ Livonský mistr verbování zakázal s odůvodněním, že by to oslabilo obranyschopnost Livonska.¹¹⁷ Nepochybně ho k tomu vedly obavy, že případná účast v dánsko-švédské

---

¹¹³ LECUB 2, Bd. I, dok. 200, s. 154.

¹¹⁴ BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 393.

¹¹⁵ JUTIKKALA, E.-PIRINEN, K.: Dějiny Finska, s. 60.

¹¹⁶ LECUB 2, Bd. I, dok. 548, s. 402.

¹¹⁷ LECUB 2, Bd. I, dok. 557, s. 407-408.

válce by posílila Janův vliv v zemi a povzbudila ho k tomu, aby vznesl nároky na Livonsko.¹¹⁸ Nicméně ani tato eventualita ho neodradila od pokusu uzavřít s dánským králem spojeneckou smlouvu, namířenou proti Ivanovi III.

V roce 1498 došlo v ruské politice Woltera von Plettenberg k jedné výrazné změně. Dosavadní vyzbrojování Livonska bylo odůvodňováno nutností obrany země proti ruskému útoku. Nyní však bylo obhajováno odplatou za ruskou rozpínavost v Pobaltí.¹¹⁹ Již v květnu 1496 žádal velmistra, aby se u římské kurie zasadil o podporu myšlenky křížového tažení proti ruským zemím.¹²⁰ V srpnu téhož roku se svěřil se svým plánem také měšťanům v Lübecku.¹²¹ Livonský mistr sám nejlépe věděl, že Livonsko nemůže vést samo případnou válku s moskevským velikým knížetem, ale pouze ve spolupráci se silným spojencem. Potenciálního spojence nyní viděl v Janovi I., jehož spojoval s Livonskem společný zájem poté, co se mu podařilo získat švédskou korunu. Jako švédský král musel být znepokojen situací na rusko-švédské hranici v Karélii. Livonský mistr měl v úmyslu zaútočit ve spolupráci s dánským králem na pskovskou zemi, zatímco Janovy oddíly by postupovaly na Veliký Novgorod.¹²²

Odpověď dánského krále však naplnila obavy livonského mistra, které mu dříve bránily pokusit se uzavřít s Dány spojení proti Ivanovi III. Dánský král byl ochoten uzavřít s Livonskem spojeneckou smlouvu za předpokladu, že livonský mistr splní dvě podmínky. Za prvé Jan požadoval, aby livonský mistr a celá země uznali dánského krále za ochránce celého Livonska, jak jimi bývali jeho předchůdci.¹²³ Za její poskytnutí požadoval placení pravidelného ročního tributu. Za druhé se snažil rozšířit platnost případné smlouvy na všechny nepřátele dánského krále a Livonska, proti kterým měly obě strany vystupovat společně všemi silami.¹²⁴

Pro livonského mistra byly takové podmínky zcela nepřijatelné. V obsáhlém dopise velmistrovi z konce ledna 1500¹²⁵ vysvětloval, proč odmítá uzavřít s dánským králem spojeneckou smlouvu. Podle livonského mistra by spojení s dánským

---

¹¹⁸ LENZ, W.: Die auswärtige Politik, s. 79-80.

¹¹⁹ WIMMER, E.: Die Russlandpolitik Wolters von Plettenberg, s. 83.

¹²⁰ LECUB 2, Bd. I, dok. 350, s. 253.

¹²¹ LECUB 2, Bd. I, dok. 384, s. 277-278.

¹²² WIMMER, E.: Die Russlandpolitik Wolters von Plettenberg, s. 85.

¹²³ Jan I. zde měl nepochybně na mysli dobu, kdy severní Estonsko patřilo dánským králům (1219-1227 a 1238 až 1346).

¹²⁴ Russisch-livländische Urkunden, dok. CCLXXVII, s. 239-240. Přijetí druhé podmínky by zřejmě znamenalo, že livonský mistr bude zatažen do Janova zápasu s Hanzou a do dánsko-švédských sporů.

¹²⁵ LECUB 2, Bd. I, dok. 923, s. 701-705.

králem proti Rusům a dalším nepřátelům, spojené s placením tributu, vedlo k pádu a zániku řádu v Livonsku. Případnou smlouvu odmítl mimo jiné i proto, že dánský král „by rád chtěl být fojtem v zemích našeho řádu [v Livonsku – pozn. P. S.] tak, jak si to vybojoval nejsvětější pan král polský v Prusích.“¹²⁶

Wolter von Plettenberg dále velmistra informoval, že na počátku ledna podnikli Rusové pustošivé nájezdy v oblasti Narvy. Jednání narvského fojta s ivangorodským naměstníkem nevedla k potrestání viníků a náhradě škod. Livonský mistr proto vyslal svého vyslance do Velikého Novgorodu k velkoknížecímu naměstníkovi, ale ten se doposud nevrátil a nemá od něho žádné zprávy.¹²⁷

Livonský mistr rovněž sděloval, že na velkoknížecím dvoře v Moskvě vypukly nástupnické spory. Jejich příčina tkvěla v tom, že veliký kníže chtěl mít nástupcem svého vnuka, ale to mu nechťejí dovolit jeho vlastní synové, které „*má od té Řekyně*.“ Svoje sdělení uzavíral slovy: „*A tento spor a nevole zdržují velikého knížete, jinak by už dávno napadl tuto zemi* [Livonsko – pozn. P. S.]“¹²⁸

Dopis livonského mistra dokazuje, že rozhodnutí Ivana III. učinit svým nástupcem vnuka Dmitrije Ivanoviče se nesetkal jen s nesouhlasem jeho nejstaršího syna Vasilije, ale že jím byli pobouřeni všichni jeho synové a také Ivanova druhá manželka Zoe Palaelogovna. Navzdory některým nepřesnostem je podstata sporu, vyložená v dopise, správná a dokazuje, že livonský mistr měl dobré informace o dění na moskevském velkoknížecím dvoře. Podle N. A. Kazakovové právě tomuto sdělení přikládali v Livonsku velikou váhu, neboť to znamenalo dočasné oslabení pozic moskevského panovníka v Pobaltí.¹²⁹ Zřejmě na základě zpráv o potížích Ivana III. ve vlastní rodině se Wolter von Plettenberg odhodlal vstoupit do spojeneckého svazku s litevským velikým knížetem a zahájit rusko-livonskou válku.¹³⁰

---

¹²⁶ LECUB 2, Bd. I, dok. 923, s. 702.

¹²⁷ LECUB 2, Bd. I, dok. 923, s. 703.

¹²⁸ LECUB 2, Bd. I, dok. 923, s. 707. Toto sdělení livonského mistra je nutné upřesnit. Po smrti Ivanova nejstaršího syna, tverského knížete Ivana Ivanoviče Molodého, v roce 1490 se objevili dva kandidáti na velkoknížecí stolec: Ivanův vnuk Dmitrij (*1483), syn Ivana Ivanoviče Molodého a Jeleny Vološanky, a Ivanův syn Vasilij (*1479), jehož matku Sofii (Zoe) Palaelogovnu označuje livonský mistr ve svém dopise jako Řekyni. Veliký kníže v roce 1497 rozhodl, že jeho nástupcem bude Dmitrij, ale proti tomu se postavil jeho syn Vasilij, podporovaný svou matkou, druhou ženou Ivana III., Sofií. V březnu 1499 Ivan III. svoje rozhodnutí korigoval a jmenoval nástupcem Vasilije. K rozuzlení nástupnické krize došlo teprve v roce 1502, kdy Dmitrij a jeho matka upadli v nemilost velikého knížete a byli uvězněni. Příčiny tohoto kroku zůstávají dodnes neobjasněny, jisté však je, že od této chvíle byl Vasilij jediným nástupcem Ivana III. BORISOV, N. S.: Ivan III, s. 615-616.

¹²⁹ KAZAKOVA, N. A.: Livonskije i ganzejskije istočniki o vnutripolitičeskoj istorii Rossii v konce XV-načala XVI v, in: Vspomogatěl'nyje istoričeskije discipliny, Leningrad 1976, s. 148.

¹³⁰ ZIMIN, A. A.: Rossija na rubeže XV-XVI stoletij (Očerki socialno-političeskoj istorii), Moskva 1982, s. 182.

Rusko-litevské vztahy nebyly ani po uzavření mírové smlouvy 5. února 1494 oproštěny od konfliktů. Mírová smlouva sice ukončila první rusko-litevskou válku, ale na hranicích nadále pokračovaly drobné ozbrojené incidenty. Litevská strana na ně odpovídala zvýšeným nátlakem na ruské kupce, kteří přijížděli do litevských měst, a nepropouštěla přes své území vyslance, kteří směřovali do Moskvy.¹³¹ Litevský veliký kníže Alexandr si rovněž několikrát stěžoval Ivanovi III., že mu neposkytuje dostatečnou pomoc proti krymským Tatarům a moldavskému knížeti Štěpánovi. Moskevský veliký kníže však neměl v úmyslu poskytovat Alexandrovi jakoukoli pomoc, ale nemohl to prohlásit otevřeně, a proto ji podmiňoval požadavky, které byly pro Alexandra nepřijatelné. Litevský veliký kníže měl uznat Ivanův titul „gosudar vseja Rusi“ a zachovávat právo Jeleny Ivanovny vyznávat pravoslavnou víru.¹³²

Pravoslavná víra Alexandrovy ženy se pro litevského velikého knížete stala tvrdým diplomatickým oříškem. V roce 1499 byla mezi Polskem a Litvou uzavřena tzv. vilenská unie, v níž se obě strany zavázaly volit si svého panovníka z dynastie Jagellonců pouze s vědomím partnera a vzájemně si pomáhat proti vnějším nepřítelům.¹³³ Touto smlouvou získala polská strana na Litvě větší vliv a zesílil tlak katolického duchovenstva na pravoslavné obyvatelstvo. Současně s tím byl vyvíjen nátlak na Alexandrovu ženu Jelenu, aby přestoupila na katolickou víru, s čímž však její otec Ivan III. kategoricky nesouhlasil.¹³⁴ Alexandr spatřoval řešení problému v nastolení církevní unie, uzavřené na florentském koncilu (1439). Tato myšlenka našla podporu nejen na vilenském velkoknížecím dvoře, ale i mezi částí litevských magnátů. Proti nebyla ani Jelena Ivanovna, ale její otec ji pohrozil rodičovskou klatbou, přistoupí-li na tento projekt.¹³⁵

Na pozadí těchto událostí i nadále pokračovaly odchody ruských knížat z Litvy na službu k moskevskému velikému knížeti. Knížata, která přešla na stranu Ivana III., si stěžovala, že jim Alexandr neposkytoval dostatečnou ochranu jejich majetku a víry. Moskevský veliký kníže se jejich přijetím do svých služeb mohl stavět do role ochránce moskevských poddaných, jejich majetku a víry a činit si nároky na jejich državy, které byly na území litevského velikého knížectví. Posledními významnými věrchovskými knížaty, kteří přešli do služeb moskevského panovníka,

---

¹³¹ BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 482.

¹³² PAPÉE, F.: Aleksander Jagiellonczyk, s. 31-32.

¹³³ GRODECKI, R.-ZACHOROWSKI, S.-DABROWSKI, J.: Dzieje Polski sredniowiecznej, s. 466-467.

¹³⁴ BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 482.

¹³⁵ PAPÉE, F.: Aleksander Jagiellonczyk, s. 33.

byli Vasilij Ivanovič Šemjačič¹³⁶ a Semjon Ivanovič Starodubský.¹³⁷ Na litevském území vlastnili důležitá města jako Novgorod-Severskij, Starodub, Gomel, Černigov. Ivan III. okamžitě vyslal do jejich držav velkoknížecí oddíly, které měly chránit majetek nových poddaných velikého knížete.¹³⁸

Za těchto okolností se nová rusko-litevská válka stala nevyhnutelnou a obě strany se na ni diplomaticky připravovaly. Ivan III. mohl počítat s pomocí krymského chána Mengli-Gireje.¹³⁹ Alexandr zamýšlel vytvořit velkou koalici, jejímiž členy by byli Livonsko, Velká Horda, moldavský kníže Štěpán a dokonce se pokoušel získat na svou stranu krymského chána. Mengli-Girej však zachovával věrnost Ivanovi III. a moldavský kníže se vyhýbal jakýmkoli závazkům jak k Ivanovi tak i k Alexandrovi.¹⁴⁰ Na Alexandrově straně nakonec vystoupila Velká Horda a livonský řád, jenž byl z obou litevských spojenců nejvážnějším protivníkem moskevského velikého knížete.¹⁴¹

Bojové akce na rusko-livonské hranici začaly na konci dubna roku 1500. Z Moskvy se vypravily tři vojenské skupiny. První, pod velením knížete Jakova Zachariče, postupovala na jihozápad k Putivlu, druhá, v čele s knížetem Jurijem Zacharičem, mířila přes Možajsk na Dorogobuž a Smolensk, a třetí, vedená knížaty Fjodorem Borisovičem Volockým¹⁴² a Ivanem Borisovičem Ruzským,¹⁴³ postupovala na severozápad k Velikým Lukám a Toropci. Současně se v Tveru formovala čtvrtá skupina pod velením knížete Daniila Vasiljeviče Ščeni. Ruské oddíly v poměrně krátké době dobyly Dorogobuž, čímž se jim otevřela cesta na Smolensk, a obsadily Brjansk, jenž se vzdal bez boje. Poté veliký kníže nařídil, aby se všechny tři skupiny spojily u Dorogobuže a čekaly na vojsko vedené knížetem Daniilem Vasiljevičem, které vytáhlo z Tveru.¹⁴⁴

---

¹³⁶ Vasilij Ivanovič Šemjačič (+1529), vnuk knížete Dmitrije Šemjaky, jenž byl na příkaz velikého knížete Vasilje II. Temného otráven v roce 1453.

¹³⁷ Semjon Ivanovič Starodubský (+1502), syn knížete Ivana Andrejeviče Možajského, hlavního spojence Dmitrije Šemjaky v jeho zápase s Vasilijem II.

¹³⁸ BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 484-485.

¹³⁹ Podle J. G. Aleksejeva byl krymský chán vždycky nespolehlivým spojencem. Jeho zásluha však spočívala v tom, že alespoň jeho akce vázaly část litevských sil, které by jinak byly nasazeny proti velkoknížecímu vojsku.

ALEKSEJEV, J. G.: Gosudar vseja Rusi, s. 198.

¹⁴⁰ BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 464.

¹⁴¹ BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 433.

¹⁴² Fjodor Borisovič, volocký kníže (1494-1513).

¹⁴³ Ivan Borisovič (+1503), ruzský kníže.

¹⁴⁴ BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 486-487.

V květnu 1500 přijel litevský veliký kníže Alexandr do Minsku, aby byl blíže válečnému dění. Rychlý postup ruských vojsk ho přiměl k tomu, aby vypravil předsunutý oddíl o síle okolo tří tisíc mužů pod velením hejtmana Konstantina Ostrožského.¹⁴⁵ Hejtman Ostrožský měl v úmyslu napadnout ruské oddíly jednotlivě a nepředpokládal, že k nim míří posily. Na tábořící ruské vojsko narazil mezi říčkami Vedroša a Trosna asi sedmdesát kilometrů na jih od Smolenska. 15. června 1500 přešly litevské oddíly říčku Trosnu a zaútočily na ruské vojsko. Po počátečním překvapení se brzy projevila převaha ruského vojska, k němuž stihly dojít posily z Tveru ještě před zahájením litevského útoku. Rusům se podařilo odříznout Litevcům ústupovou cestu, řada litevských vojáků padla nebo byla zajata. Mezi zajatci se ocitl také velitel litevského vojska Konstantin Ostrožský.¹⁴⁶

Prohraná bitva ještě neznamenal prohranou válku. Jakmile se Alexandr dozvěděl o porážce na Vedroše, opustil Minsk a hlavním opěrným bodem své obrany učinil Polock, jehož přednost spočívala v geografické poloze. Polock ležel na hlavní cestě z Litvy do Pskova a byl poměrně blízko hranic s Livonskem, s nímž měl veliký kníže v úmyslu uzavřít spojeneckou smlouvu proti Ivanovi III.¹⁴⁷

Litevský veliký kníže se obrátil na livonského mistra s návrhem na společné tažení proti Ivanovi III. již v létě 1498.¹⁴⁸ Wolter von Plettenberg však na počáteční výzvy nereagoval. Jednak v této době vedl jednání s dánským králem, jednak Alexandrovým návrhům příliš nedůvěřoval. Jeho nedůvěra vyplývala ze zkušeností s politikou Jagellonců vůči řádu.¹⁴⁹ Po neúspěšných jednáních s dánským králem a pod vlivem litevské porážky na Vedroše byl livonský mistr nucen přehodnotit svoje stanovisko. Případná porážka Litvy ve válce s Ivanem III. by znamenala velké ohrožení Livonska.¹⁵⁰ Spojenectví s Litvou mu současně skýtalo naději, že s pomocí silného spojence bude moci uzavřít s Moskvou výhodný mír, na jehož základě by se Livonsku vrátila sporná pohraniční území.¹⁵¹

---

¹⁴⁵ Konstantin Ostrožský (+1530), velitel litevského vojska v letech 1497-1500, 1507-1530.

¹⁴⁶ Podle J. G. Aleksejeva v podstatě tato jediná větší bitva rozhodla celou rusko-litevskou válku.

ALEKSEJEV, J. G.: Gosudar vseja Rusi, s. 214.

¹⁴⁷ PAPÉE, F.: Aleksander Jagiellonczyk, s. 36.

¹⁴⁸ PAPÉE, F.: Aleksander Jagiellonczyk, s. 38.

¹⁴⁹ Po celou dobu své vlády se polský král Jan Olbracht snažil diplomatickými prostředky donutit velmistra, aby mu složil slib věrnosti. Velmistr naopak usiloval o zmírnění některých podmínek druhého toruňského míru. GRODECKI, R.-ZACHOROWSKI, S.-DABROWSKI, J.: Dzieja Polski sredniowiecznej, s. 469-470, Historia dyplomacji polskiej, s. 554-556.

¹⁵⁰ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 217.

¹⁵¹ LENZ, W.: Die auswärtige Politik, s. 26.

21. června 1501 byla ve Wendenu uzavřena litevsko-livonská spojenecká smlouva s dobou platnosti na deset let.¹⁵² Její vznik byl motivován tím, že „*veliký kníže moskevský chce ve spojení s Tatary a jinými barbary napadnout državy litevského knížete a jiných křesťanských panovníků, aby zničil svatou víru římskou.*“¹⁵³ Alexandr proto chce uzavřít s livonským mistrem smlouvu a zavazuje se, že neuzavře s moskevským velikým knížetem mír bez souhlasu livonského mistra. Livonský mistr se naopak zavazoval neuzavírat mír s Ivanem III. bez souhlasu litevského velikého knížete. V úvahu připadala výjimka pouze v případě, že by Livonsko bylo napadeno přes Prusy nebo odjinud. V takovém případě mohl livonský mistr uzavřít s Rusy příměří. Obě strany se rovněž zavazovaly, že společně dobytá ruská území si rozdělí a budou vzájemně respektovat jejich držbu.¹⁵⁴ Ve smlouvě však není výslovně řečeno, která území měli spojenci na mysli.

Právo livonského mistra uzavřít příměří s Rusy v případě, že by Livonsko bylo napadeno z Prus, byla v podstatě garance litevského velikého knížete, že Polsko nevyužije válku řádu s Ivanem III. a nepokusí se napadnout řádové země v Prusích a v Livonsku.¹⁵⁵ Přitom právě polská diplomacie měla nemalý podíl na uzavření litevsko-livonské smlouvy. Od roku 1499, kdy byly uzavřena tzv. vilenská unie, se polská diplomacie stále více angažovala v rusko-litevských vztazích. Prostřednictvím vyslance uherského krále vyzývala v lednu 1501 Ivana III. k zachování mírových vztahů s Litvou. V případě, že by moskevský panovník nedodržel mír, hrozila, že Polsko poskytne Alexandrovi vojenskou pomoc.¹⁵⁶ Zájem Jana Olbrachta na uzavření litevsko-livonské smlouvy spočíval v tom, že livonský řád bude zaměstnán válkou s Moskvou a velmistr se nebude moci spoléhat na jeho podporu.¹⁵⁷

Ratifikací smlouvy Livonsko automaticky vstoupilo do již probíhající rusko-litevské války. Skutečnou příčinou nebyla preventivní akce proti případnému ruskému útoku na Livonsko, nýbrž úsilí řádu zabránit zrodu silného ruského státu a vrátit poměr

---

¹⁵² LECUB 2, Bd. II, dok. 127, s. 81-83. Text smlouvy je rovněž součástí přílohy disertační práce W. Lenze. LENZ, W.: Die auswärtige Politik, příloha s. 89-94.

¹⁵³ LECUB 2, Bd. II, dok. 127, s. 81-82.

¹⁵⁴ LECUB 2, Bd. II, dok. 127, s. 82-83.

¹⁵⁵ KAZAKOVA, N. A.: Rusko-livonskije otnošenija, s. 219.

¹⁵⁶ Historia dyplomacji polskiej, s. 553-554.

¹⁵⁷ PAPÉE, F.: Aleksander Jagiellonczyk, s. 38. Podle N. S. Borisova prokázal Wolter von Plettenberg vstupem do války Alexandrovi neocenitelnou službu, neboť litevský kníže se mohl nerušeně ucházet o polskou korunu po smrti svého bratra Jana Olbrachta. BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 523.

sil mezi Livonskem a ruskými zeměmi do doby před začleněním Velikého Novgorodu do moskevského státu.¹⁵⁸

Ještě v době litevsko-livonských jednání došlo v Dorpatu k incidentu s ruskými kupci, který se stal bezprostřední záminkou k zahájení války. Na jaře 1501 bylo v Dorpatu zatčeno více než dvě stě kupců z Velikého Novgorodu a ze Pskova a jejich zboží bylo zabaveno. Zatčení kupci byli drženi v několika livonských městech.¹⁵⁹ Do Dorpatu byli vypraveni tři vyslanci ze Pskova a jeden z Velikého Novgorodu, aby zde jednali o osudu uvězněných kupců. V Dorpatu byli ruští vyslanci zajati a pouze jeden se mohl vrátit do Pskova se vzkazem, že kupci nebudou propuštěni dříve, dokud Dorpat nedostane odškodné za věci ukradené u svatého Petra a Pavla.¹⁶⁰ Tento postoj přiměl Pskovany, aby se obrátili o pomoc k velikému knížeti a žádali ho, aby bránil svoji votčinu před Němci.¹⁶¹ Dosavadní konflikty, které vznikaly okolo zatčených kupců, se obě strany snažily řešit diplomatickými prostředky. Tentokrát na livonské straně chyběla vůle k jednáním a ke slovu měly přijít zbraně.¹⁶²

Na příkaz velikého knížete přijel 1. srpna 1501 do Pskova v čele vojska novgorodský naměstnik kníže Vasilij Vasiljevič Šujský.¹⁶³ O týden později ho posílily oddíly, kterým velel kníže Daniil Aleksandrovič Peňko.¹⁶⁴ Velkoknížecí vojsko se v Pskově a jeho okolí zdržovalo na náklady obyvatel města, aniž by se chystalo na tažení do Livonska. Velitelé vojska se vymlouvali, že nemají příkaz velikého knížete. Pskované museli vyslat k Ivanovi III. čtyřikrát své vyslance, kteří velikému knížeti sdělovali, že „*Němci pálí, loupí, hlavy sekají a živé odvádějí do své země.*“¹⁶⁵

Teprve 22. srpna se na příkaz velikého knížete vypravilo velkoknížecí vojsko k livonským hranicím a již 27. srpna se střetlo s hlavními silami řádového vojska, kterým osobně velel Wolter von Plettenberg, na říčce Serica, deset kilometrů od Izborska. Jak uvádí Pskovský letopis, první vstoupily do boje pskovské oddíly: „*A hned se začali Pskované s Němci bítí, a padlo dvacet lidí ze Pskova a nesčíslně Němců a Čudi. Když se kníže pskovský, posadnici pskovští a vojvodové velikých knížat se*

---

¹⁵⁸ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 220-221.

¹⁵⁹ Sofijskaja 1-ja letopis, s. 174, Nikonovskaja letopis, s. 253, Pskovskaja 1-ja letopis, s. 84-85.

¹⁶⁰ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 85. Zatčení novgorodských a pskovských kupců bylo odvetou za vyloupení kostelů svatého Petra a svatého Pavla v Dorpatu Rusy. KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 295.

¹⁶¹ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 85.

¹⁶² BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 523.

¹⁶³ Vasilij Vasiljevič Šujský (+1538), velkoknížecí naměstnik ve Velikém Novgorodu (1500-1506).

¹⁶⁴ Daniil Aleksandrovič Peňko (+ po roce 1502), velitel velkoknížecího vojska, pocházel z rodu jaroslavských knížat.

¹⁶⁵ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 85.

poprvé srazili s Němci, vypustili němečtí střelci na pskovskou sílu a na moskevskou sílu vítr a prach z děl a píštal. A bylo to pro Pskovany Boží dopuštění a při první srážce byl zabit Ivan Těňšin, pskovský posadnik. A když Pskované utíkali, ti pohané se vrhli na moskevskou sílu děly a píštalami a bylo mračno veliké, hrozné a strašné od rachotu děl a píštal. A po tom Moskvané začali utíkat a utíkající, odhazovali svoje věci.“¹⁶⁶ Nikonovský letopis průběh bitvy upřesňuje v tom smyslu, že útok řádového vojska musel být pro Rusy nenadálý, neboť „vojvodové velikého knížete se nestihli vyzbrojit [připravit k boji – pozn. P. S.]“.¹⁶⁷

Dodnes není přesně jasné, jaký „vítr a prach“ řádové vojsko vypouštělo na velkoknížecí oddíly. V boji bylo nepochybně nasazeno polní dělostřelectvo, jemuž ruské oddíly nemohly odolat, a které v podstatě rozhodlo o výsledku bitvy.¹⁶⁸

Wolter von Plettenberg se po vítězné bitvě nepustil do pronásledování ustupujícího ruského vojska, ale příštího dne přistoupil k Izborsku a řádové dělostřelectvo zahájilo ostřelování pevnosti. Po dvou dnech se livonský mistr rozhodl postupovat podél řeky Velikaja k Pskovu. Během pochodu, který byl doprovázen pleněním okolních oblastí, se řádoví vojáci snažili nalézt brod, ale všechny jejich pokusy o přechod řeky byly Pskovany odraženy. 7. září došlo řádové vojsko k pevnosti Ostrov, ležící na řece Velikaja, jižně od Pskova. Po osmi dnech obléhání se jim podařilo pevnost dobýt. Většina jejích obránců a obyvatel padla za nečinného přihlížení pskovských velitelů, kteří se svými oddíly stáli nedaleko na protějším břehu: „A pskovští vojvodové a Pskované obyvatelům Ostrova nijak nepomohli a stáli tři versty od pevnosti a pouze se dívali, jak Němci pevnost bijí a pouští ohnivé střely.“¹⁶⁹

Po dobytí Ostrova livonský mistr nepokračoval v dalším tažení, ale zamířil zpět k Izborsku a vrátil se na livonské území. V době, kdy řádové vojsko bylo již na zpáteční cestě, byl litevský oddíl, který ho měl posílit, u pevnosti Opočka.¹⁷⁰ Když se jeho velitel dozvěděl, že livonský mistr je již na zpáteční cestě, zahájil obléhání Opočky, ale pevnost Litevcům odolala.¹⁷¹

Vojenské úspěchy livonského mistra znepokojily moskevského velikého knížete. V říjnu 1501 bylo do Pskova vypraveno nové vojsko pod velením knížat

---

¹⁶⁶ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 85-86, Pskovskaja 3-ja letopis, s. 252. Výraz Čud' v ruských pramenech v první označoval estonské kmeny. Rovněž se vztahoval na všechny původní obyvatele Livonska.

¹⁶⁷ Nikonovskaja letopis, s. 254.

¹⁶⁸ SOLOVJOV, S. M.: Istorija Rossiji, s. 128.

¹⁶⁹ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 86.

¹⁷⁰ Opočka ležela sedmdesát kilometrů na jih od Ostrova.

¹⁷¹ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 86.

Daniila Vasiljeviče Ščeni a Alexandra Vasiljeviče Obolenského.¹⁷² 24. října jejich oddíly vytáhly ze Pskova a vpadly na livonské území. U hradu Helmet,¹⁷³ ležícího na jihozápad od Dorpatu, byl ruský tábor přepaden řádovým vojskem, ale Rusům se podařilo útočníky v těžkém boji odrazit. V boji padl kníže Alexandr Vasiljevič. Poté zaměřilo velkoknížecí vojsko na sever do oblasti Revalu a přes Wesenberg a Narvu se vrátilo na ruské území.¹⁷⁴

Tažení velkoknížecího vojska do nitra Livonska bylo poslední válečnou akcí roku 1501. Podle N. S. Borisova byl kníže Daniil Vasiljevič k rychlému návratu na Rus přinucen nařízením Ivana III., jenž byl znepokojen vývojem ve Švédsku.¹⁷⁵ V březnu 1501 se ve Stockholmu objevili moskevští vyslanci a na veřejném zasedání korunní rady vznesly Ivanovy nároky na přislíbená území ve Finsku.¹⁷⁶ Mezi švédskou šlechtou doposud panovaly pouze dohady, zda se Jan I. zavázal v roce 1493 k územním ústupkům ve prospěch Ivana III. Když se jejich dohady potvrdily, stala se Janova pozice ve Švédsku neudržitelnou a král musel v srpnu 1501 zemi opustit. Přední švédští magnáti vypověděli Janovi poslušnost a složili slib věrnosti Stenovi Sturemu. Tomu se podařilo sebrat vojsko a v říjnu 1501 zahájit obléhání Stockholmu, který doposud zachovával věrnost Janovi.¹⁷⁷ 12. listopadu 1501 byl Sten Sture opět jmenován správcem země.¹⁷⁸ Náhlý převrat ve Švédsku vyvolal obavy Ivana III., že bude obnovena rusko-švédská válka a Švédové opět napadnou Ivangorod, a proto nařídil velkoknížecímu vojsku, aby ukončilo tažení v Livonsku.¹⁷⁹

Ruské tažení v Livonsku způsobilo zemi a řádu značné škody, jež přinutily livonského mistra vyhnout se na několik měsíců všem bojovým akcím.¹⁸⁰ Teprve v březnu 1502 řád zahájil nové válečné akce. 9. března rytíři zaútočili na malý oddíl ruského vojska u Ivangorodu, který zde zůstal na obranu hranice po odchodu velkoknížecího vojska knížete Ščeni¹⁸¹ Podařilo se jim Rusy porazit, ale Ivangorod

---

¹⁷² Alexandr Vasiljevič Obolenský (+1501), velitel velkoknížecího vojska.

¹⁷³ Helmet, dnes Helme (Estonská republika)

¹⁷⁴ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 86-87.

¹⁷⁵ BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 529.

¹⁷⁶ Ivan III. si jako ruský panovník činil nároky na všechny novgorodské državy v Karélii, které naváhal prosazovat jak vůči Švédům tak také vůči dánskému králi. FENNELL, J.L.I.: Ivan the Great of Moscow, s. 170.

¹⁷⁷ Obranu Stockholmu až do května 1502 řídila Janova manželka královna Kristina.

¹⁷⁸ MALOWIST, M.: Handel zagraniczny Sztokholmu i polityka zewnetrzna Szweeci, s. 149-151.

¹⁷⁹ BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 529.

¹⁸⁰ BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 481.

¹⁸¹ Kníže Daniil Vasiljevič Ščeňa byl poslán velkým knížetem na Litvu a podílel se na prvním ruském pokusu dobýt Smolensk. BORISOV, N. S.: Russkije polkovodci XIII-XVI vekov, Moskva 1993, s. 140.

nedobyli.¹⁸² Hlavní řádové vojsko zaútočilo na pevnost Krasnyj Gorodok, ale blížící se pskovské oddíly obléhání přerušily a přiměly livonského mistra k návratu do Livonska.¹⁸³

Na podzim 1502 se podnikl Wolter von Plettenberg poslední velkou válečnou akci. 2. září jeho vojsko přitáhlo k Izborsku a po jednodenním ostřelování pevnosti zaměřilo ke Pskovu. 6. září se rytíři utábořili v Záveliči a zahájili ostřelování pskovského Kremlu, který stál na protějším břehu. Druhý den se jim podařilo najít brod, odrazit všechny útoky pskovských oddílů a stanout pod pskovskými hradbami. Po dva dny se řádoví vojáci snažili vzít hradby ztečí, ale všechny jejich pokusy vyšly na zmar. Třetí den zavelel livonský mistr k ústupu, neboť od Velikého Novgorodu se blížily velkoknížecí oddíly vedené knížaty Daniilem Vasiljevičem Ščeňou a Vasilijem Vasiljevičem Šujským. Velkoknížecí vojsko se pustilo do pronásledování ustupujících Livonců a na březích Smolinského jezera se jim je podařilo dostihnout.¹⁸⁴ Zde na ně livonský mistr připravil léčku. Na ústupové cestě zanechal trén, hlídáný nepočetnými oddíly, a sám se s rytíři a hlavními silami ukryl. V ruském vojsku se roznesla zpráva, že Němci utíkají. Jako první se na opuštěné zásoby vrhli Pskované a hned za nimi je následovali vojáci moskevského velkoknížecího vojska. Když byli plně zabráněni do plnění trénu, zahájili řádoví rytíři útok a přinutily Rusy k ústupu. Ústup se záhy změnil v bezhlavý útěk a velkoknížecím velitelům se nepodařilo zastavit prchající muže a obnovit bojovou sestavu.¹⁸⁵

Bitva na Smolinském jezeře byla poslední velkou válečnou akcí rusko-livonské války. V jejím průběhu se Wolter von Plettenbreg projevil jako schopný vojevůdce, který dokonale uměl využít momentu překvapení a znal všechny slabiny protivníka.¹⁸⁶ Bez litevské pomoci však livonský řád nebyl schopen dosáhnout významnějšího vojenského úspěchu a byl plně odkázán na jednání svého litevského spojence.¹⁸⁷

Po smrti Jana Olbrachta v červnu 1501 zesílily na Litvě a v Polsku pod vlivem vývoje rusko-litevské války hlasy, požadující obnovení polsko-litevské personální unie a Alexandr měl reálnou šanci stanout v jejím čele.¹⁸⁸ Alexandrova účast na volbě nového polského krále nebyla však jedinou příčinou, proč řád za celou dobu války

---

¹⁸² Nikonovskaja letopis, s. 255.

¹⁸³ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 87.

¹⁸⁴ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 87.

¹⁸⁵ Pskovskaja 1-ja letopis, s. 87-88, Nikonovskaja letopis, s. 256.

¹⁸⁶ BORISOV, N. S.: Ivan III., s. 532.

¹⁸⁷ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 234.

¹⁸⁸ BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 479.

nedostal od Litevců vojenskou pomoc. Po porážce na řece Vedroše se jim sice podařilo nahradit ztráty, ale již v listopadu 1501 je stihla další vojenská pohroma, když jejich oddíly utrpěly porážku u Mstislavli. Vojevůdcům Ivana III. se tak otevřela cesta na Smolensk a současně zabránili případnému spojení litevských sil s livonským řádem.¹⁸⁹

V létě 1502 podniklo moskevské velkoknížecí vojsko první pokus o dobytí Smolenska. Dobýt dobře hájené město se sice nepodařilo, ale Litevci nedokázali zabránit obsazení Orši a průnikům moskevského vojska do oblasti Vitebska a Polocka. Byla to poslední a nejrozsáhlejší akce moskevského vojska v roce 1502, po které již litevská strana nehodlala pokračovat ve válce a hledala cestu ke smíru.¹⁹⁰ V červnu 1502 se novopečený polský král Alexandr vrátil na Litvu a nepochybně pod dojmem nepříznivých zpráv z bojiště se snažil přimět livonského mistra, aby společně uzavřeli s Ivanem III. mír. Na konci srpna přijel do Livonska Alexandrův vyslanec a sděloval, že Alexandr si přeje uzavřít mír s moskevským velkým knížetem a krymským chánem Mengli-Girejem, ale nemíní tak učinit bez vyjádření livonského mistra. Alexandr svoje přání odůvodňoval výzvami papeže Alexandra VI. (1492-1503) ke křížovému tažení proti Turkům.¹⁹¹ Po návratu livonského mistra z tažení proti Pskovu Alexandr svou žádost opakoval.¹⁹²

Wolter von Plettenberg v říjnu informoval velmistra o své odpovědi Alexandrovu vyslanci. Prohlásil, že je ochoten uzavřít s Ivanem III. příměří za podmínek, které by byly výhodnější než ty stávající.¹⁹³ Přesto si nebyl zcela jist Alexandrovou ochotou uzavřít mír, a proto ho prostřednictvím jeho vyslance vyzval, aby pokračoval ve válce. Sám prý je připraven vést dále válku s moskevským panovníkem.¹⁹⁴ Alexandrovým návrhem se livonský mistr dostal do složité situace, neboť se fakticky ocitl ve válce s Ivanem III. bez spojenců. Pokus dobýt Pskov ztroskotal a naděje na hmatatelný úspěch byla v nedohlednu. V Livonsku si začínali

---

¹⁸⁹ BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 482-483.

¹⁹⁰ BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 495, PAPÉE, F.: Aleksander Jagiellonczyk, s. 68-69.

Ivanovo smolenské tažení by údajně mohlo vyvíjet pro Litvu ještě hůře, kdyby v září 1502 nedosáhl livonský mistr vítězství nad Rusy v bitvě u Smolinského jezera. GRODECKI, R.-ZACHOROWSKI, S.-DABROWSKI, J.: Dzieje Polski sredniowiecznej, s. 473.

¹⁹¹ LECUB 2, Bd. II, dok. 341, s. 239-240.

¹⁹² LECUB 2, Bd. II, dok. 375, s. 268-270.

¹⁹³ Nepochybně měl na mysli smlouvu z roku 1493.

¹⁹⁴ LECUB 2, Bd. II, dok. 396, s. 286-287.

uvědomovat, že se jim s Rusy nepodaří uzavřít výhodné příměří, a to i navzdory vítězství u Smolinského jezera.¹⁹⁵

V prosinci 1502 Alexandr vyzval livonského mistra, aby jeho vyslanci přijeli do 5. února 1503 do Smolenska, odkud měli společně s Alexandrovým poselstvem odjet do Moskvy na mírová jednání.¹⁹⁶ Livonský mistr však tento termín nemohl dodržet, neboť na 7. ledna 1503 svolal zemský sněm, jehož účastníci měli projednávat instrukce pro livonské vyslance.¹⁹⁷ Navzdory přípravám k mírovým jednáním byl Wolter von Plettenberg rozhodnut pokračovat ve válce a žádal velmistra o vyslání rytířů do Livonska. Odkazoval se na zprávu, že Pskované hodlají požádat velkého knížete o vojenskou pomoc, a proto Livonsko nadále zůstalo připraveno k boji. Podle jeho mínění měla válka trvat ještě půl roku nebo rok.¹⁹⁸

Zemský sněm zplnomocnil livonské vyslance uzavřít mír na dobu dvaceti let. Podle mínění jeho účastníků mělo Livonsko pokračovat ve válce, pokud by ruská strana chtěla uzavřít příměří na dobu kratší tří let. Livonští vyslanci měli s Ivanem III. jednat a uzavřít smlouvu společně s vyslanci polského krále Alexandra. V průběhu jednání měli požadovat navrácení sporných pohraničních území, propuštění revalských kupců a navrácení zabaveného zboží. Rovněž měli dosáhnout znovuotevření hanzovního dvora ve Velikém Novgorodě. V instrukcích se pravilo, že bude-li znovu otevřen hanzovní dvůr, nebude Reval bránit Rusům v obnovení obchodu v Livonsku.¹⁹⁹

Z instrukcí je zřejmé, že livonská strana usilovala o uzavření smlouvy za daleko důstojnějších podmínek než doposud. Její zástupci měli jednat společně s Alexandrovými vyslanci, a to přímo s moskevským panovníkem. Vyloučení dorpatských zástupců neznamenovalo jejich diskriminaci, nýbrž snahu o jednotné vystupování Livonska na diplomatickém poli. Současně byl činěn pokus o normalizaci rusko-livonských obchodních vztahů, které byly narušeny uzavřením hanzovního dvora a válečnými událostmi.

5. března 1503 přijeli livonští vyslanci s Alexandrovým poselstvem do Moskvy. Od počátku se setkávali s velmi chladným přijetím a v podstatě byli vyloučeni z mírových jednání. Ivan III. měl k tomuto postupu svoje důvody. Z jeho

---

¹⁹⁵ LENZ, W.: Die auswärtige Politik, s. 46-47.

¹⁹⁶ LECUB 2, Bd. II, dok. 415, s. 312-313.

¹⁹⁷ LECUB 2, Bd. II, dok. 418, s. 314-315.

¹⁹⁸ LECUB 2, Bd. II, dok. 422, s. 316-318.

¹⁹⁹ LECUB 2, Bd. II, dok. 436, s. 327-329. Z jednání v Moskvě byli vyloučeni zástupci Dorpatu a dorpatského biskupa.

pohledu bylo mnohem důležitější vyřešit vztahy s Litvou, zatímco rusko-livonské vztahy měly pro něho v této chvíli pouze druhořadý význam. Navíc uzavření smlouvy by beztak přinutilo livonskou stranu uzavřít příměří, neboť osamocené Livonsko si nemohlo dovolit dál vést válku s Moskvou.²⁰⁰

28. března 1503 byl vyhotoven závěrečný text rusko-litevského příměří na dobu šesti let.²⁰¹ Následující den si Ivan III. přizval na první jednání livonské vyslance a 1. dubna jim byl předán předběžný text rusko-livonského příměří. Moskevský panovník s nimi odmítl uzavřít dohodu v Moskvě a rovněž odmítl jejich protesty, které se týkaly pasáže o „čelobitiji.“²⁰² 4. dubna byly livonským vyslancům předány návrhy smluv o příměří, které mělo být definitivně dojednáno a uzavřeno ve Velikém Novgorodě a v Pskově a 7. dubna se vyslanci vydali na zpáteční cestu.²⁰³

Livonští vyslanci byli nuceni vést další jednání s velkoknížecím naměstníkem ve Velikém Novgorodu, která trvala až do července 1503. Na závěr byly uzavřeny tři rusko-livonské smlouvy o příměří: mezi Velikým Novgorodem a livonským řádem, mezi Pskovem a livonským řádem a mezi Pskovem a dorpatským biskupem. Dnes jsou známy texty prvních dvou smluv.²⁰⁴

Příměří mezi Velikým Novgorodem a Livonským řádem bylo uzavřeno na dobu šesti let.²⁰⁵ V úvodní formulaci se uvádí, že smlouva byla uzavřena „ z Boží vůle a z nařízení velikého panovníka, cara ruského Ivana Vasiljeviče, z Boží milosti cara a panovníka vši Rusi a velikého knížete vladimírského, moskevského, novgorodského, pskovského, tverského, jugurského, permského, bulharského a jiných a jeho syna velikého knížete Vasilije Ivanoviče, cara vši Rusi.“²⁰⁶ Poprvé se v rusko-livonské smlouvě objevuje výčet všech Ivanových držav, v nichž bezprostředně vládl, nebo v nichž měl silný vliv.²⁰⁷ Podobně jako v rusko-livonských smlouvách z let 1474,

---

²⁰⁰ KAZAKOVA, N. A.: Rusko-livonskije otnošenija, s. 236-237.

²⁰¹ Alexandr musel odstoupit Ivanovi rozsáhlá území podél celé rusko-litevské hranice. V bezprostřední blízkosti ruské hranice se ocitl Smolensk a moskevský panovník získal výhodný nástupní prostor na Kyjev, Vitebsk a Polock. BAZILEVIČ, K. V.: Vněšňaja politika, s. 518-522.

²⁰² Livonští vyslanci se necítili jako strana, která přijela „žádat“ či „prosit“ o příměří.

²⁰³ Akty, odnosjaščiesja k istorii Zapadnoj Rossii. Statějnyj spisok, dok. 192, s. 290-296.

²⁰⁴ KAZAKOVA, N. A.: Rusko-livonskije otnošenija, s. 239. Kazakovová však neuvádí důvody tohoto prodlení. Nepochybně byly způsobeny snahou livonských vyslanců prosadit svoje požadavky, které byly obsaženy v instrukcích. Rovněž je třeba vzít do úvahy, že ruská strana trvala na uzavření smlouvy s dorpatským biskupem, k čemuž livonští vyslanci v Moskvě neměli oprávnění.

²⁰⁵ LECUB 2, Bd. II, dok. 509, s. 398-401.

²⁰⁶ LECUB 2, Bd. II, dok. 509, s. 398-399.

²⁰⁷ Do posledně jmenované skupiny patří země pskovská a bulharská. Pskov si i nadále zachovával formální samostatnost a k ruskému státu byl připojen až za vlády Ivanova syna Vasilije III. v roce 1510. Přesto zde měl Ivan III. silný vliv prostřednictvím svých namestníků a sami Pskované se nejednou obraceli k moskevskému panovníkovi se žádostmi o vyslání knížete-namestníka nebo o vojenskou

1481 a rusko-hanzovní smlouvě z roku 1487 se v textu opět figuruje Ivanův syn a následník.²⁰⁸

V textu se dále píše, že vyslanci livonského mistra přijeli do Velikého Novgorodu, votčiny velikého knížete, a žádali („*bili čelem*“) velkoknížecího namětsníka, knížete Daniila Vasiljeviče Ščeňu, aby s nimi uzavřel příměří. Vyslanci livonského mistra uzavřeli příměří jménem „*knížete magistra livonského a arcibiskupa rižského a jejich pánů, rytířů, bojarů jejich země, purkmistrů a radních a za všechna jejich města a celou državu magistra a arcibiskupa.*“²⁰⁹

V textu smlouvy se uvádělo, že rusko-livonská hranice zůstává beze změn, to znamená, že je vymezena korytem řeky Narvy od Čudského jezera po Baltské moře, a zakazovalo se její úmyslné narušování. V době platnosti příměří se obě strany, reprezentované livonským mistrem, rižským arcibiskupem a velkoknížecími naměstníky, měly vzájemně informovat o všech sporných záležitostech a společně hledat jejich nápravu. Rovněž se zavazovaly, že nebudou ochraňovat lupiče a vrahy. Ruským vyslancům byla garantována bezpečnost na cestách v Livonsku a totéž platilo pro vyslance livonského mistra a rižského arcibiskupa v ruských zemích. Novinkou bylo to, že vyslanci obou stran byli v cizině zbaveni povinnosti platit za průvodcovské služby. Smlouva stanovila zásadu, že Novgorodci nemají být trestáni za přestupky a zločiny Pskovanů, které se stanou na území Livonska, a totéž platilo i pro Pskovany v případě, že se trestného činu dopustí Novgorodci. Všichni ruští kupci, kteří byli vězněni v livonských městech, měli být propuštěni a jejich zboží vráceno. Platilo to i pro zboží těch kupců, kteří ve vězení zemřeli, nebo se jim podařilo uprchnout. Všechny další sporné otázky, týkající se obchodu, se měly projednávat na řece Narvě na obvyklém místě. Po dobu platnosti příměří měl být zachováván klid zbraní a po uplynutí této lhůty bylo stanoveno období čtyř týdnů, během nichž se obě strany měly pokusit o dosažení nové dohody. Teprve po jejím uplynutí smlouva připouštěla případné zahájení vojenských akcí, pokud by nebyla nalezena shoda.²¹⁰

---

pomoc. Titul velikého knížete bulharského zřejmě vyjadřoval Ivanův vliv v Kazani a v zemi povolžských Bulharů. Tato oblast se definitivně dostala pod svrchovanost Moskvy po dobytí Kazaně Ivanem IV. hrozným v roce 1552.

²⁰⁸ Dokazuje to, že nástupnická krize mezi členy velkoknížecí rodiny, která propukla po smrti Ivana Ivanoviče Molodého v roce 1490, byla definitivně zažehnána.

²⁰⁹ LECUB 2, Bd. II, dok. 509, s. 399.

²¹⁰ LECUB 2, Bd. II, dok. 509, s. 399-401.

Šestileté příměří mezi Pskovem a livonským řádem opakovalo většinu podmínek předchozí smlouvy, ale přesto jsou v některých bodech zásadní rozdíly.²¹¹ Úvodní formule opakuje znění příměří mezi Velikým Novgorodem a livonským řádem, ale zásadní rozdíl tkví v tom, že vyslanci livonského mistra přijeli do Velikého Novgorodu k novgorodskému velkoknížecímu naměstnikovi a pskovským zástupcům, aby s nimi uzavřeli („*dokončali*“) příměří. V textu se na rozdíl od předchozí smlouvy neříká, že livonští vyslanci o příměří žádali („*bili čelom*“).²¹² Čím je možné tento rozdíl vysvětlit?

Odpověď na tuto otázku je zřejmě nutné hledat v rozdílném postavení Velikého Novgorodu a Pskova vůči Livonsku. Veliký Novgorod byl od roku 1478 součástí ruského státu Ivana III., který jako jeho svrchovaný vládce nikdy nepovažoval livonskou stranu za sobě rovného diplomatického partnera. Navíc se mohl právem pokládat za vítěze rusko-livonské války. Právě toto nadřazené postavení mohlo být důvodem, proč livonská strana musela v textu novgorodsko-livonského příměří přistoupit na výraz „*biti čelom*.“ Naproti tomu Pskov si nadále zachovával svoji samostatnost, byl jen formální, a příměří uzavíral jako rovnocenný partner livonského řádu. Tato okolnost se v textu promítla v tom, že livonští vyslanci pouze uzavřeli se Pskovem příměří.

Další podstatný rozdíl spočíval v ujednání o společné hranici a jejím narušování. V příměří bylo stanoveno, že průběh hranice zůstává beze změny podle starého obyčeje, a obě strany se zavazovaly, že ji nebudou úmyslně narušovat. V textu se však výslovně psalo o tom, že přistane-li pskovský rybář na livonské straně Velikého jezera v důsledku nepříznivého počasí, není to důvod k jeho potrestání. Stejná zásada se vztahovala i na rybáře z Livonska, pokud by se ocitli na pskovském břehu.²¹³ Ujednání o vedení společné hranice bylo kamenem úrazu všech smluv Pskova s livonskými představiteli. Hranice mezi pskovskou zemí a Livonskem nebyla přesně vymezena ani přírodními podmínkami, ani v textu smlouvy. Proto pohraniční šarvátky na sporných územích byly běžnou součástí rusko-livonských příhraničních kontaktů.

Všechny ostatní podmínky příměří mezi Pskovem a livonským řádem byly totožné se zněním příměří mezi Velikým Novgorodem a livonským řádem.

---

²¹¹ GVNP, dok. 347, s. 331-337.

²¹² GVNP, dok. 347, s. 332. N. A. Kazakovová ve svém rozboru rusko-livonských smluv z roku 1503 tuto skutečnost nijak nekomentuje. KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 239-242.

²¹³ GVNP, dok. 347, s. 333.

Po srovnání textů obou smluv s instrukcemi livonských vyslanců lze zkonstatovat, že livonská strana musela v průběhu závěrečných jednání značně slevit ze svých požadavků.²¹⁴ V případě příměří s Velikým Novgorodem se jí nepodařilo z textu odstranit pro ni tolik ponižující výraz „*biti čelom*.“ Rusko-livonská hranice zůstávala nadále beze změny, což z pohledu livonských představitelů znamenalo, že Rusové, zejména Pskované, neoprávněně osídlují území, na která si činili nároky. Nepodařilo se dosáhnout znovuotevření hanzovního dvora ve Velikém Novgorodě a ačkoli byli propuštěni revalští kupci, kteří byli vězněni od roku 1494, navrácení jejich zboží ruská strana odmítla. Uzavření smlouvy mezi Pskovem a dorpatským biskupem bylo v příkrém rozporu s instrukcemi livonských vyslanců.²¹⁵

Na rozdíl od předcházejících rusko-livonských smluv, uzavřených od roku 1471, nezahrnovaly podmínky příměří z roku 1503 všechny oblasti vzájemných vztahů. V oblasti politické se v příměří nic neuvádělo o livonsko-litevském spojení proti Moskvě. Součástí příměří nebyla ruskou stranou ani tolik prosazovaná povinnost livonského mistra ochraňovat ruské kostely, „ruské konce“ a jejich obyvatele v livonských městech. Text příměří rovněž neřešil rusko-livonské obchodní vztahy. Problematiky obchodu se v podstatě dotýkala jen povinnost propustit všechny ruské kupce, vězněné v livonských městech, a navrácení zabaveného zboží. Naproti tomu zbylé body příměří byly prakticky beze změn převzaty z předchozích rusko-livonských smluv.

Z čeho vyplývala obsahová strohost rusko-livonského příměří? Příměří mělo v první řadě ukončit samotný válečný konflikt a nastolit předpoklady pro normalizaci vzájemných vztahů. Smlouva obsahovala jen ty nejnnutnější body, které k tomu měly přispět, a odstranit nejkřiklavější důsledky války – propuštění zajatých kupců. Ivan III. rovněž potřeboval získat čas, během kterého měly být dořešeny všechny sporné otázky. Jejich výsledné řešení mělo být zahrnuto do konečné mírové smlouvy.²¹⁶

---

²¹⁴ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 241.

²¹⁵ N. A. Kazakovová se pokusila na základě předchozích smluv mezi Pskovem a dorpatským biskupem rekonstruovat text příměří. Předpokládá, že většina bodů smlouvy odpovídá textu příměří, které uzavřeli Veliký Novgorod a Pskov. Zásadním rozdílem zřejmě bylo, že dorpatský biskup se musel zavázat k vyplácení tzv. jurjevské daně. KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 240-241.

²¹⁶ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 242. N. A. Kazakovová v tomto postupu vidí analogii s rusko-litevským příměřím, které rovněž bylo uzavřeno na šest let. Během této doby měly být dořešeny sporné otázky rusko-litevských vztahů a uzavřena konečná mírová smlouva. Moskevská diplomacie nehodlala vyvíjet na litevského spojence Livonsko nátlak, jenž by mohl vést ke zhoršení vztahů s Litvou.

Dozvuky rusko-livonské války se na diplomatickém poli promítaly i v posledních letech vlády moskevského velikého knížete Ivana III. V jejím průběhu se ocitlo v ruském zajetí několik desítek významných obyvatel Livonska, na jejichž propuštění měl livonský mistr eminentní zájem. Do svého úsilí o jejich osvobození zapojil také císaře Maxmiliána a jeho syna Filipa Sličného. V červnu 1505 se oba obrátili na Ivana III. s prosbou o propuštění livonských zajatců. Maxmilián žádal moskevského panovníka, aby osvobodil „několik šlechtných mužů, kteří slouží nebo jsou pod ochranou našeho milého duchovního činitele, velkého magistra livonského, který je pod ochranou našeho svatého císařství.“²¹⁷ Císařův syn Filip svoji prosbu o jejich propuštění upřesňoval: „Je mezi nimi třicet, nanejvýš čtyřicet vybraných mužů a dále mnoho významných, které dosud nechtěla Vaše Výsost vydat za zlato ani stříbro, aniž bylo řečeno, za co je vyměnit.“²¹⁸

Z odpovědí Ivana III. a jeho syna Vasilije je zřejmé, že ani císařská autorita nezměnila jejich pevný postoj vůči Livonsku. Ivan III. Maxmiliánovi psal, že livonský mistr, řížský arcibiskup, biskupové a celé Livonsko nevyčkali až do vypršení platnosti mírové smlouvy a společně s litevským knížetem napadli jeho votčiny Veliký Novgorod a Pskov. Propuštění zajatců bude proto možné jen tehdy, pokud se Livonsko vzdá spojenectví s litevským knížetem a jeho vyslanci přijedou do Velikého Novgorodu nebo Pskova, kde se před velkoknížecími naměstniky ospravedlní za všechna příkoří, způsobená ruským zemím.²¹⁹ Ve stejném duchu adresoval Ivan III. svoji odpověď Maxmiliánovu synovi Filipovi.²²⁰ Filipovi odpověděl také Ivanův syn Vasilij, jenž zopakoval podmínky, za nichž budou livonští zajatci propuštěni, odvolává se na otcovy dopisy císaři a jeho synovi.²²¹

Ivanův postoj v otázce livonských zajatců byl nekompromisní. O jejich propuštění mohlo být řeči pouze za podmínky, že Livonsko přeruší spojenecký svazek s Litvou a bude dojednána nová rusko-livonská mírová smlouva. Stalo se tak až 25. března 1509, kdy bylo ve Velikém Novgorodě uzavřeno s livonským mistrem příměří na dobu čtrnácti let, v němž se livonský mistr musel zřici spojenectví s polským

---

²¹⁷ Pamjatniki, s. 127.

²¹⁸ Pamjatniki, s. 127-128.

²¹⁹ Pamjatniki, s. 134-135.

²²⁰ Pamjatniki, s. 135-137.

²²¹ Pamjatniki, s. 137-139.

králem a litevským velkým knížetem.²²² Tuto smlouvu však již uzavíral Ivanův syn a následník, moskevský velický kníže Vasilij III.

Problém livonských zajatců byl posledním počinem Ivana III. na poli rusko-livonských diplomatických vztahů. Těžce nemocný moskevský velický kníže zemřel v Moskvě 27. října 1505 ve věku šedesáti pěti let. Jeho politika sjednocování ruských zemí ho od roku 1471, kdy zahájil proces začleňování Velikého Novgorodu, nevyhnutelně přivedla do kontaktu s diplomatickými a obchodními vztahy na Baltském moři. V průběhu více než třiceti let však Ivanova diplomacie pouze rázně připomněla ruské zájmy v této oblasti, ale nedokázala je ještě plně prosadit proti severským monarchiím, které zde měly vybudovány pevné pozice. Jeho baltská politika otevřela nový zahraničně politický problém přístupu k moři, jehož řešení přenechal svým nástupcům.²²³ Ivanovy diplomatické a vojenské úspěchy na západoruských hranicích zvedly natolik jeho sebevědomí, že nehodlal snižovat svoji důstojnost přímým jednáním s představiteli Livonska. Tento postoj přijali i jeho nástupci Vasilij III. a Ivan IV. Hrozný a řídili se jím až do úplného zániku samostatného livonského státu v roce 1561.²²⁴

Wolter von Plettenberg nemínil porušovat rusko-livonské příměří navzdory svým předchozím prohlášením, že je nadále připraven bojovat s moskevským panovníkem. Na konci roku 1505 mu polský král Alexandr I. sdělil, že moskevský velický kníže zemřel, a proto nastala vhodná chvíle spojit síly, učinit nápravu a vzít si zpět ztracená území. Připomínal mu rovněž, že Livonsko je zatíženo daněmi, na které nemá moskevský panovník sebemenší nárok.²²⁵ Livonský mistr ve své odpovědi sice uznal nutnost koordinovaného postupu vůči Rusku, ale rozhodně se odmítl podílet na společné vojenské akci. Svoje rozhodnutí zdůvodnil tím, že k tomu dosud nenastala

---

²²² Russisch-livländische Urkunden, dok. CCCVI., s. 257-263.

²²³ BORISOV, N. S.: Ivan III, s. 534. Názor, že Ivan III. a jeho nástupci bojovali za přístup k moři, je v poslední době podrobován značné kritice. Poukazuje se na to, že po začlenění Velikého Novgorodu k moskevskému státu získala Moskva přístup k Baltu po Něvě a Narvě, neboť součástí novgorodských držav byla část pobřeží Finského zálivu. Je pravdou, že v těchto oblastech nebyly natolik vhodné podmínky pro vybudování přístavu jako v jiných částech severovýchodního Pobaltí, ale nadále zůstává otázkou, proč se Rusové nepokusili vybudovat vlastní přístav a plně se spoléhali na služby hanzovních kupců. Na daném stavu nemohla nic změnit ani výstavba ivangorodské pevnosti. TIBERG, E.: Moskau, Livland und die Hanse 1487-1547, in: Hansische Geschichtsblätter, 93, 1975, s. 15.

²²⁴ SKRYNNIKOV, R. G.: Istorija rossijskaja, s. 212.

²²⁵ Akty, odnosjaščiesja k istorii Zapadnoj Rossii, dok. 220, s. 367-368. Alexandr zde narážel na povinnost dorpatského biskupa platit velickému knížeti tzv. jurjevskou daň.

vhodná chvíle a stále platí rusko-livonské příměří, jehož dodržení je věcí křesťanské cti.²²⁶

Wolter von Plettenberg tak nastínil další směřování svojí zahraniční politiky. Ačkoli se v průběhu války prokázal jako schopný vojevůdce, byly jeho vojenské úspěchy spíše taktického rázu a nemohly nic změnit na poměru sil mezi Livonskem a ruskými státem.²²⁷ Po neblahých zkušenostech s litevským spojencem, který mu ani jednou neposkytl vojenskou pomoc, se jeho jediným cílem na všech diplomatických jednáních stalo zachování neutrality Livonska v rusko-litevském soupeření. K této změně vztahu k ruským zemím ho přivedlo poznání, že se nemůže spolehnout na pomoc Hanzy, Polska, Litvy ani císaře Maxmiliána I. Od roku 1474, kdy Ivan III. užil ve smlouvě s dorpatským biskupem titul „*car vseja Rusi*“ a livonská strana ho bez nejmenších námitek akceptovala i v dalších diplomatických smlouvách, se začalo rodit nerovnoprávné postavení Livonska jako pozdně středověkého politického konglomerátu, který je konfrontován se sílícím ruským státem, v jehož čele stojí všemocný panovník. Díky politice Woltera von Plettenberg se však podařilo pro Livonsko zajistit na padesát let od ukončení rusko-livonské války mírové soužití s Moskvou a uhájit nezávislost země.²²⁸

---

²²⁶ Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossii, dok. 225, s. 371-374.

²²⁷ KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije otnošenija, s. 234.

²²⁸ RABA, J.: Russisch-livländische Beziehungen am Anfang des 16. Jahrhunderts: Partnerschaft oder Konfrontation, in: Zeitschrift für Ostforschung, 27, 1978, s. 578.

ZÁVĚR

V letech 1471-1505 prošly rusko-livonské vztahy zásadní kvalitativní proměnou, kterou vyvolal dokončující se sjednocovací proces na Rusi za vlády Ivana III. Mezníkem v tomto procesu byl rok 1478, kdy Veliký Novgorod definitivně ztratil svoji samostatnost a bezprostředním sousedem Livonska se stal ruský stát v čele s moskevským velkým knížetem. Nic na tom nezměnila ani skutečnost, že vedle Velikého Novgorodu zůstal jeho hlavním diplomatickým a obchodním partnerem Pskov. Vliv moskevského velkého knížete byl v tomto městě natolik velký, že jeho přetrvávající samostatnost se jevila jako pouhá formalita.

Změny, ke kterým došlo na východ od livonských hranic, se v první řadě odrazily v rusko-livonských diplomatických vztazích. Od vzniku livonského státu na počátku 13. století byly jeho tradičními diplomatickými partnery „bojarské republiky“ Veliký Novgorod a Pskov. V sedmdesátých letech 15. století se však změnilo jejich postavení. Ačkoli obě města vystupovala ve smlouvách jako reprezentanti ruských zemí nadále, činila tak pouze jménem moskevského velkého knížete. Ivan III. se v nich tituloval „*car vseja Rusi*“ a „*gosudar vseja Rusi*.“ Fakticky to znamenalo, že veliký kníže vystupoval v roli svrchovaného vládce obou měst, která uzavírala smlouvy s livonskými zástupci výhradně s jeho vědomím a souhlasem. Moskevský panovník v nich figuroval jako obránce jejich zájmů, území a obyvatel. Pozornost, kterou věnoval postavení ruských kupců v Livonsku a dodržování práv rusky mluvícího pravoslavného obyvatelstva v livonských městech, ho učinila ochráncem ruských poddaných a pravoslavné víry za hranicemi ruského státu.

Titulatura moskevského knížete zdůrazňovala rovněž jeho nadřazené postavení při jednání s livonskými zástupci. Livonští vyslanci a představitelé země akceptovali Ivanovu titulaturu bez nejmenších námitek navzdory tomu, že z toho pro ně vyplynuly neblahé důsledky. Ivan III. nepovažoval livonské představitele za rovnocenné diplomatické partnery, a proto s nimi odmítl vyjednávat a uzavírat smlouvy přímo v Moskvě. Názorně se Ivanův postoj projevil v roce 1503, kdy do Moskvy přijelo livonsko-litevské poselstvo, aby jednalo s velkým knížetem o příměří. Livonští vyslanci byli z jednání prakticky vyloučeni a teprve po uzavření rusko-litevského příměří byli vyzváni, aby dál jednali s velkoknížecími naměstniki ve Velikém Novgorodě.

V letech 1471-1505 byla většina rusko-livonských smluv uzavřena ve Velikém Novgorodě. Výjimku představovala pouze smlouva z roku 1474, která byla dojednána v Pskově. Livonská strana marně protestovala proti takovému postupu. Od konce osmdesátých let 15. století se livonský mistr snažil vést jednání s Ivanem III. přímo v Moskvě prostřednictvím vyslanců římského císaře. V roce 1503 se pokusil přenést Wolter von Plettenberg rusko-livonská jednání na moskevský velkoknížecí dvůr. Jeho spojení s litevským velkým knížetem ve válce proti Moskvě bylo motivováno mimo jiné i tím, že pouze ve spolupráci se silným spojencem má šanci uzavřít s Ivanem III. smlouvu, která by byla pro Livonsko výhodnější než ty předchozí. Nicméně ani císařská autorita, ani spojení s Litvou nepřiměly moskevského panovníka, aby změnil svoje stanovisko vůči Livonsku. Livonští zástupci byli nadále odkázáni jednat s velkoknížecími naměstniki ve Velikém Novgorodě.

Livonská diplomacie se tak ocitla v defenzívě, která se projevila v textech rusko-livonských smluv. Značnou nevoli livonských zástupců vyvolal termín „čelobitije.“ Podle jejich mínění je stavěl do pozice strany, která žádala moskevského panovníka o uzavření míru či příměří, a upíral jim status rovnocenného diplomatického partnera. Livonští vyslanci se neúspěšně snažili změnit, nebo zcela odstranit některé smluvní podmínky. Jednalo se zejména o průběh rusko-livonské hranice a povinnost livonských představitelů dohlížet na dodržování práv ruského pravoslavného obyvatelstva v livonských městech. Problém rusko-livonské hranice spočíval v tom, že její nejasné vymezení umožnilo Rusům osídlit oblasti, které jim z pohledu livonské strany nikdy nepatřily. Livonští vyslanci rovněž nepřesvědčili ruské zástupce, že livonský mistr nemůže převzít odpovědnost za ochranu ruského obyvatelstva v livonských městech, neboť v nich nemá právo zasahovat do výkonu správy a soudnictví.

Příčinou slabosti livonské diplomacie byla komplikovaná vnitropolitická situace v Livonsku. Představitelé livonského řádu se snažili vystupovat vůči Rusku jako jediní zástupci země, ale jejich úsilí komplikoval mocenský zápas s rižským arcibiskupem. Na rusko-livonských kontaktech participovala rovněž livonská hanzovní města a dorpatský biskup, jejichž politika se mnohdy dostala do rozporu s ruskou politikou livonského řádu. Zatímco města měla zájem především na nerušeném obchodu s ruskými zeměmi, specifické vztahy dorpatského biskupa s Ruskem vyplývaly z těsného sousedství jeho držav s pskovskými zeměmi a z mimořádného postavení Dorpatu v obchodu se Pskovem. V důsledku této nejednoty

se v rusko-livonských vztazích ustálila praxe, podle které uzavíral smlouvy s ruskými zeměmi vedle livonského řádu také dorpatský biskup. Samostatně pak smlouvy s Ruskem uzavírala livonská hanzovní města, která v nich zastupovala Hanzu jako celek.

Jednoznačná diplomatická převaha byla na ruské straně, která vystupňovala svoje požadavky vůči nejednotným livonským zástupcům. Povinnost ochrany práv ruského obyvatelstva v livonských městech byla přenesena z dorpatského biskupa na livonského mistra a rozšířena na celé území Livonska. Dorpatský biskup byl rovněž nucen platit velikému knížeti tzv. jurjevskou daň, jejíž původ byl nejasný a výše daně nebyla nikdy smluvně stanovena. Obchodní podmínky zvýhodňovaly ruské kupce v Livonsku a naopak stanovovaly některá omezení pro hanzovní kupce na Rusi. Navzdory tomu, že za ruské země uzavírali smlouvy Veliký Novgorod a Pskov, vystupovala ruská strana vůči livonským zástupcům jednotně. Jednotícím faktorem byla osobnost moskevského velikého knížete.

Ivanova politika vůči Livonsku nikdy neměla konfrontační charakter. Moskevský panovník nevznesl vůči livonskému státu jakékoli územní nároky tak, jak to učinil v případě Švédska a Litvy. Jeho livonská politika byla motivována především obchodními zájmy ruského státu v Pobaltí, snahou o omezení hanzovního monopolu v obchodu s ruskými zeměmi a zlepšení postavení ruských kupců v rusko-livonských obchodních vztazích. Odtud pramenily příčiny jeho razantního postupu vůči Hanze a livonským hanzovním městům, která byla centry ruského obchodu v Livonsku.

Obavy livonských mistrů z případného ruského útoku na Livonsko vyplývaly z nedostatku hodnověrných informací o záměrech velikého knížete. Sílicí ruský stát představoval pro Livonsko z jejich pohledu vážnou hrozbu, a proto se snažili všemi prostředky jeho moc oslabit. Rusko-livonská válka z let 1480-1481 však ukázala, že Livonsko nemá dostatek vlastních sil k tomu, aby vedlo dlouhodobý zápas s moskevským velikým knížetem. Navzdory této neblahé zkušenosti byl livonský mistr Wolter von Plettenberg rozhodnut dosáhnout pro Livonsko výhodnějšího postavení v rusko-livonských vztazích, a to i za cenu válečného konfliktu. Pro své záměry hledal spojence ve velmistrovi, v římském císaři, papeži, Hanze a dánském králi, ale reálné pomoci se od nich nedočkal. Do rusko-livonské války v letech 1501-1503 vstoupil nakonec spolu s litevským velikým knížetem. Litva se záhy ukázala být nespolehlivým vojenským a diplomatickým spojencem, s jehož pomocí nemohl livonský mistr dosáhnout svých cílů.

Tento neúspěch vedl livonského mistra k přehodnocení ruské politiky. Až do své smrti se vyhýbal válečné konfrontaci s moskevským velikým knížetem, ale musel akceptovat skutečnost, že livonský stát se ocitl na přelomu 15. a 16. století vůči ruským zemím v postavení nerovnoprávného diplomatického partnera. Tento stav přetrvával až do definitivního zániku livonského státu na počátku livonské války.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

- Akty, odnosjaščijesja k istorii Zapadnoj Rossii, sobrannyje i izdannyje Archeografičekoju kommissijeju, tom I. (1340-1506), Sankt-Petěrburg 1846.
- Gramoty Velikogo Novgoroda i Pskova, ed. Valk, S. N., Moskva-Leningrad 1949.
- Hansisches Urkundenbuch, Bd. XI (1486-1500), hrsg. vom Verein für Hansische Geschichte, München-Leipzig 1916.
- Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae, tom II. (1450-1535), ed. Napierski, K. E., Riga 1835.
- Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch 1, Bd. XII (1460-1471), ed. Bunge, F. von, Riga-Moskau 1910; 2, Bd. I (1494 Ende Mai-1500), ed. Arbuzow, L., Riga-Moskau 1900; 2, Bd. II (1501-1505), ed. Arbuzow, L., Riga-Moskau 1905.
- Moskovskij letopisnyj svod konca XV veka (Polnoje sobranije russkich letopisej, t. XXV), ed. Tichomirov, M. N., Moskva-Leningrad 1949.
- Pamjatniki diplomatičeskich snošenij drevněj Rossii s děržavami inostrannymi.
- Pamjatniki diplomatičeskich snošenij s Rimskoju imperijeju, tom I. (1488-1594), Sankt-Petěrburg 1851.
- Patriaršaja ili Nikonovskaja letopis (Polnoje sobranije russkich letopisej, t. XII), ed. Platonov, S. F., Sankt-Petěrburg 1901.
- Poselství carských a císařských kurýrů. Řezno-Praha-Vídeň-Moskva. 15.-17. století, ed. Mathauserová, S., Praha 2000.
- Pskovskije letopisi I, ed. Nasonov, A. A., Moskva-Leningrad 1941.
- Pskovskije letopisi II, ed. Nasonov, A. A., Moskva-Leningrad 1955.
- Russisch-livländische Urkunden, ed. Napierski, K. E., Sankt-Petěrburg 1868.
- Sobranije gosudarstvennych gramot i dogovorov, chraňjašichsja v Gosudarstvennoj kollegii inostrannyh děl, ed. Bjuler, F., Moskva 1894.
- Sofijskaja 1-ja letopis (Polnoje sobranije russkich letopisej, t. VI), ed. Byčkov, A. F., Sankt-Petěrburg 1853.
- Tipografskaja letopis (Polnoje sobranije russkich letopisej, t. XXIV), ed. Presňjakova, A. Je., Petrograd 1921.
- Vologodsko-permskaja letopis (Polnoje sobranije russkich letopisej, t. XXVI), ed. Tichomirov, M. N., Moskva-Leningrad 1959.

Voskresenskaja letopis (Polnoje sobranije russkich letopisej, t. VIII), ed. Byčkov, A. F., Sankt-Petěrburg 1859.

Literatura

ADAM, P.: Němečtí rytíři, Svitavy 1998.

ALEKSEJEV, J. G.: Gosudar vseja Rusi, Novosibirsk 1991.

ALEKSEJEV, J. G.: Pod znamenami Moskvy. Borba za jedinstvo Rusi, Moskva 1992.

ALEKSEJEV, J. G.: Na puti k morju (Pervyje šagi baltijskoj politiki Ivana III.), in: Petěrburgskije čtěníja-95. Matěrialy naučnoj konferencii 22.-26. 5. 1995, Sankt-Petěrburg 1995, s. 267-270.

ALEKSEJEV, J. G.: Morskaja politika Ivana III. (k postanovke voprosa), in: Ot Drevněj Rusi k Rossiji novogo vremeni. Sbornik statěj. K 70-letiju Anny Leonidovny Choroškevič, ed. Jurasov, A. V., Moskva 2003, s. 108-125.

ANGERMANN, N.: Russkije i bělorusskije kupcy v sredněvekovej Livonii, in: Ot Drevněj Rusi k Rossiji novogo vremeni. Sbornik statěj. K 70-letiju Anny Leonidovny Choroškevič, ed. Jurasov, A. V., Moskva 2003, s. 264-271.

ARAKČEJEV, V. A.: Sredněvekovyj Pskov: vlast', obščestvo, povsedněvnaja žizň v XV-XVII vekach, Pskov 2004.

ARBUZOV, L.: Očerki istorii Lifljandii, Estljandii i Kurljandii, Sankt-Petěrburg 1912.

BASILEVIČ, K. V.: Vněšnaja politika russkogo centralizovannogo gosudarstva. Vtoraja polovina XV. veka, Moskva 1952, (reprint: Moskva 2001).

BENNINGHOVEN, F.: Der Orden der Schwertbrüder. Fratres militie Christi de Livonia, Köln-Graz 1965.

BENNINGHOVEN, F.: Zur Rolle des Schwertbrüderorden und Deutsche Orden im politische Gefüge Alt-Livlands, Zeitschrift für Ostforschung 41, 1992, s. 161-185.

BERNADSKIJ, V. N.: Novgorod i novgorodskaja zemlja v XV veke, Moskva-Leningrad 1961.

BISKUP, M.-LABUDA, G.: Dzieje Zakonu Krzyzackiego w Prusach, Gdańsk 1986.

BLÁHOVÁ, M.: Historická chronologie, Praha 2000.

BOOCKMANN, H.: Zákon Krzyzacki, Gdańsk-Warszawa 2002.

BORISOV, N. S.: Russkije polkovodci XIII-XVI vekov, Moskva 1993.

BORISOV, N. S.: Ivan Kalita, Moskva 1995.

BORISOV, N. S.: Ivan III., 2. vyd, Moskva 2003.

- BOROVİK, T. L.: Pskovskije kňjazja XV-načala XVI v, in: Archeologija i istorija Pskova i Pskovskoj zemli, vyp. 6, Pskov 1986, s. 67-82.
- BUNGE, F. G. von: Der Orden der Schwertbrüder. Dessen Stiftung, Verfassung und Auflösung, Leipzig 1875.
- BUROV, V. A.: Očerki istorii i archeologii sredněvekovogo Novgoroda, Moskva 1994.
- COSACK, H.: Zur auswärtigen Politik des Ordensmeisters Wolthus von Herse, in: Hansische Geschichtsblätter, Jg. 42, 1915, s. 99-118.
- COSACK, H.: Livland und Russland zur Zeit des Ordensmeisters Johann Freitag, in: Hansische Geschichtsblätter, Jg. 48, 1923 (I.), s. 1-60; Jg. 51, 1926 (II.), s. 72-115; Jg. 52, 1927 (III.), s. 81-121.
- DOLLINGER, Ph.: Dzieje Hanzy (XII-XVII wiek), Gdańsk 1975.
- FENNELL, J. L. I. : Ivan the Great of Moscow, London 1963.
- FORSTEN, G.: Borba iz-za gospodstva na Baltijskom more v XV-XVI stoletijach, Sankt-Petěrburg 1884.
- GRODECKI, R.-ZACHOROWSKI, S.-DABROWSKI, J.: Dzieje Polski sredniowiecznej, t. 2, Krakow 1995.
- GRÖSSING, S.-M.: Maximilian I. Kaiser, Künstler, Kämpfer, Wien 2002.
- HELLMANN, M.: Der deutsche Orden im politische Gefüge Altlivlands, in: Zeitschrift für Ostforschung, Jg. 40, H. 4, 1991, s. 481-499.
- Historia dyplomacji polskiej. Polowa X w.-1572, ed. Biskup, M., Warszawa 1980.
- CHOROŠKEVIČ, A. L.: Torgovlja Velikogo Novgoroda, Moskva 1967.
- CHOROŠKEVIČ, A. L.: Russkoje gosudarstvo v sistěme meždunarodnyh otnošenij konca XV – načala XVI v., Moskva 1980.
- Istorija Estonskoj SSR. S drevnějšich vremen do našich dněj, ed. Naana, G. I., 2. vydání, Tallin 1958.
- Istorija Latvijskoj SSR. S drevnějšich vremen do našich dněj, ed. Strazdin, S. K., Riga 1955.
- Istorija Tallina (do 60-ich godov XIX veka), ed. Pullat, R., Tallin 1983.
- JANIN, V. L.: Novgorodskije posadniki, Moskva 1962.
- JANIN, V. L.: U istokov novgorodskoj gosudarstvennosti, Veliký Novgorod 2001.
- JANIN, V. L.: Sredněvekovyj Novgorod, Moskva 2004.
- JUTIKKALA, E. – PIRINEN, K.: Dějiny Finska, Praha 2001.
- KARPOV, A. J.: Jaroslav Mudryj, 2-vyd., Moskva 2005.

- KAZAKOVA, N. A.: Rus i Livonija 60-ch – načala 90-ch godov XV veka, in: Meždunarodnyje svjazi Rossii do XVII v., Sbornik statej, ed. Zimin, A. A.-Pašuto, V. T., Moskva 1961, s. 306-338.
- KAZAKOVA, N. A.: Russko-ganzejskij dogovor 1487 goda, in: Novgorodskij istoričeskij sbornik, Vyp. 10, Novgorod 1961, s. 217-226.
- KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije dogovory 1509 g., in: Vspomogatěl'nyje istoričeskije discipliny, IV, Leningrad 1972, s. 193-213.
- KAZAKOVA, N. A.: Russko-livonskije i russko-ganzejskije otnošenija. Konec XIV. – načalo XVI. v., Leningrad 1975.
- KAZAKOVA, N. A.: Livonskije i ganzejskije istočniki o vnutripolitičeskoj istorii Rossiji v konce XV-načale XVI v., in: Vspomogatěl'nyje istoričeskije discipliny, VII, Leningrad 1976, s. 148-166.
- KLEJNENBERG, I. E.: Korablekrušenije v ruskom morskome prave XV-XVI vv., in: Meždunarodnyje svjazi Rossiji do XVII v., Sbornik statej, ed. Zimin, A. A.- Pašuto, V. T., Moskva 1961, s. 352-365.
- KLJUČEVSKIJ, V. O.: Russkaja istorija. Polnyj kurs lekcij, tom I, Moskva 2002.
- KLUGE, E.: Kňjažestvo tverskoje (1247-1485), Tver 1994.
- KONECZNY, F.: Walter von Plettenberg, Landmistrz Inflacki, wobec Zakonu niemeckiego, Litwy i Moskwy 1500-1525, Krakow 1891.
- KONOPLENKO, A. A.: Orděn mečenoscev v političeskoj istorii Livonii, diss. Saratov 2005.
- KOSMAN, M.: Wielki Ksiaze Witold, Warszawa 1967.
- KRIČEVSKIJ, B. V.: Mitropoličija vlast' v sredněvekovej Rusi (XIV vek), Sankt-Petěrburg 2003.
- KRIVOŠEJEV, J. U.: Rus i mongoly: issledovanije po istorii Severo-Vostočnoj Rusi XII-XIV vv, Sankt-Petěrburg 1999.
- KROM, M. M.: Mež Rusju i Litvoj. Zapadnorusskije zemli v sistěme russko-litovskich otnošenij konca XV-pervoj treti XVI v., Moskva 1995.
- LATKOWSKI, J.: Mendog krol litewski, Krakow 1892.
- LAURING, P.: A History of Denmark, Copenhagen 1995.
- LAUŠKIN, A. V.: K voprosu o formirovaniji velikokňjažeskogo titula vo vtoroj polovinė XV veka, in: Vestnik moskovskogo universiteta 6, Seria 8. Istorija, 1995, s. 22-39.

- LENZ, W.: Die auswärtige Politik des livländischen Ordenmeisters Walter von Plettenberg bis 1510, Riga 1928.
- LEWANDOWSKI, J.: Historia Estonii, Wrocław 2002.
- LOŠČIC, J. M.: Dmitrij Donskoj, Moskva 1989.
- MAJOROV, V. A.: O sostave učastnikov drevněrussskogo veča (po matěrialam Novgoroda i drugich zemel Drevněj Rusi), in: Petěrburgskije čtěníja-95. Matěrialy naučnoj konferencii 22.-26. 5. 1995, Sankt Petěrburg 1995, s. 326-329.
- MALOWIST, M.: Handel zagraniczny Sztokholmu i polityka zewnetrzna Szwecji v latach 1471-1503, Warszawa 1935.
- MAMUZOVA, V. I.-NAZAROVA, E. L.: Krestonosci i Rus. Konec XII v-1270 g., Moskva 2002.
- MISANS, I.: Die späten Anfänge städtischer Zusammenarbeit in Alt-Livland, in: Zwischen Lübeck und Novgorod. Wirtschaft, Politik und Kultur im Ostseeraum vom frühen Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert. Norbert Angermann zum 60. Geburtstag, hrsg. Pelc, O.-Pickhan, G., Lüneburg 1996, s. 89-98.
- MORJAKOV, V. I.: Istorija Rossii IX-XVIII vv, Moskva 2004.
- NOVOTNY, S.: Friedrich von Pernstein, Erzbischof von Riga, im Kampf mit dem Deutschen Orden, Münster 1966.
- OCHMANSKI, J.: Historia Litwy, Wrocław 1967.
- PAPÉE, F.: Jan Olbracht, Krakow 1936.
- PAPÉE, F.: Aleksander Jagiellonczyk, Krakow 1949.
- PETROVA, L. V.: Vyborgskij zamok, Sankt-Petěrburg 2005.
- PICKHAN, G.: Pleskau und Livland im 15. Jahrhundert, in: Deutschland-Livland-Russland. Ihre Beziehungen vom 15. bis zum 17. Jahrhundert. Beiträge aus dem Historischen Seminar der Universität Hamburg, hrsg. Angermann, N., Lüneburg 1988 s. 7-28.
- PICKOVÁ, D.: Habsburkové a Rurikovci na prahu novověku. Příspěvek k dějinám rusko-habsburských vztahů na přelomu 15. a 16. století, Praha 2002.
- Pskov: Očerki istorii, ed. Ivanov, S. A., Leningrad 1990.
- PULLAT, R.-TARVEL, E.: Istorija goroda Tartu, Tallin 1980.
- RABA, J.: Russisch-livländische Beziehungen am Anfang des 16. Jahrhunderts. Partnerschaft oder Konfrontation?, in: Zeitschrift für Ostforschung, 27, 1978, s. 577-587.

- RAUCH, G. von: Stadt und Bistum Dorpat zum Ende der Ordenszeit, in: Zeitschrift für Ostforschung, 24, 1975, s. 577-626.
- Riga: Očerki po istorii goroda, ed. Stepermanis, M., Riga 1967
- RYBINA, E. A.: Inozemnyje dvory v Novgorodě XII-XVII vv., Moskva 1986.
- SKRYNNIKOV, R. G.: Kulikovskaja bitva. Problemy izučeniija. Kulikovskaja bitva v istorii i kulture našej Rodiny, Moskva 1985.
- SKRYNNIKOV, R. G.: Istorija rossijskaja IX-XVII vv., Moskva 1997.
- Slovar ruskogo jazyka XI-XVII vv., vyp. 7, Moskva 1980.
- SOLOVJEV, S. M.: Sočiněnija. Kniga III. Istorija Rossii s drevnějšich vremen, tom 5., Moskva 1989.
- STEIN, W.: Die Hansestädte, in: Hansische Geschichtsblätter, Jg. 42, 1915, s. 119-181.
- STERN, C. von: Dorpat-pleskauer Kämpfe un Verträge 1448 – 1463, in: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 3/4, 1940, s. 366-426.
- ŠASKOLSKIJ, I. P.: Russko-livonskije peregovory 1554 i vopros o livonskoj dani, in: Meždunarodnyje svjazi Rossii do XVII vv, Sbornik statěj, ed. Zimin, A. A.- Pašuto, V. T., Moskva 1961, s. 376-399.
- ŠVEC, L.-MACURA, V.-ŠTOL, P.: Dějiny pobaltských zemí, Praha 1996.
- TIBERG, E.: Moskau, Livland und die Hanse 1487-1547, in: Hanschische Geschichtsblätter, 93, 1975, s. 13-70.
- TICHOMIROV, M. N.: Drevňaja Rus, Moskva 1975.
- TICHOMIROV, M. N.: Drevňaja Moskva XII-XV vv. Sredněvekovaja Rossija na meždunarodnych puťjach, Moskva 1992.
- USAČEV, N. N.: K ocenke zapadnych vněšnětorgovych svjazej Smolenska v XII-XIV vv, in: Meždunarodnyje svjazi Rossii do XVII v, Sbornik statěj, ed. Zimin, A. A.- Pašuto, V. T., Moskva 1961, s. 203-224.
- VEGESACK, S. von: Die Gesandtschaften Wolther von Plettenbergs an den Grossfürsten von Moskau in den Jahren 1494-1497, in: Baltische Monatsschrift, 75, 1913, s. 315-340.
- WIMMER, E.: Die Russlandpolitik Wolters von Plettenberg, in: Wolter von Plettenberg, der grösste Ordensmeistrers Livlands. Beiträge. Hrsg. Angermann, N., Lüneburg 1985, s. 71-99.
- ZIMÁK, A.: Hanza. Obrazy z dějin severského námořního obchodu, Praha 2002.

ZIMIN, A. A.: Rossija na rubeže XV-XVI stoletij. (Očerki socialno-političkekoj istorii), Moskva 1982.

ZIMIN, A. A.: Formirovanije bojarsoj aristokratii v Rossii vo vtoroj polovině XV-pervoj treti XVI v, Moskva 1988.

ZIMIN, A. A.: Viťjaz na raspuťje, Moskva 1991.

RESUMÉ

The presented diploma work *The Livonian state and Moscow Russia in the end of the 15th and beginning of 16th centuries* is devoted to the diplomatic relations between Livonia and Moscow Russia in the years 1471-1505. In this years was closed integration of Russian countries under rule of the great princ of Moscow. After the connection Great Novgorod's to the Moscow Russia in the year 1478 was changed into direct neighbour of Livonia the strong Russian state. From this year was diplomatic and military superiority on the side of Russian state. Livonia was not enjoying equal rights diplomatic partner of Moscow sovereign. This situation continued until extinction of Livonia in the beginning of Livonian war.